

SAYI : NUMBER : 109
TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL
JULY - AUGUST - SEPTEMBER

95

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK
KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı 109

Temmuz - Ağustos - Eylül 1995

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 50.000.-TL.
Yıllık Abone: 200.000.-TL.
Yurtdışı: 3 \$

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 431 61 25 - 431 61 26 Faks: 434 06 46

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Prof.Dr. Celâl ER
Teknik Sorumlu
İrfan GÜNDOĞDU

YAYIN KURULU

Başkan : Prof. Dr. Celâl ER
Raportör : Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Üye : Doç. Dr. Kadir ARICI
Üye : Prof. Dr. Orhan ARSLAN
Üye : Alâattin KORKMAZ
Üye : Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Baş yazı	3
Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yapısı (Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ	7
Evrensel Düzeyde Yerel Yönetimler ve Belediyelerimizin Planlama ve İmar	
Fonksiyonlarını Kısıtlamaya Yönelik Yasal Düzenlemeler (İsmet TAYŞI)	21
Şeker Pancarında Büyüme ve Gelişme Devresinin Seyri, Verim ve	
Kaliteye Etkileri (Prof.Dr. Celal ER - Serkan URANBEY)	37
Türkiye'de Traktör ve Ekipmanlarının	
Fiyat Değişimi (Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK - Adil ÖZAYAR)	51
Üretim Sistemlerinde Alternatif Yaklaşımlar ve	
Grup Teknolojisi (Doç.Dr. Erhan ADA)	71
Seçilmiş Bir Bölgede Farklı İki Köy Tipinin Sosyal ve Ekonomik Özellikleri	
Açısından Farklılaşma Düzeylerinin Karşılaştırılması	
(Y.Doç.Dr. Osman KARKACIER - Öğr.Gör. Ünal KAYA)	81
Tarım İşletmelerimizi "Küçük Köylü İşletmeleri" Karakterinden	
Kurtarmanın Hukuki Yönü (Yrd.Doç.Dr. Fahrettin KORKMAZ)	93
Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası, Türkiye Tarımının Avrupa	
Topluluğu Tarımı İle Mukayesesi ve Uyumu	
(Yrd.Doç.Dr. Orhan YAVUZ - Araş.Gör. Kenan PEKER)	105
İşçi Ekonomaları Veda Ederken: İşçi Tüketim Kooperatiflerinin	
Ekonomaların Yerini İkame Edememiş Olması	
Bir Talihsizliktir (Doç.Dr. Kadir ARICI)	119

ARAŞTIRMA İLANI

Türk Kooperatifçilik Kurumu 1995 yılı Çalışma Programında yer alan ve aşağıda ana hatları verilen konularda araştırma yaptırılacaktır. Tesbit edilen üç ana başlıktan yalnız ikisi 1995 yılında gelen müracaatlara göre değerlendirilerek desteklenecektir.

Araştırma Konuları:

1- Türkiye'de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Başarılarında Etkili Olan Faktörler.

2- Süt Sanayinde Faaliyet Gösteren Kooperatiflerin Yapısal Durumunda Gümrük Birliği Sonrası Beklenen Gelişmeler.

3- Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Mevcut Kooperatiflerin Kooperatifçilik İlkeleri Çerçevesinde Rehabilitasyon İmkanları.

Araştırmaya Üniversiteler, Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya özel sektör çalışanları ile dalında araştırma yapacak olanlar müracaat edebilirler.

Herbir araştırma için 100 milyon TL. destek sağlanacaktır.

Araştırma ile ilgili şartname kurumumuzdan temin edilebilir.

Son müracaat tarihi 31 Ekim 1995'dir.

YÖNETİM KURULU

BAŞYAZI

Değerli Kooperatifçiler,

Kooperatifçilik Dergisi'nin 109. sayısında yine birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Türkiye'de kooperatifçiliğin beklenenleri vermekten uzak bir yapıya sahip olduğunu ve bunun nedenlerini her zaman tartışıyoruz, tartışacağız. Üzerinde durulan konulardan biri de Devlet - Kooperatif ilişkileri çerçevesinde kooperatiflerde demokratik yönetim ilkesidir.

Ülkemizde pek çok kooperatif merkez birliğinin müdürünün Devlet tarafından atanması, demokratik kooperatifçilikle bağdaşmayan ve devamlı eleştirilen bir husustur. Devletin, kooperatiflerin içinde değil yanında olduğu bir kooperatifçilik özlemi süregelmıştır.

28 Haziran 1995 Çarşamba günü Resmi Gazete'de yayınlanan "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Karamame" ile 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilerek, demokratik kooperatifçiliğe doğru önemli bir adım atılmıştır. Buna göre Merkez Birliği Yönetim Kurulu, Genel Kurul temsilcilerinin kendi aralarından üç sene için seçecekleri dokuz üyeden teşekkül edecektir ve Merkez Birliği Genel Müdürü, Genel Müdür Yardımcıları, Bölge Birliklerinde Bölge Müdürlerine Kooperatiflerde Müdürler, Merkez Birliği Yönetim Kurulu tarafından atanacaktır.

Türkiye kooperatifçiliğinde önemli bir adım olarak değerlendirilebilecek bu Kanun Hükmünde Karamame'de öngörülen yönetmeliğin altı aylık süre içinde hazırlanarak Merkez Birliği Genel Kurulu'nun onayına sunulması beklenmektedir.

Tamamı seçimle işbaşına gelen Yönetim Kurulları, bunlarca atanacak belli vasıflara sahip, kooperatifçilikte ihtisas ve tecrübe sahibi genel müdürler ile tabandaki üyelere, sadece onların çıkarlarını korumak için kooperatifçilik prensipleri çerçevesinde hizmet götürüleceği inancıyla, diğer kooperatiflerin kanunlarında da gerekli değişikliklerin zaman geçirilmeden gerçekleştirilmesi, tüm kooperatiflerce arzu edilmektedir.

Kıymetli okuyucular,

Kooperatifçilik Dergisi'nin elinizdeki sayısında yine kooperatifçilik ve iktisadi konularda çeşitli çalışmalara yer verilmiş bulunmaktadır.

Prof.Dr.Rasih Demirci "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yapısı" isimli makalesini Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin çıkışından önce hazırlamış ve 3.5.1995 tarihinde Yayın Kurulu'na teslim etmiştir. Bu sebeple çalışmada yer alan bilgi ve görüşlerin bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Demirci, yazısında hukuki çerçevede Tarım Kredi Kooperatiflerinin yapısı ve işleyişine genel bir bakışı Tarım Kredi Kooperatiflerini etkileyen siyasi, iktisadi ve sosyal çevre, Tarım Kredi sisteminin sermaye yapısı, Tarım Kredi Kooperatiflerinde Denetim, insan faktörü ve eğitim konularına yer vermiştir.

İsmet Tayşi, "Evrensel Düzeyde Yerel Yönetimler ve Belediyelerimizin Planlama ve İmar Fonksiyonlarını Kısıtlamaya Yönelik Yasal Düzenlemeler" isimli çalışmalarında evrensel düzeyde yerel yönetimler ve ülkemizde belediyelerimizin planlama, imar ve bayındırlık fonksiyonlarını yerine getirmesi özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikteki örnek bazı yasaları ve yasal düzenlemelere ilişkin çalışmaları sergilemektedir.

Prof.Dr.Celal Er ve Serkan Uranbey tarafından hazırlanan "Şeker Pancarında Büyüme ve Gelişme Devresinin Seyri, Verim ve Kaliteye Etkileri" konulu çalışmada, şeker pancarında Vegetasyon kavramı, Türkiye'de şeker pancarı ekolojisi, Türkiye'de şeker pancarı ekim bölgeleri, ekimden hasada doğru şeker pancarının gelişmesi, şeker pancarında kalite ve verim kavramları, şeker pancarında verim ve kaliteye vegetasyon seyrinin ve süresinin etkileri teknik bir dille ortaya konulmuştur.

Doç.Dr.Ahmet Özçelik ve Adil Özayar, "Türkiye'de Traktör ve Ekipmanlarının Fiyat Değişimi" isimli çalışmalarında, tarımda mekanizasyon teknolojisinin önemi üzerinde durduktan sonra Türkiye'de Tarımsal Yapının genel seyri ve mekanizasyon düzeyi, Türkiye'de traktör ve tarım alet-makina imalat sanayinin genel durumu ve üretim düzeyindeki gelişmeler, tarım alet-makinaları piyasasının işleyişi ve fiyat hareketlilikleri konularını toptan eşya fiyatları endeksindeki gelişmelerle karşılaştırmalı olarak ele almışlardır.

Doç.Dr.Erhan Ada, "Üretim Sistemlerinde Alternatif Yaklaşımlar ve Grup Teknolojisi" isimli çalışmasında, geleneksel üretim sistemlerine göre maliyet ve kalite kontrolü yönünden avantajlar sağlayan yeni üretim sistemlerini incelemiş, grup teknolojisi kavramı ve üretim sistemi yapısına katkısı, grup teknolojisi yaklaşımının özellikleri üzerinde durmuştur.

Yard.Doç.Dr. Osman Karkacier ve Öğr.Görevlisi Ünal Kaya'nın "Seçilmiş Bir Bölgede Farklı İki Köy Tipinin Sosyal ve Ekonomik Özellikleri Açısından

Farklılaşma Düzeylerinin Karşılaştırılması" konulu çalışmada, coğrafi nedenlerin ortaya çıkardığı ya da coğrafyanın sebep olduğu farklılaşmanın sonuçlarının, kırsal kesimdeki görüntüsünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma Tokat Kazova Bölgesinde Tokat-Turhal transit yolu üzerindeki ova köyü Kalaycık ile aynı ovada yamaç arazi üzerindeki yamaç köyü Bağbaşı'nda yürütülmüştür. İki köy sosyal ve ekonomik bazı kriterlere göre karşılaştırılmıştır. Toplam 47 kriterden 27'sinde köyler arasında farklılık, 20 kriterde ise benzerlik tesbit edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Fahrettin Korkmaz, "Tarım İşletmelerimizi Küçük Köylü İşletmeleri Karakterinden Kurtarmanın-Hukuki Yönü" isimli çalışmasında, Türkiye tarım işletmelerinin küçük olduğu, özellikle son yıllarda bazı tarım arazilerinin boş bırakılıp ekilmediğine işaret edilerek, tarım işletmelerini küçük köylü işletmeleri karakterinden kurtarmak için nasıl bir hukuki düzenleme yapılabileceği üzerinde durulmaktadır.

Yard.Doç.Dr. Orhan Yavuz ve Araş.Gör.Kenan Peker'in "Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası, Türkiye Tarımının Avrupa Topluluğu Tarımı ile Mukayesesi ve Uyumunu" konulu çalışmalarında Avrupa Topluluğunun gelişimi AT'nın ortak Tarım Politikası ve amaçları belirlendikten sonra Türkiye tarımının AT Tarımıyla karşılaştırılması yapılmakta bu çerçevede Türkiye Tarımının, AT tarımına uyumu tartışılarak, bunun için teknik, ekonomik ve sosyal yapıda düzenlemeler yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Doç.Dr.Kadir Arıcı makalesinde İşçi Ekonomalarının günümüzde işlerliğini yitirdiği ve bunların yerine tüketim kooperatiflerinin geçmesi gerektiğini belirttikten sonra, tüketim kooperatiflerinin bekleneni veremediğini ve kendilerini yenilemeleri gerektiğini belirtmektedir.

Dergimizin gelecek sayılarında kooperatifçilik konusundaki yazı ve incelemelerinizi yayınlayabilmemiz için, bunları hazırlayıp bizlere göndermenizi kooperatif camiası olarak istiyoruz. Kooperatifçiliğin mevcut durumu, uygulamaları, sorunları bunlar için çözüm önerilerini, dünya kooperatifçiliğindeki gelişme eğilimleri ışığında değerlendiren bilim adamı ve kooperatifçilerin görüşlerini daha geniş bir kitleye yaymak ve tartışmak, ancak onların kooperatifçilere hitap eden yayın organlarında yayınlanması ile gerçekleşebilecektir.

Kooperatifçilik Dergisinin Hakemli olarak çıkarılarak, akademisyenlerin ilmi yazıları için yayın imkanının sürdürülmesi düşünülmekte olup, bu yöndeki ön araştırmalara başlanmıştır.

Kooperatifçi Selamlarımızla

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN YAPISI (*)

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

1 - GİRİŞ

Kooperatifler, çoğu ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın aracı olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple birçok devlet, kooperatif hareketin gelişmesi için olumlu bir ortamın sağlanmasına çaba göstermektedir. Türkiye'de devlet kooperatiflerin kurulup gelişmesi için uygun bir ortamın oluşmasına katkıda bulunurken, kooperatifleri destekleme politikası çerçevesinde, devlet kaynaklarının kullanılması dolayısıyla bu kaynakların yerinde kullanılmasını sağlamak ve emniyete almak amacıyla onları gözetim altında bulundurmaktadır. Bu durumda ise, kooperatifler, kendi faaliyetlerini geliştirme serbestliğini kaybetmekte, kendi üyeleri tarafından yönetilme yerine, gözetimle görevlendirilen devlet dairesi tarafından yönetilmektedir.

Türkiye'de kooperatifçilik hareketinin müesseseseleşmeye başladığı tarihten itibaren, devletin destekleyici ve yönlendirici etkisi yanında, müdahale etkisinin de varlığı her zaman hissedilmiştir. Devlet kooperatifçiliğinin gelişmesiyle yakından ilgilenmeye, onları her türlü yönden etkilemeye çalışmıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra kooperatifçiliğinin geliştirilmesi anayasal bir görev olarak devlete görev olarak verilmiştir. 1960 ve 1982 Anayasalarında bu konuda hükümler mevcuttur. Ayrıca kalkınma plân ve programlarında da kooperatiflere ve kooperatifleşmeye büyük önem verilmiştir.

Devletin, kooperatif organizasyonları düzenleyici etkisi ya da ilişkisi, her şeyden önce yasa koyucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir çok ülke bu amaçla genel ve özel kooperatif yasaları çıkararak, kooperatifleri diğer teşebbüslerden ayırdedici ve onlara bir şekil vermeye çalışırken, kooperatiflerin kredi kullanımında faiz oranlarında ve geri ödeme şartlarında, yatırım indirimlerini düzenleme ve onların yararlandırılması konularında da mevcut düzenlemeleriyle kooperatiflerin gelişmesine yön vermektedirler.

(1)

Türkiye'de de devlet, sosyal ve ekonomik ortamın iyileştirilmesi ve kalkınma çabalarına destek olmak amacıyla kooperatifler üzerindeki insiyatifleri ele alarak Tarım

(*) Yayın Kuruluna geliş tarihi 3.5.1995'dir.
(1) Nurel Üner, Kooperatif işletmeciliği, İzmir 1992. s. 214

Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri özel kanunları ile 1163 sayılı kooperatifler kanunu ile uygulama alanına girmiştir. Ekonomik faaliyet bakımından oldukça etkili olan tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinin yönetiminde devlet söz sahibi olmayı yasal bakımdan da sürdürmüştür. Devlet destekleme alımları ile tarım satış kooperatiflerinin görevlendirilmesi neticesinde ise, devlet müdahalesi bu kooperatifle de yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

Devlet, kooperatif kuruluşlara doğrudan müdahalesi yanında, kooperatiflerin yapacağı işlerin devlet kuruluşları tarafından yapılması suretiyle de kooperatiflerin gelişmesini engellemiş olmaktadır. Süt Endüstrisi Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi, Belediyelerin Tansim Satış Mağazaları, Ordu Yardımlaşma Kurumu gibi teşebbüsler fonksiyonları sonucu kooperatiflerin üst örgütlenmeleri yoluyla büyümelerini engellemektedir (1). Özelleştirme çabaları sonucu kuruluşlardan devlet desteğinin çekilmesi kooperatifler için uygun ortam yaratılacağı söylenebilir. Bu gelişme devletin asli fonksiyonlarına dönmeyi sağlayacağı gibi, kooperatif hareketinin gelişeceği ortamın güçlenmesini de sağlayacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ülkemizde kooperatifçilik, devletin müdahalesi ve kontrolü ile geliştirilen yukarıdan aşağıya başlatılmış bir hareket olarak görülmektedir. Devletin vesayeti altında bulunan, mali açıdan devletçe desteklenen, güdümlü kooperatifler yaygınlaşıp gelişmiştir. Oysa ki esas arzu edilen tabandan gelen bir hareketle başlayan aşağıdan yukarıya doğru gelişmesi istenen gönüllü kooperatifçiliktir. Kooperatifçiliğin gelişme safhasında devletçe desteklenmesi ve denetlenmesi zorunlu görülebilir. Ancak devletle kooperatifler arasındaki ilişkinin çok iyi ayarlanması gerekir. Çünkü devletin güdümü bir yerde kooperatifçiliğin esasını oluşturan karşılıklı dayanışma ve güçbirliği düşüncesini zedeler. Devletin kooperatifler üzerindeki vesayeti ülkemizde özellikle tarım sektöründe çiftçinin kooperatifi kamu kaynaklarından yararlanmayı sağlayan bir kamu kuruluşu olarak görmesine neden olmuştur. (2)

Devlet, makro seviyede uzun vadeli, hükümet değişikliklerinden etkilenmeyen devlet politikası olarak, bir kooperatifçilik politikası belirlemelidir. Devlet bu konuda iki yol takip edebilir. Birincisi, başlangıçta, kendi gücüne dayanan bir kooperatifçilik hareketi kurmak, ikincisi ise, milli refahı geliştirmeyi hedef alarak hazırlanan kalkınma planlarını yürütecek teşkilatlar kurmak ve bunların zaman içerisinde bir kooperatif niteliğine bürünmesini temin etmektir. Türkiye'de 1960'lı yılların sonuna kadar ikinci yol benimsenmiştir. Devlet ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla yoğun devlet yardımı yapılmış, ancak henüz yapılarını güçlendirmeye fırsat bulamayan bu kuruluşlara güç görevler verilmiştir. Kooperatiflerin fonksiyonları ve görevleri devlet tarafından belirlenmiştir. Kooperatife yüklenen fonksiyonlar her zaman kooperatif faaliyetlerine aktif olarak katkıları beklenen ortakların çıkarlarıyla aynı olmamaktadır. Ortaklarla belirlenen amaçlar aynı olmayınca, ortakların aktif çabada bulunmaları da söz konusu olmadığından, devlet yetkilileri kooperatif faaliyetlerini istekleri

(1) Çıkin A ve Karacan A.R.Genel Kooperatifçilik Bornova-İzmir 1994 s. 378

(2) Demirci R. Tarım Kredi Sistemi Kandıra Yılı 56 sayı 644

doğrultusunda yönlendirmek için tedbir almakta ve kooperatiflerin yönetim ve denetimine fiilen katılmaktadırlar. Böylece kooperatifler kendi kendilerine yardım teşkilatları olarak çalışırken, diğer taraftan amaçlarının dış güçler tarafından belirlenmesi ve sıkı devlet denetimi kooperatiflerin etkin kendi kendine yardım kuruluşları olarak gelişmesini önler.

Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişmesi ile ilgili olarak devlet artık açık bir politika belirlemek durumundadır. Devlet güdümündeki kooperatifçiliği geliştirme programlarının amacı nisbeten bağımsız kendi kendine yardım kuruluşları geliştirmek mi olacaktır? Yoksa devlet yardımı muhtaç halk kesimlerine devlet kontrolünde refah programları uygulamayı amaçlayan aracı kuruluşları yaşatmak mı olacaktır? Bu konuda karar verilmezse, başarılı ve gerçek bir kooperatifçilik hareketi için söz konusu olamaz. Kooperatif ortakları tarafından gerçekleştirilmesi gereken faaliyetler, ortakların kooperatifin sermayesine yeterli katılması gibi hususlar gerçekleşmez ve eksiklikler, devlet tarafından üstlenilmeye devam eder.

Kooperatiflerde bugün mevcut olan devlet yönetimi ve denetim görevini zamanla azaltularak, bu kuruluşların gerçek ekonomik kooperatifleri en eski kooperatif kuruluşları olan Tarım Kredi Kooperatifleri ve sisteminin, modern ve giderek pazara açılan tarım sektörünün artan ve değişen kredi ihtiyaçlarını sağlıklı ve güvenilir bir ortamda karşılayacak bir şekilde güçlenmesi gerekir. Bu güçlü sistem; asgari devlet müdahalesinin bulunduğu bizzat kendi ortakları tarafından denetlenen ve genel kabul görmüş kooperatifçilik ilkelerine göre kurulan ve işletilen gerçek bir özel sektör borç verme kuruluşu olmalıdır. Bu sistem, sağlam ve yapıcı bir şekilde gereksiz kısıtlamalar koymaksızın en küçüğünden en büyüğüne kadar Türkiye'deki bütün çiftçilere kısa, orta ve uzun vadeli kredilerle mali konularla ilgili diğer hizmetleri sunmalıdır. Bunun içinde bu sistem mali açıdan kuvvetli, büyüme ve mali aracılık fonksiyonlarını daha da genişletme kabiliyetine sahip, diğer dış kaynaklardan kredi arayıp temin etmesine ve devlete bağlılığını azaltmasına imkân verecek mali bütünlüğü olan bir yapıda olmalıdır. Tarım Kredi sisteminin amacına ulaşması için gerekli olacak şartlar arasında kanun, talimat, tüzük, yönetmelik değişiklikleri ile muhasebe yönetim bilgisi, bilgisayar kullanımı gibi iyi şekilde çalışan destekleri gerekli personel temini ve eğitilmesi vb. hususlar sayılabilir.

2- Hukuki Çerçeve

Tarım Kredi Kooperatifleri sistemi değişik safhalardan geçerek 1935 yılından bu yana varlığını sürdürmektedir. Uzun gelişme sürecinde edinilen bilgi birikimi ve uygulamada kazanılan tecrübe ve beceriler sistemin gelecekteki gelişmesini kolaylaştıracak ve hızlandıracak temel altyapıyı oluşturmuştur. Bununla birlikte sözü edilen gelişme sürecini ciddi ölçülerde olumsuz etkileyebilecek bir kısım yapısal yetersizlikler sistemin işlerliğine yönelik boşluklarında mevcut olduğu söylenebilir.

Tarihi gelişim içinde devlet tarım kredi kooperatifleri sistemine yeterli hukuki desteği sağlamış belirli bir çerçevede kalmak şartıyla, gerektiğinde yapılan değişikliklerle gelişen mevzuat ihtiyaçlarının karşılanmasını temin etmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifleri 1935 yılında 2836 sayılı kanunla kurularak faaliyetine devam etmiştir. Türkiye'de Tarım Kredi Kooperatifleri genellikle 1847'de Almanya'da kurulmuş olan Raffeyisen Kredi Kooperatiflerinin prensiplerine göre çalışırlar. Kooperatifin hisse senetsiz oluşu, sınırsız sorumluluk bulunması çalışmaya alanının darlığı, yedek akçe toplanması yönetim ve kredi vermede aranan özel şartlar olarak anılan bu prensiplerde bu kooperatiflerin kuruluşundan bugüne kadar önemli bir değişiklik olmamıştır (1). Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri sistemi incelenirse sistemin bu esaslara sadık kalmakla birlikte devletin öncülüğünde kurulduğundan devlet denetim ve vesayetini vurgulayan hususlar sisteme monte edilmiştir. 2836 sayılı kanun ortakların borç ve yükümlülükleri açısından sınırsız sorumluluğunu, serbestçe giriş ve çıkışı, ortağa, ortaklığa bakılmaksızın bir oy hakkını, ortaklara zirai girdi ve tarım makinaları teminini, ortaklara bir yıl vadeli işletme kredisi ve beş yıl vadeli tehzizat kredisi verilmesini, ortakların ürün pazarlamasında mahalli satış kooperatifine katılması mecburiyetini ve yıllık kârın % 70'inin özkaynakları artırmak amacıyla ihtiyatlara ilavesini ve kooperatifin öncelikle ortakların refahını gözetmesi hükümlerini benimsemiştir.

Söz konusu kanun, Ziraat Bankasına önemli görevler vermiştir. Banka küçük ve orta büyüklükteki tarım işletmelerine kredi akımını sağlamak için kooperatiflerin gelişmesini teşvik ederken bu kooperatiflerin anasözleşmeleri yönetim ve işletmeleri konusunda bankaya mutlak bir denetim gücü sağlamıştır. Ziraat Bankası kooperatif yöneticilerini atama ve görevden alma kooperatifler adına imza yetkisi taşıyan yönetim kurulu üyelerini atama ve görevden alma Ticaret Bakanlığının uygun görmesi şartıyla herhangi bir kooperatifi kapatma yetkisine sahiptir. Ayrıca Kooperatifler Ziraat Bankası dışındaki kuruluşlardan kaynak almaktan men edilmişlerdi. Bu yetkiler Ziraat Bankasına sıkı bir mali denetim uygulama imkanı vermiştir. Fakat bu durum Tarım Kredi Kooperatiflerinin kendi başlarına gelişmesini engellemiş ve ortakların kooperatif yönetimine aktif olarak katılma isteklerini zayıflatmıştır. 1972 yılında 2836 sayılı kanun yerine 1581 sayılı kanun çıkarılarak bu durumun düzeltilmesi amaçlanmış ve tarım kredi kooperatiflerine özerklik kazandırılmıştır. 1581 sayılı kanun çıkarılarak bu durumun düzeltilmesi amaçlanmış ve Tarım Kredi Kooperatiflerine özerklik kazandırılmıştır. 1581 sayılı kanun ilk kez kooperatiflerin bölge ve merkez birliği seviyesinde üst organlar teşkil etmelerine imkan sağlamıştır. Bu gelişme ile de, daha önce Ziraat Bankasına ait olan yetkilerin çoğu birliklere geçmiştir. Ziraat Bankasının rolü finansman sağlamakla sınırlanmıştır. 1581 sayılı kanun uyarınca Tarım Kredi Kooperatifleri sisteminde federal bir sistem gelişirken Merkez Birliğinde ciddi yönetim sorunu başgöstermiş seçimle gelen yönetim kurulu başkanı ile Hükümet tarafından tayin edilen Genel Müdür arasında yetki alanları konusunda Birliğin faaliyetlerini neredeyse durma noktasına getiren ve hükümetin sık sık müdahale etmesine yol açan çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum dolayısıyla sistemin belirli aralıklarla ve sürekli denetimi sağlanamamış ve Tarım Kredi Kooperatifleri sisteminin düzeltilmesi için ciddi değişiklik girişimleri yapılamamıştır. 1984 yılında çıkarılan 237 sayılı kanun

(1) A.Fethi Açıl - Rasih Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara 1984 s. 310
Tevfik Tarman, Rayfayzen (Raiffeisen) Kooperatifleri, İstanbul 1937 s. 10-17 Heinrich Mayerhalz, Raiffeisen-Genossenschaften, Neuwied 1964. s. 18-36

hükümünde karamame ile 1581 sayılı kanunda değişiklik yapılmıştır. Bilâhare bu kanun hükmündeki kararname, 1985 yılında 3223 sayılı kanuna dönüşmüştür. 3223 sayılı kanunun ihtiva ettiği değişiklikler önemli olanları şunlardır. Bu kanunla kredi kooperatifleri sisteminin genel denetimi Ticaret Bakanlığında Tarım ve Köyişleri Bakanlığına devredilmiştir. Birliklerin yönetim kurullarında seçimle gelen üye sayısı azaltularak yönetim mevkilerinde görev alacaklara asgari bir öğrenimin seviyesi şartı getirilmiştir. Hükümetçe atanan veya onaylanan Genel Müdür ve Bölge Müdürleri aynı zamanda kendi yönetim kurullarının da başkanlığını üstlenmişlerdir. Bu diğer değişikliklere göre hazırlanan anasözleşmeler onaydan geçerek yürürlüğe girmiş ve 1994 yılında Tarım Kredi Sisteminde bu yürürlükteki mevzuata göre yöneticiler göreve başlamışlardır.

Mevcut kanunlarda daha demokratik ve bağımsız kuruluşu amaçlayan halen olduğu gibi devletin faaliyetlere aktif olarak kaulması yerine sistemde denetleyici ve düzenleyici olarak yer almasını öngören, yeni düzenlemelerin yapılması zaruridir. Sistemdeki ortak çiftçilerin sistemin sahibi olduklarına ve sistemin başarı ve başarısızlıklarındaki sorumluluklarına inanmaları, kooperatifin sahipleri olarak mali desteklerini devam ettirmeleri gerektiğini kavramaları halinde bu tür değişiklikler esasen gerekli olacaktır.

3- Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yapısı ve İşleyişine Genel Bir Bakış

Tarım Kredi kooperatifleri sistemi bütün yurt sathında aktif olarak faaliyet göstermektedir. Kredi kooperatiflerinin en yoğun olduğu bölgeler nüfusun yoğun ve pazara yönelik tarımsal faaliyetlerin yaygın olduğu Ege Bölgesi ve Akdenizin batı ve güney bölgeleri ile İç Anadolu bölgesidir. Kredi Kooperatifleri Doğu Anadolunun daha az gelişmiş ve daha az nüfusa sahip bölgelerinde daha seyrekler.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde ortaklık gönüllü olup, kooperatifin faaliyet gösterdiği yörede toprağı olan bütün tarımsal üreticilere açıktır. Öngörülen bazı vasıfları taşıyan ve belirtilen katılma payını ödeyen çiftçiler ortaklığa kabul edilirler. Son yıllarda ortak sayısı nisbeten sabit kalmış olup 1994 sonu itibariyle 1.573.955 dir. Tarım sektörüne oldukça yüksek seviyede nüfuz edilmiştir. Yapılan tahminlere göre, Tarım Kredi Kooperatiflerinin bulunduğu bölgelerdeki çiftçi ailelerinin % 36'sı kredi kooperatiflerinin ortağıdır.

Tarım Kredi Kooperatifleri Sisteminde 1970'li yılların sonlarında piramitvâri bir yapı oluşmuş olup, bu yapı federal bir organizasyon altında mahalli bölge ve merkez birimlerini ayrılmaz bir biçimde birbirlerine bağlamaktadır. Hiçbir tarım kooperatifi bağımsız olarak faaliyet gösteremez. Kanuna göre, her mahalli kredi kooperatifi bir bölge birliğine, bölge birlikleri de Merkez Birliğine üye olmak zorundadır. Merkez Birliği bir tane olup daha fazla olmaz.

Sistemdeki her birimin kendi yönetim kurulu ve yönetim kadrosu vardır. Genel Müdürle ve Bölge Müdürleri tayinle gelirken yönetim kurulları konunun öngördüğü şekilde farklı şekillerde seçimle/atamayla işbaşına gelmektedirler.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin mali yapısı da benzer biçimde birimleri birbirine çok sıkı bağlamaktadır. Sistemin özkaynaklarını ülkenin küçük çiftçileri sağlamaktadır. Devletin sistemde hiçbir sermayesi yoktur. Bir çiftçi mahalli kredi kooperatifinden kredi aldığı anda aldığı kredinin % 10'u ile kooperatifin sermayesine katılmaktadır, bu meblağın % 25'i çiftçinin aldığı ilk krediden, geriye kalan kısmı ise müteakip dört yılda eşit taksitlerle tahsil edilmektedir. Daha sonra, mahalli kredi kooperatifi bir bölge birliğine üye olmakta ve elde ettiği sermayenin % 25'ini bağlandığı bölge birliğine yatırmakta, son olarak da bölge birliği Merkez Birliğine üye olarak mahalli kredi kooperatiflerinden elde ettiği sermayenin % 25'i ile Merkez Birliğinin sermayesine katılmaktadır. Ayrıca aynı zamanda öngörüldüğü gibi, sistemin bu üç birimi arasında zarar paylaşma mekanizması vardır. Basitçe ifade edilirse, her üye çiftçi kendi mahalli kredi kooperatifinin borç ve zararlarından sermaye payının beş misline kadar varan bir meblağla sorumludur. Aynı şekilde mahalli kredi kooperatifleri de bağlı oldukları bölge birliklerinin borç ve zararlarından üyelik paylarının on misline kadar varan bir meblağla sorumludurlar. Her bölge birliği ise, Merkez Birliğinin borç ve zararlarından Merkez Birliğinin katılım payının beş misline kadar varan bir meblağla sorumludurlar. Öyle anlaşılmaktadır ki, bugüne kadar bu zarar paylaşma mekanizması hiç çalıştırılmamıştır ve yakın gelecekte de çalıştırılacağına dair hiçbir beklenti yoktur.

Tarım Kredi kooperatifleri sistemi esas olarak aynı ve nakdi kredi sağlamak gibi iki ayrı iktisadi faaliyet türü ile işgal etmektedir.

Teorik olarak ele alınırsa sistemin asıl görevi küçük çiftçilere kredi hizmetleri sunmaktır. Tarım Kredi Kooperatifleri Türk Tarım sektörünün kredilendirilmesinde en azından iki sebepten dolayı çok önemli bir unsur haline gelmiştir. Birincisi bu sistem tarım sektöründeki toplam kredi faaliyetinin % 20'sinden fazlasını gerçekleştirmektedir. İkinci olarak küçük çiftçiler için hemen hemen kurumsal kredi kaynağıdır. Tarihsel olarak esasen sistem ülkenin küçük çiftçilerinin üretim amaçlı kurumsal kredi ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmiştir. Sistem hâlâ kredi pazarının bu kısmına hizmet etmeye devam etmektedir; bunun sebebi sistemin tek kredi kaynağı olan T.C. Ziraat Bankası'nın koyduğu sınırlamalardır. Daha büyük miktarda veya daha uzun vadeli krediye ihtiyacı olan çiftçilerin bu ihtiyaçlarını doğrudan Ziraat Bankasından veya diğer ticari banka ve kaynaklardan karşılamaları gerekmektedir. Tarım Kredi sisteminden sadece mahalli kredi kooperatifleri çiftçilere kredi verilmesi işlemleriyle doğrudan işgal etmektedirler. Bölge birlikleri ve Merkez Birliğinin asıl görevi mahalli kredi kooperatiflerinin kredi verme işlemlerini raporlar almak, talimatlar ve direktifler geliştirip bunları sisteme yaymak, iç ve örgütsel denetimler yapmak suretiyle izlemek, değerlendirmek ve yol göstermektir. Yıllık kredi tahsillerinde mahalli kredi kooperatiflerince yapılan ve Ziraat Bankasının mahalli şubeleri yoluyla bankanın merkezine sunulan tahminler esas alınmaktadır. Daha sonra Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, Merkez Birliğinin tavsiye ve görüşlerini dikkate alarak tek tek mahalli kredi kooperatiflerine kredi limitlerini belirlemektir. Her bir çiftçinin kredi talebi onaylandıktan sonra, kredi doğrudan Ziraat Bankası tarafından ilgili şube aracılığıyla mahalli kredi kooperatifine verilmektedir. Kredi alacakları da aynı şekilde bu defa ters istikamette yürütülen işlemlerle tahsil edilmektedir. Dolayısıyla Merkez Birliği ve Bölge birlikleri fiili kredi işlemlerinde nisbi olarak çok önemsiz bir rol oynamaktadır.

Tarım Kredi kooperatifleri sisteminin ikinci asli faaliyeti gübre, zirai ilaç, yem, tarım alet ve makinaları ve ender olarak da bazı tüketim maddeleri gibi zirai girdilerin alım ve satışlarıdır. Son yıllarda hızlanmış bulunan bu faaliyetin zamanla büyümesinin birçok sebebi vardır. Bunun temel sebebi; kredi kooperatiflerince onaylanan kredilerin % 75'inin çiftçilere zirai girdi, diğer bir deyimle aynı olarak, geri kalan % 25'in ise nakit olarak ödenmesi zaruretidir. Dolayısıyla gereği gibi yapılabilmesi için zirai girdilerin alım ve satım işine doğrudan girilmesi tabii bir sonuçtur. Bu durumun devam etmesinde ve büyümesinde etkili olan bir başka faktörde üyelerin kooperatiflerini, özellikle yokluk dönemlerinde güvenilir bir girdi kaynağı olarak görmeye başlamalarıdır. Bu faaliyet iyi yönetilirse ve ölçek ekonomilerinde faydalanılırsa nisbeten kârlı olabilir. Merkez birliği ve bölge birlikleri bu faaliyetle daha bariz rol oynamaktadır. Zirai girdi alımlarının hemen hemen tamamı, sistemin alt birimlerinden toplanan tahminlere dayanarak Merkez Birliği tarafından yapılmaktadır. Bu satın alma yöntemi hem büyük tasarruflara hem de kalitede istikrara ait olan veya ortağı olduğu bazı gübre fabrikaları ve zirai makina fabrikaları ve yem fabrikaları v.b. de bizzat üretim yapmaktadır. Piyasa paylarını kati olarak belirlemek mümkün olmamakla beraber yapılan tahminlere göre sistemin iştirak ettiği şirketlerin payı gübrede % 25, zirai ilaçlarda % 10, küçük tarım alet ve makinalarında % 50 ve plastik sera örtüleri üretiminde % 40'dır. Bu oranların ekonomik gelişmelere göre yıllar itibariyle değişimler göstermesi tabiidir.

4- Tarım Kredi Kooperatifleri Sistemini Etkileyen Siyasi,

İktisadi ve Sosyal Çevre.

Tarım sektörü devlet tarafından daima desteklenmiştir. Yönetime gelen hükümetler, daha fazla tarım ürünü üretilmesi, daha iyi tohum, ilaç ve gübre kullanımı, toprak işleme teknikleri ve hayvan materyalinin iyileştirilmesi amacıyla tarım kesimini teşvik etmiştir. Modern tarım teknikleri ve mekanizasyon ihdas edilmiş olup, teknoloji transferi hem kamu hem de özel sektör tarafından yapılmaktadır.

Sanayileşmeye ağırlık verilmeyle beraber, tarımın desteklenmesine devam edilmesi beklenmektedir. Hükümet programlarında kalkınma planlarında tarımsal üretim çiftçi gelirleri tarım yatırımları ve tarım kredileri yanısıra başka bir çok hususa atıfta bulunmaktadır.

Hükümetler tarım kredi kooperatiflerinin büyümesini ve gelişmesini de desteklemektedir. Bu çerçevede sistemin organizasyonu ve işleyişi için gerekli hukuki temeli sağlayacak kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlar, tespit edilen ihtiyaçları karşılamak amacıyla zaman zaman değiştirilmiştir. Çiftçiler kredi kooperatifi kurmaları yönünde teşvik edilmiştir. Çiftçileri kooperatif sistemi aracılığıyla finanse edebilmek için kredi programları hazırlanmış ve uygulanmıştır. Ancak ne varki 1980'lerden sonra tarım ürünlerinde ve tarımsal girdilerde uygulanan sübvansiyon programlarının değiştirildiği gözlenmektedir. Bu cümleden olarak destekleme fiyat sistemi, taban fiyat sistemi haline dönüştürülmüş, desteklenen ürün sayısı azaltılmış, bitki koruma ilaçlarından destek tamamen kaldırılmış gübre sübvansiyonları kademeli olarak

azaltılmakta, tarım kredileri için alınan faiz oranları periyodik olarak değiştirilmekte ve böylece kredi sahasındaki sübvansiyonlar azaltılmaktadır. Bu durumun çiftçiler ve kredi kurumları üzerinde doğrudan etkileri olacaktır. Ticaretteki liberalleşme politikasının tarım gelirleri üzerinde menfi etkiyi küçültmesi söz konusudur. Bununla birlikte çiftçiler üretim girdilerini piyasa fiyatlarından satın almak mecburiyetinde olduklarından ve tarım ürünlerini satın alan diğer alıcılar gibi kooperatiflerden gerekli kaynakları sağlamaları gerekeceğinden krediye duyulan ihtiyaç büyüyecektir.

Ülkede takip edilen sanayileşme politikalarına bağlı olarak tarım sektörünün gayri safi milli hasıla (GSMH) içindeki payı oran olarak azalmakla beraber, tarım kesimi ekonomi içindeki önemini korumaktadır. Tarımın GSMH'ya katkısı değer olarak 1981'den 1993'e kadarki sürede değer olarak artmış, ancak sabit fiyatlarla yüzde 22,6 dan yüzde 14,4'e düşmüştür (1).

Tarımın GSMH'daki payı, sektörünün ekonomideki önemi belirtmede tek başına yeterli bir gösterge değildir. Tarım sektörü başta gelen bir net ihracat sektörüdür. Bu açıdan dış ticaret dengesinin sağlanmasında tarım kesiminin katkısı çok önemlidir. Ayrıca tarım sektörü sanayinin gelişmesine de destek olmaktadır. Sanayi kesimine bir çok hammadde vermekte ve sanayinin ürettiği bir çok mamül maddeyi kullanmaktadır (2). Diğer taraftan yayınlanan en son nüfus sayım verilerine göre (1980) tarım kesiminde iktisadi olarak faal durumda (12 yaş ve üstünde) 12.5 milyon insan yer almaktadır ve bu nüfus toplam iktisadi nüfusun % 54'üne yakındır. Buna ilâveten tarımda kullanılan birçok malı üreten ve imal eden başka sektörlerde de çok sayıda insan istihdam edilmektedir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, tarım kredi kooperatifleri bütün ülke sathına yayılmışlardır. Kooperatifler tarım kesiminde çalışan bütün üreticilere yakındır. Esasen bunlar bir üretici kuruluşlarıdır. Ne var ki bir çok işçi ve kooperatif elemanı tarım kredi kooperatiflerini birer hükümet kuruluşu olarak görmektedir. Bazı çiftçilerin kooperatife girmeyişlerinin bir nedeni bu olabilir. Bunlar mali durumlarının açığa çıkacağı endişesiyle veya başka sebeplerden ötürü bir devlet kurumu olarak gördükleri kooperatiflerle iştiğal etmekten kaçınıyor olabilirler. Kültürel ve dini inançların kooperatife ortak olmada, görülebilir menfi bir etkisi olmamaktadır. Her ne kadar çiftçiler tarım kredi kooperatiflerinin özsermayesinde pay sahibi iseler ve işle ilgili meselelerde oy hakına sahip olsalar da, gencl olarak kendilerini kooperatifin sahibi olarak görmemektedirler. Asıl sahibinin devlet olduğu düşüncesi hakimdir. Bu durum kısmen kooperatiflerin gelişmesini ve çiftçilerin kooperatifleşmesini devletin teşvik etmesi ile izah edilebilir. Ayrıca da, anasözleşmeler devlet tarafından yapılmıştır ve devlet kooperatifin kuruluş yeri ve yöneticilerin seçimini dolayısıyla ve dolaysız olarak büyük ölçüde etkilemektedir. Yöneticiler ve personel de durumu idrak edemediklerinden ve yahut da devlet memuru olmanın getirdiği sosyal statü nedeniyle bu görünümü değiştirmek istememişlerdir. Merkez Birliği yönetimi bu sorunun idrakine varmış

(1) D.I.E. İstatistiklerle Türkiye 1994, Ankara, 1994 s. 36-37

(2) A.F.Açıl, R.Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri a.g.e. s. 28-30

1980'lerin ikinci yarısında gerekli değişiklikleri yapmak için bir program başlatılmasına rağmen, daha sonraki yıllarda üst yönetimde meydana gelen değişiklikler sebebiyle maalesef sonuç almak mümkün olmamıştır. Bu organizasyonların çiftçiler nezdindeki görünümü önemlidir, zira üyelerin kooperatifler hakkındaki görüşlerini ve kooperatiften beklentilerini etkilemektedir. Bu durumun üyelerin aldıkları kredileri geri ödemeleri konusundaki davranışlarını da etkilediği muhakkaktır. Kooperatiflerin devlete ait olduğu imajı yok edilemediği sürece üyelerin iktisadi mülahazaları ve kâr motifi karşısındaki tavırları da menfi yönde etkilenecektir.

Tarım Kredi Kooperatifleri sistemi 1.5 milyondan fazla çiftçiye ve bunların ailelerini doğrudan etkilemektedir. Sistem hem kredi hem de zirai kredi kaynağı olarak hizmet görmektedir. Bu çiftçilerin çoğunluğu ürettiğinin önemli bir kısmını kendi tüketimine ayıran küçük üretici durumundadır.

5- Tarım Kredi Sisteminin Sermaye Yapısı

Tarım Kredi Kooperatifleri sisteminin özsermayesi, ödenmiş sermaye, ihtiyaçlar çeşitli diğer kaynaklar ve dağıtılmamış kârlardan teşekkül etmektedir. Tarım Kredi Kooperatiflerinin sermaye yapıları kendi anasözleşmelerinde belirlenmiştir.

Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine kendilerine açılan azâmi kredinin % 10'u oranında katılmaktadırlar. Bu tutarın dörtte biri nakit olarak girişte ödenmekte, kalan kısım ise müteakip dört yılda eşit taksitle ödenmektedir. Ortaklar katılım payını bir defada ve peşin olarak yatırabilirler, ancak bu yola başvuran ortakların olup olmadığı ve eğer varsa sayılarının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Her mahalli kooperatif elde ettiği ödenmiş sermayenin % 25'ini bölge birliğinin ödenmiş sermayesine katılım payı olarak bölge birliğine nakit olarak aktarmaktadır. Her Bölge Birliği de kendi ödenmiş sermayesinin % 25'ini Merkez Birliğinin ödenmiş sermayesine katılım payı olarak merkez Birliğine aktarmaktadır.

Birim kredi kooperatifleri, bölge birlikleri ve merkez birliğinin anasözleşmeleri, tahsil edilemeyen alacaklar, teminatsız, kredi ve zararlar için ayrı birer ihtiyat fonu teşkil edilmesini gerektirmektedir. Sistemdeki her üç birimde de her yıl net kârların % 25'i ihtiyatlara ilave edilmektedir. Ayrılan ihtiyatlar Merkez Birliğine intikal ettirilmektedir. İhtiyatlar T.C. Ziraat Bankasında mevduat olarak tutulmakta ve Merkez Birliği tarafından kullanılmaktadır.

Tarım Kredi sisteminde her üç birimin asgari maliyetle kredi verebilmesi ve yeni kurulan birimlerin kuruluş giderlerini karşılayabilmesi amacıyla bir özsermaye fonu oluşturulması gerekmektedir. Öz kaynak yıllık net kârların % 10'u ayrılmak suretiyle oluşturulmaktadır. Bazı Tarım Kredi Kooperatifleri açtığı kredinin % 1'ini geri alarak özsermayesine ilave etmektedir. Bilançolarda özsermaye kaynağına Destekleme Fonu adı verilmektedir.

Ayrıca, Merkez Birliği birim kooperatiflerin ve Bölge Birliklerinin gelişimi için bir yatırım ve geliştirme fonu kurmakla yükümlüdür. Tarım Kredi Kooperatiflerindeki her üç seviyedeki birimlerde yıllık kârlarının % 10'unu bu kaynak için ayırmaktadırlar.

Ayrılan bu kaynaklar Merkez Birliği emrine gönderilmektedir. Özsermaye ve diğer kaynaklara katılım ve katılım oranı Tarım Kredi Kooperatiflerinin genel kurul toplantılarında ortaklar tarafından belirlenmektedir.

Merkez birliğinde tasfiye edilen bölge birliklerinin ve birim kredi kooperatiflerinin teminatsız borçlarının karşılanması için bir tasfiye fonu oluşturulmuştur. Tarım Kredi Kooperatifleri bölge birlikleri ve Merkez birliği her yıl net kârlarının % 5'ini bu fona ilâve ederler. Birim kooperatifleri ve bölge birlikleri bu maksatla ayırdıkları fonları merkez birliğine gönderirler. Söz konusu fon bilançoda "diğer fonlar" kaleminde yer almaktadır. Diğer taraftan bazı birim kredi kooperatifleri açtığı krediler üzerinden % 1'lik bir kesintiyi genel kurul kararıyla inşaat fonuna aktarmaktadırlar.

Özsermayenin bir diğer ana kaynağı dağıtılmamış kârlardır. Dağıtılmamış kârların % 40'a kadar varabilen bir kısmı özsermayeye ilave edilmektedir. Yıllık net kârların % 60'ı ise, yukarıda işaret edildiği gibi ve yönetmeliklerdeki hükümler uyarınca çeşitli özel yedek fonlarda tutulmaktadır.

Tarım kredi kooperatifleri sistemi bütün itibariyle güçlü bir sermaye yapısına sahiptir 1994 yılı sonu itibariyle toplam varlıkların % 60'ını özsermaye teşkil etmektedir.

Güçlü bir özsermaye temeli arzu edilir bir durumdur, fakat özsermaye oluşturma yöntemi periyodik olarak gözden geçirilmelidir. Bu gözden geçirme işlemi sistemin ihtiyaçlarını ekonomik çevreyi ve rekabet ortamını ve aynı zamanda ortaklar üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır. Bir kooperatifte özsermayeyi temin etmek ortakların yükümlülüğüdür. Bununla birlikte özsermaye borç yoluyla veya mevcut kaynaklardan temin edildiği ölçüde ortaklara maliyet yükler. Dolayısıyla bu yatırımlardan elde edilen faydalar maliyetlerden daha büyük olmalıdır. Aksi takdirde alternatif kredi kaynaklarına sahip olan üretici ortaklar daha düşük maliyetli kredi kaynaklarına yenilerler. Alternatif kredi kaynağı olmayanlara ise lüzumsuz bir maliyet yüklenmiş olur. Ortaklara hiç değilse mütevazi bir temettü veya yatırdıkları sermaye üzerinden faiz verilmesi yoluna gidilebilir.

Yürürlükte olan Anasözleşmelere göre ortaklar sadece ödedikleri sermaye payı üzerinde hak sahibidirler. Halbuki net kârların da ortaklara ait olması genel kabul gören bir ilkedir. Bu ilkeye göre bir yıl içerisinde gerçekleştirilen net kâr her bir ortağın o yıldaki sermaye payı ile orantılı olarak ortaklara tahsis edilmelidir. Bu tahsisin mutlaka nakit olarak yapılması gerekmez. Esasende yapılmamaktadır. Eğer net kârlar dağılmayıp veya bu biçimde özsermayeye ilave edilirse her ortağa yıl sonunda bu sermayenin belli bir kısmının sahibi olduğunu gösteren bir belge verilebilir. Dolayısıyla kârlardan elde edilen özsermaye tamamıyla ortaklara tahsis edilmiş olur. Türk Tarım Kredi Kooperatifleri sisteminde bu uygulama yapılmamaktadır. Fakat böyle bir uygulamanın başlatılması halinde ortaklara birim kooperatiflerin gerçek sahibinin tek kendileri olduğu ve kredi kooperatifleri sisteminin tamamına kolektif olarak gerçekten onların sahibi olduğu yönünde müsbet bir mesaj verilmiş olur.

Taahhüt edilmiş olupta daha sonraki yıllarda tahsil edilecek sermaye miktarı çok yakından takip edilerek tahsil edilmeleri sağlanmalıdır. Ortak sayısı artııkça bu sürekli

bir iş haline gelecektir, dolayısıyla uygun takip mekanizmalarının geliştirilmesi gerekir. Net kârların dağıtımının her zaman Anasözleşmelerin öngördüğü ve yukarıda izah ettiğimiz şekilde yapılmadığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan Tarım Kredi Kooperatifleri sisteminin güçlendirilmesi için bir takım öneriler üzerinde çalışmak gerekir.

6 - Tarım Kredi Kooperatiflerinde Denetim

Tarım kredi kooperatifleri sisteminde iç denetim iki grup denetleyici tarafından yapılmaktadır. Gruplardan birisi bölge birliklerine ait deneticilerdir, diğeri ise Merkez Birliği bünyesindeki müfettişlerdir. Merkez Birliği müfettişlerinin vazifesi, Bölge Birliklerini ve mahalli kredi kooperatiflerini düzenli aralıklarla teftiş etmek ve Merkez birliğinde de ani denetimler yapmaktadır. Bölge birliklerindeki denetçilerin vazifesi ise mahalli kredi kooperatiflerinin maddi, özellikle de likit varlıklarını periyodik olarak teftiştten geçirmektir. Kooperatiflerin çoğu yıllarca hiç denetimden geçmemiştir. Aynı şekilde, iç denetimler için gerekli olan temel muhasebe veri ve raporları da yetersiz ve azdır. Merkez Birliği yönetimi, denetleme kadrosunun sayısal yetersizliği yanında, denetim usullerinde yetersizliğini görerek, iç denetimin güçlendirilmesi için, yeterli sayıda kadrolu denetçinin kısa istihdamı, yeni denetici ve müfettişlerinin eğitiminin hızlandırılmasına önem verilmelidir. Bilindiği gibi, mevcut teşkilat yapısı sistemin her seviyesinde yer alan, seçimle ve/veya atamayla gelmiş Denetleme kurullarına da iç denetim vazifesi vermektedir. Ancak bu kurullara verilen sorumluluklar, ortakların bilinçli olmayışları ve eğitimsizlikleri sebebiyle uygulamada formaliteden ibaret kalmaktadır. Bu durum, "denetçileri" çoğunlukla ilkokulun ötesinde bir eğitimi olmayan çiftçilerden teşekkül eden birim kredi kooperatifleri için bilhassa geçerlidir. Böyle bir durumda bunlardan yeterli bir iç denetim yapmalarının beklenemeyeceği açıktır.

Türkiye'de ticari kuruluşların dış denetimi ilgili devlet kuruluş ve birimlerinin bir vazifesi olarak mülhaza edilegelmiştir. Bunun sonucunda, Türkiye'de belli ahlâk kuralları çerçevesinde çalışan genel kabul görmüş muhasebe ve denetim prensiplerine riayet ederek faaliyet gösteren yeminli özel denetim ve muhasebe kuruluşlarının gelişmesi mümkün olmamıştır. Ancak geçtiğimiz yıllarda yürürlüğe giren yeminli mali müşavirlik yasası ile, bu kurumun müesseseseleşmesi mümkün olacaktır. Mevcut durumda her denetim grubu, kendi standartlarını ve yöntemlerini oluşturarak denetleme ve düzenleme ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmakta, bu ise tutarsızlıklara ve karışıklıklara yol açmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde kanaatımızca denetim işi ciddi bir vaziyet arz etmektedir. Halen sistem hiçbir gerçek dış denetim olmaksızın işlemektedir. Sadece T.C. Ziraat Bankası finansör bir kuruluş olarak, günün ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüde vazifesini yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı ise vazifesini sadece Merkez Birliğini kapsayan ve ancak ihbar olduğunda gerçekleştirilen denetimlerle yürütmeye gayret etmektedir. Esasen Bakanlıkta sayısı 2500 'ü aşan Tarım Kredi Kooperatifini düzenli bir şekilde denetleyecek kapasitede kadrolar oluşturmasını beklemek, kooperatifçilik ilkeleri açısından da, doğru olmayacaktır.

Tarım Kredi Kooperatifleri sisteminde, etkili bir dış denetim yokluğunun çok ciddi bir sorun olduğunu belirtmeye bile gerek yoktur. Kredi kooperatifleri sistemi, sistemin bütünlüğünün ve mali performansının ne durumda olduğunu takip etmesine yarayacak araçlardan yoksundur. Tek başına bu faktör bile sistemin gelişme ve büyüme teşebbüslerini akim kılabılır. Ayrıca, hemen belirtmek gerekir ki, tarafsız birimlerce belirli zaman aralıklarıyla sürdürülecek denetimlerin yokluğu, bağımsız olması gereken bu vazifeyi kendileri üstlenen çiftçilerin yani sistemin sahiplerinin de menfaatine aykırıdır. Bu nedenlerle, bu sorunun çözüme kavuşturulması son derece önemlidir.

7 - İnsan Faktörü ve Eğitim

Tarım Kredi kooperatiflerinde, bütün birimleri için işe alma ve işe yerleştirme görevini Merkez Birliği yerine getirmektedir. Bu uygulama bazı avantajlar sağlamaktadır. Sistem en yetenekli personeli en fazla ihtiyaç duyulan yere tayin edecek ihüsas gerektiren bir hizmetin yerine getirilmesine imkan vermekte, mahalli yöneticilerini ve yönetim kurullarını vasıfsız personelin istihdam edilmesi yönünde kendilerine gelecek baskılardan korumaktadır. Ancak, hemen belirtelim ki, sistemin dezavantajları da vardır. Yöneticiler ve diğer personel yönlendirme, ödüllendirme ve disiplin konularında sürekli olarak Merkez Birliği'nin kararlarını beklemekte, bu işe ilgili yönetim kurullarının işlerliğini ve denetim imkanlarını sınırlamaktadır. Ayrıca ortak çiftçiler mahalli kadrolara kendileri için çalışan personelden çok bir devlet kuruluşunda çalışan kişiler olarak bakabilmektedirler. Öyle görünmektedir ki, yönetim kurullarının tekinliği ve güvenilirliği arttıkça, personele ilişkin karar alma yetkisi, merkezleştirilmiş sistemin avantajlarını ciddi bir şekilde azalmaksızın, alt birimlere devredebilecektir.

Son on yılda işe alma konularında ortaya çıkan noksanlıkların giderilmesine ve Merkez Birliği ile bölge birliklerinde yeni açılan kadroların doldurulmasına ağırlık verilmiştir. Kadrolarda büyük artış olmuş ve bu artışın büyük bir bölümü üniversite mezunlarının istihdamından kaynaklanmıştır. Bu işe mevcut kadroların vasfında dikkate değer bir iyileşmeye yol açmıştır. Birim kooperatiflerde yeterli ve kaliteli personel istihdamının sağlanabilmesi için alternatif bir yol olarak bir kısım mahalli kredi kooperatiflerinin daha büyük ve daha ekonomik ölçekli birimler şeklinde birleştirilmesi araştırılabilir.

Tarım Kredi Kooperatifleri ile personel sendikası ile imzalanan toplu sözleşme, sistemin çalışanlarına kamu iktisadi devlet teşebbüslerindeki benzer görev mahalleri ile kıyaslandığında daha yüksek ücret ve ek menfaatler getirmiştir. Bu durum, vasıflı elemanların işe alınması ve muhafaza edilmesi için iyi bir temel oluşturur. Ancak, henüz kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yapıya kavuşturulamamış rasyonel çalışmayan bir sistemde getirilen yük sistemin gelişmesinin önünü tıkayacak mahiyettedir.

Diğer taraftan iş tanımlarında görevlere ilişkin kişisel sorumluluklarında yeterince belirlenmemiştir. İş tanımlarının bu anlamda yetersizliği personelin başarı ve başarısızlıklarının değerlendirilmesini tamamiyle amirlerin kişisel takdirine bırakmaktadır. Bununla birlikte, amirler personelin tamamının değerlendirmesini standart bir form çerçevesinde yapmaktadırlar. Ancak, personele değerlendirme sonuçlarına

dair hiçbir bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla, personel kendisinin güçlü ve zayıf yönleri hakkında bilgi sahibi olmamaktadır.

Merkez Birliği Eğitim Dairesi maalesef son yıllarda faaliyetlerini tatil etmiştir. Daha önceleri söz konusu daire sistemin bütün personelini kapsayan beş yıllık bir eğitim programı hazırlamış ve uygulamaya koymuştu. Bu faaliyet yönetimin vasfı kadroların oluşturulmasına ve dolayısıyla sistemin güçlendirilmesine büyük önem verdiğini göstermektedir. Personelin eğitim programları personelin kendilerinin belirttikleri eğitim ihtiyaçlarına dayandırılmıştır. Ancak bu ihtiyaçların yönetimin yaptığı iş tanımlarının gerektirdiği eğitim ihtiyaçlarını gösterir nitelikte olup olmadığı açık değildir.

Son yıllara kadar Merkez Birliği'nin eğitim tesisleri yeterli görünmekteydi. Sadece eğitim teçhizatının artırılması ve günün şartlarına uygun hale getirilmesi gerekirdi. Ancak, gerek Merkez Birliği bünyesindeki eğitim mahallinin gerekse Karadeniz Bölgesinde inşa edilen büyük bir eğitim tesisinin başka amaçlarla kullanılması ve kiraya verilmesi sistemin eğitim imkanlarını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bazı Bölge Birlikleri eğitim tesislerine sahip olmakla beraber temel eğitim teçhizatından yoksundurlar. Ortak çiftçilerin faaliyetlerini daha iyi kavrayabilmelerini sağlamaya ve katılım seviyelerindeki yönetim kurulu üyelerinin eğitimidir. Yönetim kurulu üyelerini kendilerine ait hukuki sorumlulukları daha iyi kavramadıkları ve etkinliklerini artırmaları için de eğitim verilmesi gerekli olacaktır. Yönetim kurullarına daha büyük sorumluluklar verilecek ve sistem faaliyet alanını genişletecekse bu husus özellikle bölge birliklerinde ve birim kooperatiflerde giderek daha fazla önem kazanacaktır.

8 - SONUÇ

Türk Tarım Kredi Kooperatifleri sistemi birçok yönden güçlü bir altyapıya sahiptir. Bu güçlü yapı sistemin daha hızlı büyümesi ve gelişmesi için sağlam bir ortam oluşturmaktadır. Bu güçlü yapının özelliklerini şöyle ifade edilebilir; çok iyi oturmuş bir federal sistem, Türkiye'deki toplam çiftçi aileleri içindeki Tarım Kredi Kooperatifi üyesi çiftçilerin yapı toplam kredi hacmi içindeki ve girdi satışlarındaki payı açısından sahip olunan büyüklükler, mevcut ihtiyaçları karşılamada genel olarak yeterli bir üstyapı, sistemin bir bütün olarak, büyümesini hızlandıracak potansiyele sahip güçlü bir mali yapı. Bu özellikler, sistemin sorunlarına müsbet ve etkili yaklaşımlar gösteren bir yönetimle, müsbet yönde geliştirilebilir.

Diğer taraftan, sistemde geçmiş yıllar boyunca birçok yetersizlikler veya eksiklikler birikmiştir. Bunlar, sistemin gelecekteki büyüme ve gelişmesine doğrudan veya dolaylı olarak engel teşkil ettikleri gibi, giderek modernleşen tarım sektörüne uyum sağlamayı da zorlaştırmaktadır. Bu yetersizlik ve eksikliklerin bir çoğunun giderilmesine çalışmakla birlikte, bu sürecin daha da güçlendirilmesi ve hızlandırılması çok yararlı olacaktır.

Personelin, yöneticilerin ve yönetim kurulu üyelerinin bilgi ve beceri seviyelerini yükseltmeye yönelik geçmiş eğitim çalışmaları yetersiz kalmıştır. Üyelerin ko-

operatiflerin yapısını daha iyi kavramaları ve kooperatifin sahipleri olarak yetki ve sorumluluklarını daha iyi anlamaları yönünde hiç bir eğitim verilmemiştir. Başka nedenler yanında bu durum, ortakların, kooperatifi bir kredi ve girdi kaynağı olarak görme dışında faaliyetlere katılımını engellemiş ve kooperatiflerin birer devlet kurumu oldukları yönündeki anlayışın yerleşmesinde etkili olmuştur. Halbuki eğitim çabaları yetersiz olduğundan bu hususları ve ortamı düzeltmek mümkün olamamaktadır.

Tarım Kredi sistemi, tarihi gelişimi içerisinde büyük ölçüde merkezileşmiştir. Merkez bir sistem güçlü niteliklere sahip olabilir, ancak bu konuda aşırıya gidildiği görülmektedir. Esas itibarıyla hemen hemen bütün ana politikalar ve kararlar en üst yönetim kademesinde oluşturulmaktadır. Sistemin ölçeği ve faaliyet alanının çok büyük olması nedeniyle bu durum etkin olmayan bir karar alma süreci yaratmış, alt birimlerde etkin olmayan yönetim biçimlerine yol açmıştır. Sistem büyüdükçe ve hizmetlerini genişlettikçe yetkin ve sorumlulukların uygun bir biçimde devredilmesi gerekir.

Sistemde etkin bir dış denetim yokluğu ciddi bir noksanlıktır. Türkiye'de kabul edilmiş bir yeminli muhasebecilik mesleği yasalastığına göre ve devletin denetim fonksiyonunu yerine getirmede sınırlı imkanlara sahip olduğu gözönüne alındığında denetim sorunu bağımsız çalışan yeminli mali müşavir ve muhasebecilerle çözülebilir.

Bugün artık modern iş aleminin ve modern işletmecilik önemli bilgilerin doğru biçimde ve zamanında yönetime iletilmesini sağlayan devamlı bir iletişim sistemine ihtiyaç gösterir. Yeterli bir bilgi iletişim sistemi olmaksızın ne üst seviye yöneticilerinin ne de yönetim kurullarının işletme faaliyetlerini etkin olarak izlemeleri ve denetlemeleri mümkün olamaz. Merkez Birliği, son yıllarda gelişmiş bir muhasebe sistemini uygulamaya koyarak bilgi iletişim sistemini güçlendirme yolunda ilk büyük adımı atmıştır. Şimdi bütün gayretler yeni sistemin daha yeterli ve etkin hale getirilmesine yöneltilmelidir. Şüphesiz önceden görülemeyen problemlerin çözülebilmesi ve değişen ihtiyaçlara göre gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için sistemin bütün birimlerinin baştan sona gözden geçirilmesi gerekecektir. Bu arada gerekli muhasebe verilerinin genişletilmekte olan mevcut bilgisayar sistemine entegre edilmesi hususuna da dikkat edilmelidir; bu bilgisayar sistemi daha mükemmel bir işletme enformasyon sisteminin temelini oluşturabilir. Bütün bunlar büyüyen ve gelişen kredi kooperatifleri sisteminin gereğince yönetilmesinde hayati önemi haiz destek sistemlerini teşkil etmektedirler.

Kaynaklar

- 1) Açıl A.F., Demirci R. Tarım Ekonomisi Dersleri Ankara 1984
- 2) Çıkin A, ve Karacan A.R. Genel Kooperatifçilik Bornova-İzmir 1994
- 3) Demirci, R. Tarım Kredi Sistemi, Karınca yıl 56 sayı 644
- 4) D.İ.E. İstatistiklerle Türkiye 18 Ankara 1994
- 5) Mayerholz, H. Raiffeisen-Genossenschaften, Neuwied 1964
- 6) Tarman T. Rayfayzen (Raiffeisen) Kooperatifleri İstanbul 1937
- 7) Üner Nurel Kooperatif İşletmeciliği, İzmir 1992.

EVRENSEL DÜZEYDE YEREL YÖNETİMLER VE BELEDİYELERİMİZİN PLANLAMA VE İMAR FONKSİYONLARINI KISITLAMAYA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

İsmet TAYŞI ()*

Bilindiği üzere, en öz ve yalın bir deyişle devlet, siyasal gücün ve toplumsal yaşamın en gelişmiş örgütlenme biçimidir. Evrensel düzeyde devletler de, biri egemenliğin, halk adına merkezi devlet organları eliyle kullanıldığı üniter (tekçi) devlet, diğeri de egemenliğin, farklı basamaklardaki yönetsel örgütlerle (eyalet, state, canton, land, commune gibi) paylaşıldığı Federal Devlet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Devlet yönetimine ağırlığını koyan ve yönetimi elinde bulunduran siyasal güçler, tarihin ilk çağlarından bu yana dizginleri sürgit ellerinde tutmayı içeren merkezi (bürokratik) yönetim sistemini uygulayagelmüşlerdir. Bunlar, bazı sınırlamalar ve ön koşullar ile yerel halkın merkezi otoriteye karşı olan dirençlerini en aza indirmek ve kendi kendilerini yönetme özelemlerini kısmen de olsa yanıtlamak üzere, yetkilerinin bir bölümünü demokratik yerinden yönetimi içeren yerel yönetim örgütlerine devretmeyi kendi nesnel ve öznel çıkarları açısından uygun görmüşlerdir.

Genellikle, her ülkede, vatandaşın yaşadığı yurt köşesine çağın gereksinim ve koşullarına uygun kamu hizmetlerinin götürülmesinde, temel ilkeleri yönünden birbirine taban tabana zıt iki ayrı yönetim sistemi söz konusudur. Bunlardan biri, merkezi yönetimin taşradaki kolu ve uzantısı durumunda olan ve genellikle "Yetki Genişliği" ilkesini içeren bürokratik yerinden yönetim sistemi, diğeri de "Yetki Devri" ilkesine göre, o yurt köşesinde yaşayan halkın egemenliğine dayanan demokratik yerinden yönetim sistemidir (1).

İster üniter, isterse federal devlet sisteminin egemen olduğu her ülkede, taşra yönetim sistemi, bu iki (Bürokratik-Demokratik) sistemin belli bir oranda uygun bir karışımını içeren bir görünüm içerisindedir. Bunlardan, yetki devri temeline dayalı de-

(*) Bölge Plancısı - Z.Yük.Müh. Kamu Yönetimi Uzmanı

(1) Tarım ve Köyüleri Bakanlığı A.P.K. Kurulu Başkanlığı

mokratik yerinden yönetim sistemi içerisinde, coğrafya (yer) ilkesine göre yerinden yönetimi içeren örgütler, ülkeden ülkeye yapısal değişiklikler göstermekle ve yukarıda da değinildiği üzere, ayrı isimler almakla beraber, genel olarak yerel yönetim kuruluşları olarak adlandırılmaktadırlar.

Demokratik yerel yönetim şekli, kamu hizmetlerinin özerk ve yarı özerk bir birimin üzerinde olmasını gerektirir. Öyle ki; zamanla her ülkede, yetki ve sorumluluk, merkezi ve yerel yönetim olmak üzere en az iki ayrı otorite arasında bölünür hale gelmiş ve federal devletlerde yasama, yürütme ve yargıyı da kapsayan ve iç feodalizme kadar varan yarı bağımsız (eyalet, state, canton, land, commune gibi) karma yönetim sistemleri oluşmuştur.

Ülkemizde, coğrafya (yer) ilkesine göre, demokratik yerinden yönetimi içeren yerel yönetim örgütleri, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Köy kuruluşlarını kapsamaktadır. Bunlardan köy ve mahalle yönetim birimleri eski bir Türk geleneğinin devamıdır. Belediye ve İl Özel İdareleri ise, Tanzimat Fermanı ile başlayan ve eskilerin "Taklid-i Ahengi" dediği betimsel ve aktarmacı bir görüşle, batıdan kurum aktarma geleneğinin sürdürüldüğü bir sırada, ilk belediye örgütü, 1858 yılında İstanbul'da sadece Beyoğlu ve Galata semtlerini kapsayan bölgede kurulan "Altıncı Daire-i Belediye" ile, ilk Özel İdare örgütleri de, 1864'de yayımlanan "Vilayet Nizamnamesi" ile oluşturulmuşlardır. Hatta, bugün bile Karaköy'den Taksim'e otobüsle çıkarken Şişhane'de "Altıncı Daire Duracağı" diye bir otobüs durağı vardır.

Evrensel düzeyde, demokratik yerel yönetimlerin belirgin ortak nitelikleri bir genelleme yapılarak şöyle vurgulanabilir:

- 1- Temsilidirler, yani karar organları yerel halk tarafından seçilir.
- 2- Anayasaların sınırları içinde, kendilerine ayrılan konu ve alanlarda temel kararları alma ve vergilendirme yetkilerine sahiptirler.
- 3- Yönetimsel özerklikleri vardır.
- 4- Kendi öz personeli ve öz bütçeleri vardır.
- 5- Parlamentonun türevidirler. Yani görev ve yetkileri merkezi Parlamenta genişletilip daraltılabilen birer kurumdurlar (2).

Evrensel nitelikleri böyle ortaya konulan yerel yönetimler için Anayasamız, bunların yerel halkın ortak gereksinimlerini karşılamak üzere yasayla kurulan ve karar organları yasada belirtilen seçmenler tarafından seçilmek suretiyle oluşturulan kamu tüzel kişileri olduğunu; kuruluş ve görevleri ile yetkilerinin demokratik yerinden yönetim ilkesine uygun olarak yasayla düzenleneceğini; yürütme ve karar organları seçimlerinin 5 yılda bir yapılacağını, büyük kentler için özel yönetim biçimi geliştirilebileceğini, merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerinde, yerel hizmetlerin yönetimin bütünlüğü ilkesine uygun olarak yürütülmesi, toplum yararının korunması ve yerel gereksinimlerin gereği gibi karşılanması amacıyla yönetimsel vesayet yetkisine sahip olduğunu ve devlete bunlara görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanacağını, yerel halk tarafından

seçilmiş yürütme ve karar organlarının organlık sıfatlarını kazanma ve kaybetmesi konularındaki denetimin yargı yoluyla olacağını öngören bazı ilkeler getirmiş bulunmaktadır (3).

Bu arada, evrensel düzeyde, demokratik yerinden yönetim sistemi içerisinde coğrafya ilkesine göre yerinden yönetimi içeren yerel yönetimlerin ortak bir özelliğine de, yeri gelmişken değinmekte yarar vardır. Yerel yönetimler, anayasa ve yasalarda kendilerine ayrılan konu ve alanlarda temel kararları alma yetkilerine sahip, kamu tüzel kişiliğini haiz birer örgüt olarak devlet tarafından oluşturuldukları için, kurucu yetki sahibi olan devletin, bu örgütler üzerindeki yönetsel ve mali gözetim ve denetimi, sanki doğal bir sonuçmuş gibi tüm ülkelerde sürgit devam etmektedir. Merkezi otoritenin bu gözetim ve denetimine "Vesayet Denetimi" denilmektedir.

Ülkemizde bu denetim II Özel İdarelerinde en ağır, Köylerde en hafif, belediyelerde ise, bu ikisi arasında ve ortasında yer alıcı bir durum göstermektedir.

Bu arada, yerel yönetimlerle çok yakından ilgili olduğu için, Türk Belediyecilik Derneğinin Konrad Adenauer Vakfı ile birlikte 13-14.7.1995 tarihinde Ankara'da düzenlediği "Üniter ve Federal Devletlerde Yerel Yönetimler Konferansı"nda yabancı bilim adamlarının tebliğleri üzerine tartışılan görüş ve önerilerin ve yapılan saptamaların ışığı altında kamuoyuna duyurulan sonuç bildirgesinden de söz etmekte yarar vardır. Bu bildirgede özetle;

1- Her ülkedeki yerel yönetim sistemi, söz konusu ülkenin tarihsel ve özel koşullarının belirlediği toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel yapı ve özelliklere göre oluşmakta, bunda devletin üniter ya da federal olmasının büyük etkisi bulunmamakla birlikte, ülkelerin birbirlerinin deneyimlerinden yararlanarak ortak sorunları olan yerel yönetim özerkliği, demokratikleşme ve yönetsel verimlilik konularında geniş ölçüde yararlanmaları olanaklıdır.

2- İnsanları, yukarıdan, tek bir merkezden yönetmek, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamındaki "Demokrasi" ile bağdaşmamakta, "Özerk Yerel Yönetim", "Katılımcılık" özlem ve istemlerinin gerçekleşmesi, devleti oluşturan alt birimlerin statüsü, yetkileri ve merkezle ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

3- Üniter devletlerde, genellikle yönetsel ve mali açıdan yerinden yönetim ilkesi geçerlidir. Federal Devlet üyesi federe devletin aksine, üniter devlette yerel yönetim birimleri yasama erkine sahip değildir. Egemenlik hakkı, yalnızca üniter devlettir, yerel yönetimler bu egemenliğe paydaş olamaz. Bununla birlikte, pek çok üniter devlet sistemi içinde, federal devletteki federe devletlere (eyaletlere) koşut bir konumda olan bölgesel yönetimlere, geniş illere, yerel yönetim statüsü tanınabilmektedir.

4- Federal Devlette egemenlik, farklı basamaklardaki eyalet ya da federe devlet diyebileceğimiz alt birimlerle paylaşılmakta, siyasal yerinden yönetim ilkesi ağır basmakta, birlik ve bütünlükten vazgeçmeksizin farklı özelliklere sahip belli alanlarda halkın, kendini özgür istenciyle yönetmesine olanak sağlamakta, böylece kültürel çoğulculuk ve çeşitlilik gerçekleşmektedir. Federal devletin, savunma, ekonomi, dış

ilişkiler, yurttaşlık konularındaki yetkileri tekelsel nitelik taşımaktadır.

5- Federal Devletin üyesi olan "Federe Devlet" bir yerel yönetim birimi değildir. Yerel yönetim birimleri federe devlet sınırları içinde yer almakta, yerel yönetimlerin bu kez federe devlet ile yönetsel, mali, siyasal ilişkilerinin yerinden yönetim ilkesine göre düzenlenmesi gereği ortadan kalkmaktadır.

6- Yerel ve bölgesel yönetimlerin güçlü kılınmasının, devleti ve ulusal bütünlüğü daha da güçlendireceği görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır.

7- Yerel özerkliğin tam olarak yalnızca Federal Devlet sistemi içinde gerçekleşebileceği, yerel yönetimlere geniş mali olanaklar sağlanabileceği gibi görüşlerin yanıtıcı olabileceği, üniter bir devlette de yerel yönetimlere tanınan özerklik alanının geniş tutulabileceği, bunun anayasal güvence altında alınabileceği anlaşılmaktadır.

8- Pek çok üniter devlet, farklı yörelerde yaşayan insanların özlemlerine, beklentilerine, kültürel kimliklerine daha iyi yanıt verebilmek, daha etkin, daha katılımcı, daha demokratik bir yönetim sistemini oluşturmak için yönetim sistemlerini yeniden yapılandırma, yerelleşme ve bölgeselleşme arayışları içinde bulunmaktadır (4).

Evensel düzeyde, üniter ve federal devlet sistemi içerisinde yer alan, tüm ülkelerde, taşradaki vatandaşın ayağına hizmet götürülmesinin örgütlenişinde, yetki devri temeline dayalı olan demokratik yerinden yönetim sistemi içerisinde coğrafya ilkesine göre yerinden yönetimi içeren yerel yönetimlerin, genel özelliklerine ve niteliklerine ve Uluslararası Yerel Yönetimler Konferansında saptanan temel tanı ve bulgulara böylece değindikten sonra, yine bu konferansta, ülkemizdeki yerel yönetimler içerisinde büyük ağırlığı olan belediyeler ile merkezi yönetim arasında mevcut olduğu saptanan 3 temel soruna da işaret etmekte yarar vardır. Bu konferansta saptanan ülkemizdeki merkezi yönetim ile belediyeler arasındaki 3 temel sorun şudur:

1- Aşırı merkeziyetçiliğe dayalı merkezi yönetim ile belediyeler arasında yönetsel özerkliği zedeleyen yetki paylaşımı, yetki çatışması ve sürtüşmesi sorunu vardır.

2- Anayasamız, devletçe yerel yönetimlere ve özellikle belediyelere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanmasını öngörmüş olmasına karşın, bu yeterince yapılmadığı için, merkezi yönetim ile belediyeler arasında mali özerkliği zedeleyen gelir paylaşımı ve gelir bölüşümü sorunu vardır.

3- Yasal olarak belediyelere tanınan imar planı yapma, yaptırma ve Belediye Meclislerince onaylandıktan sonra yürürlüğe koyma biçiminde tanımlanan imar planlarını onama (tasdik) yetkisi ve özerkliğinin, peyderpey belediyelerin ellerinden alınarak, Ankara'da merkezi bürokrasi içinde oluşturulan bir takım üst yapı kurumlarına verilmesi ve kısıtlanması sorunu vardır.

Yıllardan beri işbaşına gelen siyasal iktidarlarca ve siyasal partilerce, milletvekili ve yerel yönetimlerle ilgili olarak ülke genelinde yapılan seçimlerden önce, kamuoyuna yayınlanan "Seçim Bildirgeleri"nde ve seçim meydanlarında yapılan konuşmalarda, sürekli olarak yerel yönetimlere her yönden daha fazla özerklik verileceği, yerel

yönetimlerin daha çok güçlendirileceği ve yerel parlamentoların oluşturulacağı vaadleri yapılmasına karşın, seçimler bittikten sonra bütün bu vaadlerin unutulduğu, kulak arkası edildiği ve rafa kaldırıldığı gözlenmektedir. Bu yetmiyormuş gibi, bir de iktidara gelen siyasi parti hükümetlerince, aşırı merkezîyetçi düşüncenin ürünü olarak gizli kapılar ardında, tüm vaadlerin tam tersine ve yerel yönetimlerin daha da aleyhine olan bazı uygulamaları içeren yasal düzenlemelere girildiği, yerel yönetimlerin ve özellikle belediyelerin mevcut olan yasal yetkilerinin peyderpey kısılarak merkezi yönetim lehine yetki gasbı yapıldığı görülmektedir.

Bu yetki gasbı, yönetsel ve mali yönden olduğu kadar, nazım imar planı ve uygulama imar planlarını kapsayan imar planları yapma, yaptırma ve onaylama yetkisinin belediyelerin elinden parça parça alınmasını öngören yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve merkezi devlet mekanizması içinde oluşturulan bir takım yeni üst yapı kurumlarına verilmesi ve merkezileştirilmesi biçiminde olmaktadır.

Görülüyor ki; anılan Uluslararası Yerel Yönetimler Konferansı'nda, merkezi yönetim ile belediyeler arasında mevcut olduğu saptanan 3 temel sorundan birisi de, belediyelerin, 3194 sayılı İmar Yasasının 8. maddesinden kaynaklanan imar planları yapma, yaptırma ve onama özerkliğinin yavaş yavaş elinden alınmasını öngören ve anayasayla bağdaşmadığı dile getirilen planlama ve imar fonksiyonlarının gasbına yol açan sorundur.

Bu sorun çok önemlidir. Önemli olduğu içinde bu sorunun üzerinde önemle durarak, belediyelerin planlama ve imar fonksiyonlarının nasıl ve ne şekilde elinden alındığını veya elinden alınması için işbaşındaki siyasi iktidarlara nasıl ve ne gibi girişimlerde bulunulduğunu ayrıntılı biçimde vurgulayarak tarafımızdan saptanan bazı gerçekleri ortaya koymaya çalışacağız.

Bilindiği üzere, ülkemizde yasa gereği il, ilçe ve beldelerde kurulan belediyelerin imar çalışmalarını düzenleyen genel nitelikli ilk yasa 1956 yılında çıkartılmıştır. Resmi ideolojinin aşırı merkezîyetçi bir zihniyetle yürürlüğe koyduğu 16.7.1956 tarih ve 6785 sayılı İmar Yasası, belediye sınırları içindeki resmî ve özel tüm yapıları bu yasa kapsamına almıştır. (5)

Ayrıca, anılan yasanın 29. maddesi ile de, imar ve yol istikamet planlarının, Belediye Meclislerince onaylandıktan sonra İmar ve İskan Bakanlığına gönderilmesi gerektiğini, Bakanlığın bu planları aynen veya değiştirerek onaylamaya veya değiştirilmek üzere ilgili belediyeye geri göndermeye yetkili olduğunu, imar ve yol istikamet planlarının İmar ve İskan Bakanlığının onaması ile kesinleşip yürürlüğe geçeceğini, onanlı planlar üzerinde, belediyelerce yapılacak değişiklik önerilerini bakanlığın reddetmeye yetkili olduğunu, Bakanlıkça yapılacak ve yaptırılacak birden fazla belediyeyi ilgilendiren imar planlarının hazırlanmasında ve onanmasında, ilgili belediye meclislerince karar alınmasına gerek olmadığını öngören hükümleri içermekte idi (6).

Bu da gösteriyor ki; yurdumuzun en uç noktasındaki bir belediye tarafından yapılan ve yaptırılan imar planları, Belediye meclislerince onaylandıktan sonra geçerli olmuyor

ve mutlaka yasal bir zorunluluk olarak Ankara'daki ilgili Bakanlığa gönderilmesi ve bu Bakanlıkça yapılacak incelemeden sonra uygun görülmesi halinde bir kez de bu Bakanlık tarafından onanması gerekiyordu.

İşte, size devletin oluşturduğu bürokratik merkezi yönetimdeki aşırı merkeziyetçi zihniyetin yasal kılıfa büründürülmüş tipik bir örneği.

Devlet, o zaman bu yetki gasbı ile yetinmemiştir. 6785 sayılı İmar Yasasında bazı değişiklikler yapılmasını ve bu yasaya 2 ek madde eklenmesini öngören 20.7.1972 tarih ve 1605 sayılı yasa ile de, sadece belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde değil, belediye sınırları ve mücavir alanlar sınırları dışında bulunan yerlerde de, bölge planı, çevre düzeni planı, metropoliten plan, nazım plan, organize ve küçük sanayi mevzi planları, turistik merkez ve bölgelerde yapılacak turizm nazım imar planları, şehir imar ve uygulama planları, mevzi imar planı gibi bir sürü planların ve planlarda yapılacak değişikliklerin, illerde İl İdare Kurullarının olumlu görüşleri de alındıktan sonra İmar ve İskan Bakanlığınca da incelenip onanmasını, bir sürü kırtasiyeciliği ve zaman israfını öngören hükümler getirilmiştir (7).

Belediyelerin ve diğer tüzel kurum ve kuruluşların planlama ve imar fonksiyonlarını zamanında yerine getirmelerini önleyen, köstekleyen ve bu konuda yetki gasbına yol açan ve aşırı merkeziyetçiliği öngören bu 6785/1605 sayılı yasalar, 9.5.1985 tarih ve 18749 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 3194 sayılı yeni İmar Yasası ile tarihin karanlık çöplüğüne atılmışlardır.

Eğer, yeni İmar Yasası ile yürürlükten kaldırılan 6785/1605 sayılı yasalar hala geçerli olsa idi, halen ülkemizde sayıları 2800'e yaklaşan tüm belediyelerin zorunlu görevlerinden olan planlama ve imar fonksiyonlarını içeren çalışmaları ile ortaya koydukları tüm imar ve uygulama planları ve bunların değişiklikleri incelenmek, onanmak için hala Bayındırlık ve İskan Bakanlığına gönderiliyor olacak idi.

Aşırı merkeziyetçilik (centralisation) ilkesini değil, ademi merkeziyetçilik (décentralisation) ilkesini, yani demokratik yerinden yönetim ve yerelleşme ilkesini temel alıcı bir görüşle hazırlanan 3194 sayılı yeni İmar Yasası, belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planlarının ilgili belediyelerce yapılması ve yapırılması, ilgili Belediye Meclisince onaylanarak yürürlüğe girmesini, belediye sınırları ve mücavir alanlar dışında kalan yerlerde ise, yapılacak imar planlarının Valilikçe onaylanmasının yeterli olmasını kesin hükme bağlamıştır (8).

Böylece, belediyeler, aşırı merkeziyetçi ve bürokratik merkezi yönetimin, imar planlarının onanması (tasdiki) sürecindeki müdahaleci ve dayatmacı baskılarından tümüyle kurtulmuş ve rahat bir nefes alır hale gelmişlerdir.

Ama, gelin görün ki; anılan yasanın belediyelere sağladığı ve tanıdığı imar ve uygulama planları yapma, yapırma ve onama yetkisini getiren özerkliği hazmedemeyen, kıskanan ve çok gören, herşeyin merkezde ve tek elde toplanmasını isteyen merkeziyetçi zihniyete sahip siyasal iktidarlarca ve onların kapıkulu konumunda olan, alındaki koltuk ve makamın elden gitmemesi için nabza göre şerbet vermeyi büyük beceri ve marifet sayan, meteorolojideki "Rüzgar Gülü" apareyi gibi sürgit esen yele ve

rüzgara göre yön değiştiren, meritokrat (seçkin, üstün) değil, mediotrat (vasat ve vasatın altında) kimliğe ve merkeziyetçi zihniyete sahip üst düzey bürokratlarınca, bu özerkliğin, belediyelerin elinden alınması, adım adım kısıtlanması ve ortadan kaldırılması için bürokratik miyoplukla sinsice, gizli-kapaklı ve bölük pörçük bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır ve daha da yapılması öngörülmekte ve planlanmaktadır.

Belediyelerin, kendi imar planlarını kendilerinin yapması ve onaması özerkliğini parça parça elinden alan ve daha sonrasında da alacağı gözlenen yasal düzenlemelere ilişkin örneklerin bazıları şöyle vurgulanabilir:

1 - 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası:

Bu yasada, turizm merkezlerinde, turizm alanlarında ve turizm bölgelerinde (daha önceki yıllarda İmar ve İskan Bakanlığınca onanlı nazım imar planlarına uygun olarak) yapılan turizm amaçlı imar uygulama planlarını değiştirmeye ve onaylamaya Turizm Bakanlığının yetkili olduğu, turizm merkezleri ve turizm alanları dışında ve belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde kalan ve imar planları ile turizme ayrılan arsalardan, üzerinde belgeli turizm işletmesi bulunan veya Turizm Bakanlığınca istenilenler için gereken imar planı değişikliklerinin öncelikle yapılması, turizm bölgelerinde ve turizm merkezlerinde turizm dışı kullanıma ilişkin imar uygulama planlarının ve altyapı projelerinin, Turizm Bakanlığının olumlu görüşü ve onayı alındıktan sonra belediyelerce yürürlüğe konulması gibi hükümler getirilmiştir (9).

Eğer, bir belediye, anılan yasaya göre, kazara Turizm Bakanlığınca belirlenen herhangi bir turizm alanı, turizm bölgesi ve turizm merkezi içinde bulunuyor ise, yandı kerimin arpa tarlası demektir. Zaten "7 Kocalı Hürmüz" durumunda olan belediyelere bir sekizinci koca daha eklenmiş demektir.

2 - 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası:

Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak resmi işlem ve çalışmaları düzenlemek ve bu konuda gereken ilke ve uygulama kararlarını almak amacıyla çıkarılan bu yasa (10), ve bu yasaya ilişkin olarak çıkarılan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Tesbit-Tescili ve Sit Alanı ile İlgili Yönetmelik hükümlerine göre, eğer bir belediye, taşınmaz kültür varlıkları, taşınmaz tabiat varlıkları, kentsel sit, tarihi sit, arkeolojik sit, doğal sit gibi korunma alanları içerisinde bulunuyor ise, elikolu tümüyle bağlanmış, yerel halkın uygar ve ortak gereksinimlerini yerine getiremez bir konuma düşmüş demektir. Çünkü, belediyenin tepesinde, merkezi yönetimin taşradaki kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan 10 kişilik bir Tabiat ve Kültür Varlıkları Bölge Koruma Kurulu, merkezde de (Ankara'da), 8 Bakanlık ve kuruluş temsilcisi + Kültür Bakanlığınca seçilecek 6 Tabiat ve Kültür Varlıkları Bölge Koruma Kurulu Başkanı olmak üzere toplam 14 kişiden oluşan Tabiat ve Kültür Varlıkları Yüksek Koruma Kurulu vardır (11). Bu kurullar, "Demokles'in Kılıcı" gibi belediyelerin tepesinde sallanmaktadır. Artık, belediye, çıksın işin içinden eğer çıkabilirse!...

3 - GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma) İdaresi Başkanlığının Kuruluşu ile İlgili 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname:

GAP projesinin 15 yılda (2005 yılına kadar) bitirileceği varsayımından hareketle 27.10.1989 tarih ve 388 sayılı K.H.K. ile GAP İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

Anılan K.H.K.'nin 2. maddesi ile bölgedeki nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını-plan değişiklikleri de dahil olmak üzere- ada ve parsel bazına kadar yapmak ve yaptırmak, yol, su, elektrik, kanalizasyon ile konut, sanayi ve ulaştırma hizmetlerini yürütmek vs. gibi görevler, belediyelerin yasal ve yönetsel görev ve yetkileri bir kenara itilerek GAP İdaresi Başkanlığına verilmiştir (12).

Bununla da yetinilmeyerek, bürokratik şark kurnazlığı ve bağınazlığı yapılmak suretiyle 1580 sayılı Belediye Yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası ile diğer yasaların belediyelere tanıdığı imar ve altyapıya ilişkin tüm hak ve yetkileri, kapalı kapılar ardında, kaşla göz arasında ve bir çırpıda GAP İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir (13). Bu şark kurnazlığı ve bürokratik miyopluk yapılırken, o zamanki siyasal iktidarca, 388 sayılı K.H.K.'ye konulan bu hükmün, Anayasanın yerinden yönetim ilkesine ters düşeceği, anayasal ve yasal güvenceye sahip olan belediyelerin yönetsel ve işlevsel özerkliğini zedeleyici bir nitelik taşıyıp taşımayacağı gözardı edilmiştir. Anılan K.H.K. ile getirilen yetki gasbı nedeniyle, bu bölge sınırları içinde bulunan yüzlerce belediye ile GAP İdaresi arasında, bugüne değin kamuoyuna yeterince yansımayan ya da kasıtlı olarak yansıtılmayan çeşitli sürtüşme, çatışma ve zıtlaşmaya tanık olunmaktadır.

Bu yetmiyormuş gibi, anılan K.H.K.'nin yasalaşması için T.B.M.M.'sine sunulan GAP İdaresi Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yasa Tasarısında da, hala aynı dayatmacı düşüncenin egemen olduğu gözlenmektedir.

4 - GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı:

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri olmak üzere toplam 8 ili kapsayan bu bölgesel kalkınma projesi ile ilgili olarak hazırlanmış olan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma (GAP) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yasa Tasarısı, T.B.M.M. Bütçe ve Plan Komisyonunda görüşülüp, uygun görüldükten sonra T.B.M.M. Başkanlığına sunulmuş olup, Meclis Genel Kurulunda görüşülmek üzere halen T.B.M.M. Gündemi'nin 62. sırasında beklemektedir.

1989 yılında çıkartılan ve halen yürürlükte olan GAP İdaresi Başkanlığının kuruluşu ile ilgili 388 sayılı K.H.K. örnek alınarak hazırlanmış olan bu yasa tasarısının 3. ve 4. maddelerinde yer alan belediyelerin planlama ve imar fonksiyonlarını gasbedici hükümlerin, -388 sayılı K.H.K.'nin 2. ve 3. maddelerinde yer alan hükümlerin- bu yasa metnine aynen aktarılarak korunmaya çalışıldığı görülmektedir (14).

Bu yasa tasarısının 3. maddesinin (n) fıkrasında, "Bölgedeki her tür ve ölçekteki

nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını, plan değişikliği de dahil yapmak, yaptırmak ve tasdik etmek" (o) fıkrasında da "Kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve tesislerin yapılmasında koordinasyon sağlamak" ve 4. maddesinin 2. paragrafında da "GAP İdaresinin görev alanına giren konularda, 1580 sayılı Belediye Yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası ile diğer yasaların ilgili idarelere verdikleri imar, planlama ve altyapıya dair hak ve yetkiler bu idareye devredilmiş sayılır" biçiminde yer alan hala aynı hükümler getirilmek istenilmektedir.

GAP İdaresi sınırları içinde kalan il, ilçe ve beldelerin belediye başkanlarının çoğu bunun farkında değildir. Farkında olanlar da, Devleti bir baba ve bu yasal düzenlemeyi hazırlayan mediokrat bürokratları da paternal (babasal) bürokratlar yüceliğinde gördükleri için sessiz kalmayı yeğlemektedirler.

Burada, bu yasa tasarısının 3. maddesinin (n) fıkrasında yer alan "Nazım ve Uygulama İmar Planları" kavramına da açıklık getirmekte yarar vardır.

İmar Planları, nazım plan ve uygulama planı olmak üzere ikiye ayrılır. Nazım planlar ya da nazım imar planları, mevcut haritalar üzerinden çizilen ve arazi parçalarının kullanılış şekilleri ve başlıca bölge tiplerini gösteren genelde 1/25.000 ölçekli planlardır. Uygulama planları ya da uygulama imar planları ise, mevcut haritalar üzerine çizilmekle beraber, üzerine kadastral durumlarında işlendiği, uygulama için gerekli tüm teknik hususları da kapsayan, 1/1000 veya 1/500 ölçekli planlardır. İşte, anılan yasa tasarısının 3. maddesinin (n) fıkrasında değinilen nazım ve uygulama imar planları kavramı ile açıkladığımız bu plan türleri ve tanımları kastedilmektedir.

Bu arada, bu yasa tasarısı ile ilgili olarak değinilmesi gereken ikinci bir nokta da, bu bölgesel kalkınma projesinin sınırları içine girecek illerle ilgilidir. Bu yasa tasarısının 2. maddesinde "Bugünkü sınırlar içinde yeni iller kurulması halinde bu iller de bu proje kapsamına dahil edilir." hükmü yer aldığı için bu bölgede, 31.5.1995 tarih ve 4109 sayılı İl ve İlçe Kurulmasına Dair Yetki Yasasına dayanılarak (bu yasa, sonradan Anayasa Mahkemesinin Esas Sayı No: 1995/35 ve Karar Sayı No: 1995/2 sayılı ve 4.7.1995 tarihli kararı ile iptal edilmiştir) kurulan Kilis İli de, daha önce değinilen 8 ile ek olarak GAP idaresinin bölge sınırları içine dahil edilecektir. Böylece, bugünkü GAP İdaresinin bölgesel sınırları içerisinde 9 il var demektir.

İşte; bu 9 ildeki yüzlerce belediyenin her tür ve ölçekteki nazım ve uygulama imar planları, revizyonlarının onanması yetkisi Ankara'daki GAP İdaresi Başkanlığına ömürü billah tanınmış olacaktır.

Bu çarpıklığın ve çifte standardın giderilmesi gerekir. Örneğin, Çukurca veya Şemdinli'yi sadece Türkiye haritası üzerinde gören, hayatında Çukurca ve Şemdinli'ye hiç gidip görmemiş, orayı ve oranın koşullarını bilmeyen ve tanımayan ve bu yerleşim yerinin ekonomik ve sosyal açıdan çevredeki yerleşim yerleri ile etkileşimi pek bilmeyen, Ankara'da masa başında oturan bir plancı, kendi önüne gelen Çukurca ve Şemdinli'nin nazım ve uygulama imar planlarını inceleyerek "bu çizgi buradan mı geçsin, o çizgi oradan mı geçsin?" diye bu yerleşim yerlerinin kentsel dokusu hakkında kafasında birtakım kararlar oluşturacak o planların onanmasını sağlayacaktır. Üstelik,

bir sürü formalite ve yazışmalarla geçirilecek zaman israfı da cabası... Böyle şey olmaz!...

Eskiden İmar Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü'nde 10 yıl bölge plancılığı yapmış, eski imarçı ve bölge plancısı bir kişi olarak, bunun ne demek olduğunu ve bir sürü sakıncalarını bildiğim içindir ki; bu yasa tasarısının 3. maddesinin (n) fıkrası ile 4. maddesinin 2. bendinin tasarı metninden çıkarılmasının oradaki belediyeler ve o belediyelerin sınırları içinde oturan vatandaşlar açısından yararlı olacağına işaret etmek isterim.

5- DAP (Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı:

Sivas, Erzincan, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, Kars, Ağrı, Iğdır, Ardahan, Van, Bitlis, Hakkari, Bingöl, Muş, Tunceli ve Malatya illeri olmak üzere toplam 16 ili kapsayan bu bölgesel kalkınma projesi ile ilgili olarak hazırlanan Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma (DAP) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı, T.B.M.M. Bütçe ve Plan Komisyonunda görüşülüp kabul edildikten sonra T.B.M.M. Başkanlığına sunulmuş olup, Meclis Genel Kurulunda görüşülmek üzere T.B.M.M. Gündemi'nin 23. sırasında beklemektedir.

Bu proje ile ilgili tasarı metninin 388 sayılı K.H.K. ile GAP İdaresi yasa tasarısı metinleri örnek alınarak hazırlandığı gözlenmektedir. Ama belediyelerin planlama ve imar fonksiyonları açısından, bu yasa tasarısının, 388 sayılı K.H.K. ile GAP İdaresi yasa tasarısından ayrıldığı önemli noktalar vardır.

Şöyle ki; bu DAP İdaresi kuruluşu ile ilgili yasa tasarısında, 388 sayılı K.H.K.'nin 2. maddesinin (l) fıkrası ile 3. maddesinin 3. bendinde ve GAP İdaresi kuruluşuyla ilgili yasa tasarısının 3. maddesinin (n) fıkrası ve 4. maddesinin 2. bendinde yer alan ve belediyelerin planlama ve imar fonksiyonlarını tümüyle gasbedici, zoraki ve dayatmacı hükümlere ve 3. maddesinin (k), (l) ve (m) fıkralarının ise, bölgede kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamaya yönelik teknik ve sosyal alt ve üst yapıya ilişkin konuları, eşgüdümsel ve daha akılcı bir yaklaşımla ele alındığı izlenimini uyandıran hükümleri içerdiği gözlenmektedir (15).

Ama, eşgüdümsel nitelikte de olsa, DAP bölgesindeki belediyelerin başında merkezi Ankara'da olacak üst düzeyde aşırı bürokratik merkezi bir birim sözkonusu olacaktır.

DAP İdaresi yasa tasarısının 2. maddesinde yer alan "Bugünkü sınırlar içinde yeni iller kurulması halinde bu illerde proje kapsamına dahil edilir." hükmü, GAP, KAP ve KOP İdareleri yasa tasarılarının 2. maddesinden aynen alınarak bu yasa tasarısına konulmuş bulunmaktadır. Böyle bir hüküm 388 sayılı K.H.K. de yoktur.

6 - KAP (Kuzey Anadolu Projesi Bölge Kalkınma) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı:

Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Kastamonu, Sinop, Zonguldak, Bartın, Bolu, Amasya ve Tokat illeri olmak üzere toplam 13 ili kapsayan bu bölgesel

kalkınma projesi ile ilgili olarak hazırlanmış olan Kuzey Anadolu Projesi Bölge Kalkınma (KAP) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yasa Tasarısı, T.B.M.M. Bütçe ve Plan Komisyonunda görüşülüp kabul edildikten sonra T.B.M.M. Başkanlığına sunulmuş olup, halen Meclis Genel Kurulunda görüşülmek üzere T.B.M.M. Gündemi'nin 119. sırasında beklemektedir.

Bu proje ile ilgili yasa tasarısının da, 388 sayılı K.H.K., GAP ve DAP İdareleri yasa tasarılarının metinleri örnek alınarak hazırlandığı gözlenmektedir. Ama, bu yasa tasarısında, belediyelerin planlama ve imar fonksiyonları açısından, (DAP idaresi yasa tasarısı ile ilgili bölümde ayrıntılı biçimde açıklandığı üzere), GAP İdaresi yasa tasarısının 3. maddesinin (j), (k) ve (l) fıkralarındaki hükümlere aynen yer verildiği, 388 sayılı K.H.K.'nin 2. maddesinin (f) fıkrası ve 3. maddesinin 3. bendi ile GAP İdaresi yasa tasarısının 3. maddesinin (n) ve 4. maddesinin 2. bendi hükümlerinin dışlandığı görülmektedir. Dışlanan bu hükümler, aslında belediyelerin planlama ve imar fonksiyonlarını gasbedici hükümlerdir (16).

Dışlanan bu hükümler, 388 sayılı K.H.K.'de ve GAP İdaresi kuruluşu ile ilgili yasa tasarısında "Nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını -plan değişiklikleri de dahil- ada ve parsel bazına kadar yapmak, yaptırmak ve tasdik etmek" yetkisinin GAP İdaresi Başkanlığına verildiği ve 1580 sayılı Belediye Yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası ile diğer yasaların belediyelere tanıdığı imar ve altyapıya ilişkin tüm hak ve yetkilerin GAP İdaresi Başkanlığına devredildiği" biçiminde ifade edilen çok katı ve bağnaz hükümlerdir.

Bunların yerine, KAP İdaresi yasa tasarısının 2. maddesinin (f) fıkrasında, "İmar planları ve revizyonları için ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak biçiminde daha yumuşak bir hüküm getirilmeye özen gösterildiği görülmektedir. Bu hüküm, DAP ve KOP İdarelerinin kuruluşu ile ilgili yasa tasarılarında yoktur. Bu nedenle, DAP ve KOP İdareleri yasa tasarılarının daha akılcı ve daha gerçekçi bir yaklaşımla hazırlandığı söylenebilir. Ve bunda isabet vardır.

Ama, KAP İdaresi teşkilatının kuruluşu ile ilgili ilk yasa tasarısında, (T.B.M.M. Plan ve Bütçe Komisyonuna sunulan ilk yasa taslağında) mevcut olan bu hüküm, Komisyonca tasarı metninden çıkartılmıştır. Bu nedenle, şimdi T.B.M.M. de görüşülmeyi bekleyen ve anılan Komisyonca değiştirilen yasa tasarısında böyle bir hüküm yoktur. Buna karşılık, GAP İdaresinin kuruluşu ile ilgili yasa tasarısının 2. maddesinin (m), (o) ve (p) fıkralarında, DAP ve KOP İdarelerinin kuruluşu ile ilgili yasa tasarılarının 2. maddelerinin (k), (l) ve (m) fıkralarında yer alan hükümlerin, KAP İdaresinin kuruluşu ile ilgili bu yasa tasarısının 2. maddesinin (j), (k) ve (l) fıkralarında aynen yer aldığı görülmektedir. Bunlar, belediyelerin planlama, imar ve bayındırlık fonksiyonlarını da ilgilendiren hükümlerdir.

7 - KOP (Konya Ovası ve Orta Anadolu Projesi Bölge Kalkınma) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı:

Konya, Niğde, Aksaray, Karaman, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Yozgat, Çorum ve Afyon illeri olmak üzere toplam 10 ili kapsayan bu bölgesel kalkınma projesi ile ilgili

olarak hazırlanmış olan Konya Ovası ve Orta Anadolu Projesi Bölge Kalkınma (KOP) İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yasa Tasarısı, T.B.M.M. Bütçe ve Plan Komisyonunda görüşülüp kabul edildikten sonra T.B.M.M. Başkanlığına sunulmuş olup, Meclis Genel Kurulunda görüşülmek üzere T.B.M.M. Gündeminin 61. sırasında beklemektedir.

Bu proje ile ilgili yasa tasarısının da, 388 sayılı K.H.K., GAP, DAP ve KAP İdareleri yasa tasarılarından esinlenerek hazırlandığı anlaşılmaktadır.

KOP İdaresi Teşkilatının görevlerinin nelerden ibaret olacağını belirleyen bu yasa tasarısının 3. maddesinde "Bölgedeki her tür ve ölçekteki nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını yapmak, yaptırmak ve tasdik etmek" ve "KOP İdaresinin görev alanına giren konularda, 1580 sayılı Belediye Yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası ile diğer yasaların ilgili idarelere verdikleri imar, planlama ve altyapıya ait hak ve yetkiler bu idareye (KOP) devredilmiş sayılır" gibi "Ceberrut Devlet" görüntüsünü sergileyen ve yetki gasbına yol açan katı ve bağnazca hükümler yer almamakla beraber, 3. maddesinin (j), (k) ve (l) fıkralarında yazılı görevler, yine de 1580 sayılı Belediye ve 3194 sayılı İmar Yasaları ve diğer yasalarla belediyelerimize verilmiş zorunlu görevlerden olan planlama, imar ve bayındırlık fonksiyonları ile ilgili görülmektedir.

Bu yasa tasarısının 3. maddesinin (j) fıkrasında, "Bölgede kentsel ve kırsal gelişmeyi sağlamaya yönelik altyapı, konut, turizm, kültür projelerini kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde geliştirmek" ve (k) fıkrasında "Kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve tesislerin yapılmasında koordinasyonu sağlamak" ve (l) fıkrasında da "Yol, su, elektrik, kanalizasyon altyapısının geliştirilmesinde altyapı, konut, sanayi ve ulaştırma ile ilgili hizmetlerin yürütülmesinde kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak" gibi DAP ve KAP İdareleri kuruluş yasa tasarılarında da aynen var olan daha yumuşak ve eşgüdümsel hükümler yer almaktadır (17).

Anılan dört yasa tasarısı ile ilgili olarak buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra görülüyor ki; birbirinin kopyası biçiminde hazırlanan bu dört yasa tasarısının dördünde birden ortak nitelikte üç tane yasal hüküm bulunduğu halde, bu dört yasa tasarısından sadece GAP ile ilgili yasa tasarısında, diğer üç yasa tasarısından ayrı ve farklı olarak hazırlanmış iki ayrı hüküm vardır.

Bu dört yasa tasarısının hepsinde birden mevcut olan ortak hükümler, GAP ile ilgili yasa tasarısının 3. maddesinin (m), (o) ve (p) fıkraları ile KOP ve KAP ile ilgili yasa tasarılarının 3. maddelerinin (j), (k) ve (l) fıkraları ile DAP ile ilgili yasa tasarısının 3. maddesinin (k), (l) ve (m) fıkralarında yer alan hükümlerdir. Bu dört yasa tasarısında mevcut olan üç ortak hüküm şunlardır:

1- Kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve tesislerin yapılmasında koordinasyonu sağlamak.

2- Bölgede kentsel ve kırsal gelişmeyi sağlamaya yönelik altyapı, konut, turizm, kültür projelerini, kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde geliştirmek.

3- Yol, su, elektrik, kanalizasyon altyapısının gerçekleştirilmesinde altyapı, konut, sanayi ve ulaştırma ile ilgili hizmetlerin yürütülmesinde kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak.

Bu dört yasa tasarısının hepsine birden konulmuş olan bu üç yasal hüküm, daha önce de belirtildiği üzere, eşgüdümsel nitelikte de olsa, belediyelerimizin planlarına, imar ve bayındırlık fonksiyonlarını kısıtlayıcı ve bu konudaki özerkliklerini (Yönetmel, kurumsal ve işlevsel olarak) zedeleyici hükümlerdir.

DAP, KAP ve KOP ile ilgili yasa tasarılarında hiç bulunmayan ve sadece GAP ile ilgili yasa tasarısına konulmuş olan ve bu yasa tasarısının 3. maddesinin (n) fıkrası ile 4. maddesinin 2. bendinde yer alan ayrıcalıklı ve bağnaz iki hüküm ise şudur:

1- Bölgedeki her tür ve ölçekteki nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını, plan değişikliği dahil yapmak, yaptırmak ve tasdik etmek (Md. 3/n).

2- GAP İdaresinin görev alanına giren konularda, 1580 sayılı Belediye Yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası ile diğer yasaların ilgili idarelerine verdikleri imar, planlama ve altyapıyla dair hak ve yetkiler bu İdareye (GAP) devredilmiş sayılır (Md. 4/2).

Görülüyor ki, sadece GAP ile ilgili yasa tasarılarında yer alan, DAP, KAP ve KOP ile ilgili yasa tasarılarında hiç bulunmayan bu iki hüküm, GAP bölgesindeki tüm belediyelerin planlama, imar ve bayındırlık fonksiyonlarını yerine getirme özgürlüğünü tümüyle ortadan kaldıran ve bu konuda belediyelere ait olan her türlü yetki ve sorumluluğun tek elde ve tek merkezde (Ankara'daki GAP İdaresi Başkanlığında) toplanmasını öngören bir yaklaşımı sergileyici, Ceberrut ve Dayatmacı Devlet" anlayışı ile belediyelerin bu konudaki görev ve yetkilerini tümüyle gasbenden ve bu bölgedeki yüzlerce belediyenin çanına ot tıkama zihniyetinin açık bir göstergesi ve ürünü olan hukuki bir metin olarak, yerel yönetimlerimizin tarihine geçecek çok kötü ve olumsuz bir örnek niteliğini taşıyacaktır.

Ülkemizde, uzun yıllardan beri en yetkili ağızlarca mangalda hiç kül bırakmayıcı türden yapılan konuşmalarda hep temcit pilavı gibi, sosyo-ekonomik açıdan "Bölgelerarası dengesizlik" lafları edilegelmiş ve hala da edilmektedir. GAP ile ilgili yasa tasarısında mevcut olan sözkonusu iki hükmün, DAP, KAP ve KOP yasa tasarılarında hiç yer almaması, GAP bölgesindeki tüm belediyelere yapılmış çok kötü bir haksızlık, bölgelerarası dengesizlik ve çifte standart uygulama örneği değil ise, nedir? Umarız ki; GAP yasa tasarısındaki bu iki hüküm, tasarının yasama organındaki görüşmeleri sırasında tasarı metninden çıkartılmış olsun.

Konumuz, evrensel düzeyde yerel yönetimler ve belediyelerimiz olduğuna göre, yeri gelmişken şunu da belirtelim ki; tüm yerel yönetimlerimizi çok yakından ilgilendiren Türkiye'nin de üyesi olduğü uluslararası örgütlerden ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak altına imza attığımız bu örgütlerin beyannamelerinden ve uyulması ülkemizde de zorunlu olan yasa niteliğindeki bağlayıcı kararlarından da söz etmeden geçmek olmaz.

Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Eylül/1985'te Rio de Janeiro'da yaptığı Kongre sonrasında, bir "Yerel Yönetimler Özerklik Evrensel Beyannamesi" yayınlamıştır. Bu beyanname, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İLO Sözleşmeleri, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı vs. gibi ülkemizce de uyulması zorunlu bir beyanname. Anılan beyanname, ister üniter (tekçi), isterse federal yapıya sahip olsun, tüm ülkelerde, yerel yönetim özerkliğinin anayasalarda ve temel yasalarda yer alması, yerel yönetimlerin, yerel özerklik kavramı kapsamında kendi sorumluluk alanlarındaki yerel halkın çıkarları doğrultusunda kamusal hizmetleri düzenleme ve yönetme hak ve yükümlülüğüne sahip kılınması, yerel yönetimlerin merkezi ve bölgesel otoritelerin yerel yönetimlerle ilgili olarak alacakları kararların alınmasına ve oluşmasına katılması, yerel yönetimlerin özerkliğini içeren genel ve kalıcı yetkilerle donatılması, seçimle işbaşına gelen yöneticilerin yetkilerini özgürce kulanmalarını sağlayan yetkilerle donatılması, yerel yönetimlerin kendi kararlarında ve girişimlerinde özgürlüklerinin korunması, mevcut yerel yönetimlerin korunması, yerel yönetimlerin denetimlerinin sadece hukuka uygunluk amacına yönelik olması, yerel yönetimlerin mali yönden güçlendirilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde birlik kurma hakkına sahip olmaları, yerel yönetimlerin ve özerkliklerinin korunmasının yasal güvenceye bağlanması vs. gibi temel ilkeleri esas almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca, T.C. Hükümeti, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı imzalamış ve bunu yasama organının onayından geçirerek, 21.5.1991 tarih ve 20877 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "3723 sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Yasa" olarak pozitif hukukumuza girmesini sağlamıştır.

Bu nedenle, T.C. Devletin, gerek merkezi yönetimi, gerekse yerel yönetimleri ve özellikle belediyeleri ilgilendiren yasal düzenlemeleri yaparken, bir yandan Anayasamızın 127. maddesine, bir yandan da Yerel Yönetimler Özerklik Evrensel Beyannamesine ve yasama organımızca onaylanarak yürürlüğe giren 3723 sayılı yasanın eki olan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uyma zorunluluğu vardır.

Bu zorunluluk, gerek siyasal gücün ve toplumsal yaşamın en gelişmiş örgütlenme biçimi olarak tanımlanan devlet tarafından ve gerekse devlet mekanizmasının ilgili Bakanlık ve Kuruluşlarının bürokratik ve hiyerarşik kademelenmesinin üst katmanları arasında yer alan yetkili bürokratlar tarafından çok iyi bilindiği halde, belediyelerin planlama ve imar fonksiyonları bakımından çok önemli olan ve 3194 sayılı yasanın 8. maddesiyle belediyelere tanınan "Belediye ve mücavir alan sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planlarını yapma, yaptırma ve Belediye Meclisince onaylandıktan sonra yürürlüğe koyma" ve "1580 sayılı Belediye yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası ile diğer yasaların belediyelere verdikleri imar, planlama ve altyapıya ilişkin hak ve yetkilerini" birtakım uyduruk yasalarla gasbetme ve oluşturulması tasarlanan ne idüğü belirsiz birtakım merkezi düzeydeki bürokratik üst yapı kurumlarına devretme biçiminde algılanan formel (resmi) davranışlara girişilmesinin nedeni ve sırrı bir türlü anlaşılammaktadır. Bu, "Olsa olsa, demokratik yerinden yönetim ve yereleşme ilkesini hazmedemeyen, içine sindiremeyen, aşırı merkezizetçi zihniyete sahip kafaların ürünü olabilir." diye düşünülmektedir.

Zaten, bu ülkede, Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere, yaklaşık 150 yıla yakın bir zamandır Merkezîyetçilik (Centralisation) ve Ademi Merkezîyetçilik (Décentralisation) ya da Bürokratik Merkezî Yönetim ve Demokratik Yerinden Yönetim (Yerelleşme) kavramları hep tartışılmış ve hala da tartışılmaktadır.

Bu tartışmaları bir kenara bırakarak, yukarıda değinilen 2634, 2863 sayılı yasaları, GAP İdaresi Başkanlığının kuruluşu ile ilgili 388 sayılı K.H.K. ve GAP, DAP, KAP ve KOP gibi isimler altında kurulması tasarlanan örgütlerin halen T.B.M.M. Yasası, 442 sayılı Köy Yasası, 5442 sayılı İl İdaresi Yasası, İl Özel İdareleri Yasası ile diğer birçok yasada, demokratik yerinden yönetim ilkesine ters düşen ve antidemokratik uygulamalara yol açan yasal hükümlerin, uluslararası ve çağdaş yerel yönetimler anlayışına ve ilkelerine uygun düşecek biçimde değiştirilmesi gayreti içine girmemiz kaçınılmaz görünmektedir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına ve antlaşmasına göre de, Avrupa Birliğine ve Avrupa Topluluğuna girebilmemizin önkoşullarından birisinin de, ülkemizde, demokratik yerinden yönetim sistemini içeren ve coğrafya (yer) ilkesine göre kurulmuş bulunan tüm yerel yönetimlerimizin (Belediye, İl Özel İdaresi ve Köy), yönetsel, kurumsal, parasal, işlevsel ve diğer yönlerden özerkliğe kavuşturulmasının sağlanması olduğunu hatırdan çıkarmamalıyız.

Burada, üzerinde durulması gereken önemli ve olumsuz bir nokta da, ülkemizde, genel seçimlerde ya da genel seçim havası ile girilen yerel seçim ortamında, yerel yönetimlerin (özellikle belediyelerin) partisel üstünlük sağlama ve çıkar sağlama amacıyla poliitik araç ve malzeme olarak kullanılma alışkanlığının sürdürülmesidir.

Anılan açıklama ve vurgulamalardan sonra denilebilir ki, yerel yönetimleri politik malzeme yapma alışkanlığını bir kenara bırakarak, çoğulcu ve katılımcı demokrasimizin somut birer simgesi ve vazgeçilmez unsuru olan, halkın ortak ve yerel gereksinmelerini karşılamak için üretken uğraşlar veren, yerel halkın kendi kendilerini yönetime özlemleriyle özdeşleşen, yerel ve ülkesel kalkınmamızın itici gücü fonksiyonunu üstlenen yerel yönetimlerimizin, Avrupa Birliğine ve Avrupa Topluluğuna girme şarkılarının bestelendiği bir dönemde, batı ölçütlerine göre gerçek anlamda birer yerel yönetim niteliği kazanabilmeleri için, üzerlerindeki yönetsel ve parasal vesayet denetiminin azaltılması, yönetsel, parasal, kurumsal ve işlevsel yönden daha özerk bir statüye kavuşturulması ve çağdaş bir yönetimin doğal bir göstergesi olarak görevleriyle orantılı daha iyi gelir kaynaklarının sağlanması ve güçlendirilmesi gereğinin bilincine varmamız kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Arık, yerel yönetimlerin temelini yetki devri ilkesi oluşturduğuna göre, devlet, bu yönetimleri bir çocuk gibi sürekli gözetim ve denetim altında tutma geleneğinden vazgeçmelidir (18).

Evrensel düzeyde yerel yönetimler ve ülkemizde belediyelerimizin planlama, imar ve bayındırlık fonksiyonlarını yerine getirmesi özgürlüğünü kısıtlayıcı ve gasbedici nitelikteki örnek bazı yasaları ve bazı yasal düzenlemelere ilişkin çalışmaları sergileyen bu inceleme sonunda denilebilir ki; Anayasamızın bazı maddelerinin değiştirilmesi ile

başlayan demokratikleşme sürecine girdiğimiz bir dönemde, mevcut tüm yasalarımızdaki demokratik yerinden yönetimlerimizin (yerel yönetimlerimizin) yönetsel, kurumsal, parasal, örgütsel ve işlevsel özerkliklerini kısıtlayıcı ve gasbedici antidemokratik hükümler ayıklanarak, Türkiye yerel yönetimler mevzuatının Avrupa Birliği yerel yönetimler mevzuatına uyumu için, yeni yasal düzenlemelere girilirken, demokrasilerde ve demokratik yerel yönetimlerde, insan hakları, eşitlik, katılım, açıklık ve siyasal etkinlik ilkelerinin varlığı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı dikkate alınarak yapılmasının esas olduğu varsayımından hareketle, demokratik yerinden yönetim ilkesine göre kurulmuş olan yerel yönetimlerimizin her yönden daha da fazla güçlendirilmesi gereğinin toplumsal bilincine varmamız kaçınılmaz olacaktır.

Dipnotlar:

- (1) İsmet TAYŞI, Yerel Yönetimler Nedir?, İller ve Belediyeler Dergisi, Sayı: 529, Ankara, 1989, S. 427.
- (2) İsmet TAYŞI, Belediye ve Belediye Başkanlığı Nedir?, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 19.3.1984, S. 2.
- (3) Anayasa, Md. 127.
- (4) Üniter ve Federal Devletlerde Yerel Yönetimler Konferansı Sonuç Bildirgesi, Ankara, 13-14.7.1995, S. 1-2.
- (5) Mülga 6785 sayılı Yasa, Md. 1.
- (6) İbid. Md. 29.
- (7) Mülga 1605 sayılı Yasa, Ek Madde: 7-8.
- (8) 3194 sayılı Yasa, Md. 8/b
- (9) 2634 sayılı Yasa, Md. 6.
- (10) 2863 sayılı Yasa, Md. 9.
- (11) 3386 sayılı Yasa, Md. 12-15
- (12) İsmet TAYŞI, GAP ve Belediyeler, İller ve Belediyeler Dergisi, Sayı: 562-563, Ankara, 1992, S. 355.
- (13) 388 sayılı K.H.K, Md. 3/3.
- (14) GAP İdaresi Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı.
- (15) DAP İdaresi Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı.
- (16) KAP İdaresi Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı.
- (17) KOP İdaresi Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yasa Tasarısı.
- (18) İsmet TAYŞI, Yerel Yönetimler Nedir?, İller ve Belediyeler Dergisi, Sayı: 529, Ankara, 1989, S. 429.

ŞEKER PANCARINDA BÜYÜME VE GELİŞME DEVRESİNİN SEYRİ, VERİM VE KALİTEYE ETKİLERİ (*)

Prof.Dr. Celal ER - Serkan URANBEY

1 - GİRİŞ

Şeker pancarı tarla bitkilerinin kraliçesi olarak adlandırılır.

Şeker pancarı dekar başına en yüksek gayri safi hasıla ve para verimlerini getirmekle kalmaz, aynı zamanda da çok yüksek bir önbitki etkisine sahip olup, toprak verimliliğinin yükselmesini ve dolayısıyla kendisinden sonra gelen diğer kültür bitkilerinde verimlerin artmasını sağlar. Bunların da ötesinde; bitkinin yaprak, küspe ve melas gibi yan ürünleri çok değerlidir. Bu nedenlerle, çiftçiler şeker pancarı tarımına özel bir önem verirler.

Şeker pancarı, şeker üreten yapraklara ve şeker depolayan köke sahip bir bitkidir. Ülkemizde de, yegane şeker kaynağı şeker pancarıdır. Türkiye pancardan şeker üreten ülkeler arasında Dünya'da 6. sırada bulunmaktadır.

Pancar tarımının ülkemiz tarım ve ekonomisindeki önemi büyüktür. Nitekim ülkemizin nüfusunun yaklaşık % 4.5'ü pancar tarımı ile ilgilenmektedir. Yıllara göre ufak tefek değişiklikler olmasına rağmen yaklaşık 450.000 çiftçi ailesi 8000 yerleşim biriminde 4 milyon dekar alanda pancar tarımıyla meşgul olmaktadır. Bu çok büyük bir değerdir. Fakat madalyonun diğer yüzü pekte hoş değildir. Yıllarca kendi şeker ihtiyacını karşılayıp, şeker ihracatı yapan ülkemiz, bugün şeker ithal eder duruma gelmiştir. 1995 yılında 312.500 ton şeker ithal edilmiştir. Bu üzüntü verici bir durumdur. Bunun altında pekçok faktör yatmaktadır. Şurası açıktır ki, Türkiye şeker üretimi bakımından Küba'yla birlikte üretim birimlerini en fazla devlet elinde bulunduran dünya ülkesidir. Bu işletmelerden biri olan Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, şeker üretimini büyük ölçüde temin etmektedir. Fakat dünyada geçerli olan işletmecilik esaslarıyla yönetilememesi sonucunda sürekli zarar etmektedir, bunun so-

(*) Bu makale A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü öğrencisi Serkan URANBEY tarafından verilen yüksek lisans seminerinden alınmıştır.

nucunda, çiftçi ekonomik olarak tatmin edilememekte, gün geçtikçe şeker pancarı tarımından uzaklaşmaktadır. Türkiye Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi hususunda son yıllarda çalışmalar hız kazanmıştır.

Herşeye rağmen birim alanda en yüksek pancar ve şeker verimini gerçekleştirmek için, tüm ayrıntıları gözden kaçırmamak gereklidir. Şeker pancarının vegetasyon dönemi boyunca hava olaylarının verim ve kaliteye büyük etkileri vardır. Bu seminer notlarında vegetasyon seyrinin şeker pancarında verim ve kaliteye etkileri üzerinde durulacaktır.

2. ŞEKER PANCARINDA VEGETASYON KAVRAMI

Vegetasyon, genel bir ifadeyle herhangi bir ürün tohumunun tarlaya atıldığı andan hasadına kadar geçen süreyi temsil etmektedir. Bu süre içerisinde pek çok faktör bitkilerin gelişimini etkilemektedir. Bu faktörlerin kuşkusuz en önemlileri yağış, sıcaklık ve ışık gibi iklim faktörleridir.

Yeşil bitkilerin en önemli yaşam olayları; Assimilasyon (fotosentez), solunum (respirasyon) ve terleme (Transpirasyon) doğrudan hava olayları üzerine kurulmuştur. Bitkilerin yaşamı anlamına gelen bu ana fizyolojik olaylar yalnızca ışık, sıcaklık, su (yağış) ve havanın karbondioksitinin birbirlerine bağımlı karmaşık etkileri altında yönlendirilir ve şekillenir. Assimilasyon (organik madde üretimi) yalnızca ışıktadır, belirli bir sıcaklık düzeyinde, karbondioksit ve suyun varlığında, kloroplastların (bitki hücresinin klorofilli protein taneciklerinin) yardımıyla gerçekleşir.

Bu nedenle, hava olaylarının tarla tarımı üzerindeki etkileri çok büyüktür. Bitki üretiminde, yıllık iklim seyrinin verim ve kaliteyi şekillendirici veya belirleyici olarak etkilemediği dönem yoktur. Değişik iklim seyrinin bir sonucu olarak, yıldan yıla değişen yağış ve güneş bitkinin verim ve kalite düzeyi değil, aynı şekilde toprak ve onun verimlilik özellikleri de devamlı olarak değişikliklere uğratmakta olup, zararlı ve hastalıkların sıklığı da birlikte yönlenebilir.

Şeker pancarı da bu iklim olaylarından çok yüksek oranda etkilenmekte, dolayısı ile verim ve kalitede değişiklikler meydana gelmektedir. Ülkemizde şeker pancarının yıllık vegetasyon seyri Şeker şirketi tarafından takip edilmektedir. Ekim bölgelerindeki iklim doneleri alınıp, çeşitli vegetasyon dönemlerinde numuneler alınarak ölçümler yapılmaktadır. Bu ölçümlerde başlıca kökgövde ağırlığı, yaprak ağırlığı, digestion, tek pancar ağırlığı, usare safiyeti gibi değerler ölçülmektedir. Alınan bu değerlerin uzun yıllık ortalamaları elde edilecek sonuçlar çıkarılmakta ve bazı değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu değerlendirmeler hasat tarihinin bilinmesi şeker fabrikası kampanya tarih ve süresini tesbit için son derece önemlidir.

3. TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI EKOLOJİSİ

3.1. TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARININ VEGETASYON SEYRİ VE ÖZELLİKLERİ

Ülkemiz şeker pancarının yıllık vegetasyon seyri Şeker Sanayii ve Şeker Enstitüsü tarafından takip ve kontrol edilir. Şeker pancarında vegetasyonun seyrinin bilinmesi, diğer kültür bitkilerinden daha önemlidir. Zira, pancarın olgunluğu ve hasat tarihinin bilinmesi şeker fabrikası kampanya başlangıç tarihi ve süresini tesbit için gereklidir.

Vegetasyon süresi, toprak yüzüne çıkan pancarın günlük ortalama sıcaklığın 5°C üstüne çıktığı günlerde başlar, pancar hasadına kadar veya gece sıcaklıklarının -5°C ile -7°C'ne indiği günlere kadar, yani yaprak faaliyetinin durduğu zamana kadar devam eder. Kışlık pancarlarda ise vegetasyon süresi iki kademelidir.

Şeker pancarında vegetasyon süresi şu kritik dönemlere ayrılabilir.

1. Ekim ve Çıkış Dönemi:

Bölgeden bölgeye değişmekle beraber, pancar ekimi Ocak ayı ortalarında başlar, Haziran sonuna kadar devam eder. Ekimin genelde % 80'i Mart başı ile Nisan sonuna kadar tamamlanır. Optimum şartlarda tohum 10 gün içerisinde çıkar. Kurak dönemde bu süre uzar, tarla çıkışı düşer. Erken verimin verim, kalite ve pancar sayısına olumlu etkileri vardır.

2. İlk Gelişme ve Yaprak Yapma Dönemi

Bu dönemde tek pancar yaprak ağırlığı hızla artarak Haziran sonuna doğru maksimum değerine ulaşır. Temmuz ayından itibaren yaprak ağırlığı ve yaprak/pancar oranı azalmaya başlar. Yağışlarla Eylül-Ekim ayında ikinci defa yapraklanma kaliteyi olumsuz etkiler. Bu dönemde pancar teklenir, seyreltilir, çapalanır, mücadele yapılarak sulanır. Kuraklık sebebiyle yaprağın hızlı kuruması pancar verim ve kalitesini olumsuz etkiler. Bunun için, bu dönemde pancarın yeteri kadar sulanması gereklidir.

3. Kök-gövde Büyümesi ve Olgunlaşma Dönemi:

Bu dönemde pancar yaprak ağırlığındaki azalmaya karşılık, kök-gövde ağırlığında bariz bir gelişme ve hızlı bir artış olur. Şeker oranındaki artma bu devrede başlamakla beraber, en hızlı artış Temmuz-Ağustos ayında olur. Bu artışa sıcaklık, maksimum ve minimum sıcaklık, güneşlenme, gece-gündüz sıcaklık farkları, yağış, hastalık ve zararlılar etki eder. Pancar yaprağının asimilasyon yapabilmesi sıcaklığa bağlıdır.

Yaprakta en yüksek büyüme hızı, en fazla kuru madde, en fazla suyu 24°C, en yüksek kökgövde verimi 17-24°C'de olur. Yaprak büyümesi 20°C'nin altında kökgövde büyümesi ise 15°C'nin altında azalır. Şeker oranı ise 15°C sıcaklıkta 20°C sıcaklıktan daha yüksektir. 29°C yüksek sıcaklıkta ise şeker yapımı çok azalır.. Pancarın teknolojik olgunluğunu gösteren safiyet ve alfa aminoazot durumu bu devrede kendini gösterir. Zamanla safiyet yükselirken, zararlı azotta bir gerileme olur. Bu nedenle vegetasyon numuneleri alınarak pancarın gelişmesi hakkında yeterli bilgi edinilebilir.

4. Hasat Dönemi:

Fizyolojik olgunluk aşığı yukarı eylül-ekim ayına rastlar. Yapılan sökümler zamanı denemelerinde Eylül sonunda Kasım ortalarına kadar kökgövde verimi günlük 30 kg/da, şeker verimi 5 kg/da artar. Bu dönemde yaprak kuruyarak ağırlığı azalır. Yaprak/pancar oranı küçülür. Yağışlı yerlerde ikinci yaprak çıkar. Pancar ağırlığı artar. Yağışlı yerlerde bu artış hızlıdır. Kurak yerlerde daha azdır. Şeker oranı bu dönemde en yüksek noktaya çıkar. Adapazarı gibi sıcak, hastalığın yoğun olduğu yerlerde şeker oranında bir düşme görülmesine rağmen, yüksek ovalarda ve serin yerlerde şeker oranındaki artış devam eder. Usare safiyeti bu dönemde, en yüksek noktaya yaklaşmıştır. Suda erir kül, alfa aminoazotunda bir azalma olur. Şayet, sonbahar hasat zamanı sıcak ve kurak ise kül oranında bir artış görülür, geç kalan N baş gübresi alfa aminoazotun artmasına yol açar.

3.2. ŞEKER PANCARI TARIMI BAKIMINDAN TÜRKİYE EKOLOJİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

3.2.1. Sıcaklık ve Güneşlenme

Avrupa'da yayınlanan literatürlerde şeker pancarı vegetasyon süresinin 170-200 gün olduğu, bu sürede toplam 2500-2900°C sıcaklık topladığı, günde 6 saatten fazla güneşlenmeye ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Yurdumuzda vegetasyon süresi 143-207 gün arasında değişmekte ve ortalama 172 gün olan bu süre literatürde verilen süreden daha kısadır. Bu iklimimizin daha sıcak ve güneşlenme süresinin daha (10-12 saat) uzun olmasından ileri gelir. Ülkemizde pancarın assimilasyonu ve gelişerek şeker yapımı için güneşlenme ve sıcaklık yeterli olup, yetiştirme bölgeleri arasında farklılıklar vardır.

Bu hususta verilen optimal değerlerle, ülkemizin durumu şöyledir.

Sıcaklık °C			
Vegetasyon Dilimi	Briem'e göre	Brouven'e göre	Türkiye ortalaması sıcaklık °C
15 Nisan-15 Haziran	10.7	16.2	Nisan 10.7-Mayıs 15.7
15 Haziran-1 Ağustos	18.8	16.2	Haziran 19.2-Temmuz 22.8
1 Ağustos-1 Ekim	16.5	17.0	Ağustos 22.9-Eylül 18.4

TABLO 1.

Yurdumuzda sıcaklık Haziran ortalarına kadar normal olduğu halde, Temmuz-Ağustos aylarında ortalama sıcaklık 20°C üstünde olup, çok yüksek olduğundan, pancar gelişmesini ve asimilasyonu durduracak seviyededir. Temmuz ve Ağustos ayları normalden sıcak ve kurak geçen yıllarda pancar verimi olumsuz etkilenir.

3.2.2. Yağış

Şeker pancarı gelişmesi için gerekli su ihtiyacı bir çok bitkiden fazladır. Su, Batı Avrupa ülkelerinde yağışla karşılanmasına karşılık ülkemizde sulama ile tamamlanır. Literatürlerden alınan aylara göre yağış dağılışı ve Türkiye'nin durumu ise şöyledir.

Aylar	Yağış (mm)			Türkiye'de Yağış (mm)	
	Frechmann'a göre	Wehtman'a göre	Lüdecke'e göre	Ortalama	Noksanlık
Kış yağışı	-	240	-	237-303	-
Nisan	50	40	25-31	45-49	-
Mayıs	50	50	54-139	52-51	-
Haziran	70	50	76	37-39	10-40
Temmuz	85	80	76	15-16	50-70
Ağustos	85	65	21-127	8-11	50-100
Eylül	60	35	24-40	20-22	0-40
Ekim	-	40	29-92	25-33	-
Toplam	400	360	237-422	216	110-250

TABLO 2.

Ülkemizde yağış Haziran ortalarına kadar sıcaklık gibi normaldir. Pancarın esas büyüme dönemi olan Temmuz-Ağustos aylarında yağış yok denecek kadar azdır. Yukarıda, literatür değeri verilen Almanya'da yazlar serin ve nisbi rutubetin yüksek olduğu gözönünde tutulursa bizdeki yağış noksanlığı bu değerlerden çok daha büyüktür. Pancar gelişimini ve verimini garantiye almak için ihtiyaç duyulan su, sulamayla vermek zorunluluğu vardır. Sulama külfetli ve su kaynağına bağlı olduğu için her zaman istenildiği gibi yapılamamaktadır. Böylece yağış miktarı o yıl pancar verimini olumsuz etkilemektedir.

3.3. TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI EKİM BÖLGELERİ

Ülkemizde şeker pancarının şeker varlığı, iklim elemanlarının ilgili yıl içindeki seyirlerinin sonucu olarak uzun yıllar ortalamada yüksekliği \pm % 0.7 arasında değişen yıllık dalgalanmalar gösterir.

Yazları kurak, Akdeniz iklimi hüküm süren ülkemizde yıllık şeker üretimini ağırlık olarak iklim elemanlarından asgari düzeydeki yağış faktörü ve onunla yakından ilişkili azami düzeydeki sıcaklık faktörü belirler.

Ülkemizin şeker pancarı ekim alanlarını, verim ve şeker varlığı açısından beş değişik iklim bölgesinde ayırmak mümkündür.

1. Deniz İklimi Ekim Bölgeleri

(Adapazarı, Alpullu, Susurluk, Çarşamba); Deniz iklimi bölgelerindeki iklim şartları, pancarın yetişmesi açısından genelde çok elverişlidir. Buraları ülkemizde şeker pancarının sulanmaksızın yetiştirildiği alanlardır. Pancar uzun bir vegetasyon süresine sahiptir. Yüksek seyreden gece sıcaklıkları, pancarın verimi yönünden olumlu, şeker varlığı yönünden ise çok olumsuzdur. Böylece, bu bölgelerin genel özelliği, ülkemizde en yüksek pancar verimlerinin alınması yanında, şeker varlıklarının en düşük düzeyde kalmasıdır.

2. Pamuk İklimi Ekim Bölgeleri

(İğdır, Ağrı, Elazığ, K.Maraş, Elbistan, Malatya): Bu bölgelerde pancar sulanmaksızın yetiştirilemez. Pancarın vegetasyon süresinin uzunluğu, ekim alanlarının büyük bir kısmında yeterlidir. Özellikle gündüz sıcaklıkları çok yüksek olup, yeterli yüksek düzeyde pancar verimleri ile birlikte, yeterli düzeyde şeker varlıklarının elde edilmesine imkan verir.

3. Doğu Anadolu Sert Kara İklimi Ekim Bölgeleri

(Ağrı, Erzurum, Muş, Erciş): Bu bölgelerde, herşeyden önce pancarın vegetasyon süresi çok kısa olup, verim yönünden çok olumsuzdur. Buna karşılık oldukça düşük seyreden gece sıcaklıkları ise, şeker varlığı yönünden çok olumludur. Pancar, bu bölgelerde mutlaka sulanır. Sonuç olarak, sert kara iklimi ekim alanlarımızda, ülkemizin en düşük düzeydeki pancar verimleri alınır, fakat çok yüksek düzeyde şeker varlıkları elde edilir.

4. İç Anadolu Kara İklimi Ekim Bölgeleri

(Burdur, Uşak, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Çorum, Kayseri, Erzincan, Bor, Ereğli, Elbistan, Konya-İlgın, Afyon): Bu bölgelerde vegetasyon süresi yeterli uzunlukta ve gece sıcaklıkları oldukça düşüktür. Pancar genelde sulanarak yetiştirilir. Pancar verimi normal şeker varlıkları ise yüksektir.

5. Geçit İklimi Ekim Bölgeleri

(Kastamonu, Amasya, Turhal): İç Anadolu iklim bölgesiyle büyük benzerlikler gösterirler. Bu ekim bölgelerimiz de Kastamonu'nun yaklaşık % 40'5 dışında, pancar

genellikle sulanır. Vegetasyon süresi yetreli olup, gece sıcaklıkları çok düşüktür. Genel olarak, yüksek düzeyde pancar verimleri ile birlikte, ülkemizde en yüksek şeker varlıklarının elde edilmesi, bu bölgemizin en önemli özelliğidir.

4. EKİMDEN HASADA DOĞRU ŞEKER PANCARININ GELİŞMESİ

4.1. Şeker Pancarının İlk Dönemlerindeki Gelişme ve Büyümesi (İklimle İliş.)

Pancar tohumunun çıkış müddeti diğer bitkilerde olduğu gibi tohum yatağının sıcaklığına, havalanmasına ve rutubet durumuna bağlıdır. Genel olarak 12.5-15°C arasındaki bir toprak sıcaklığında genç pancarlar 12-14 gün içerisinde toprak yüzeyine çıkarlar. Ekilen tohum kendisini kaplayan mantar dokusu vasıtasıyla, bir günde kendi ağırlığının % 120'si kadar su emer ve tohum içinde, çimlenmek için gerekli kimyasal reaksiyonlar başlar. İlk safhada kotiledonlar (çim yaprakları) ve kök, kendi kendine besleme yeteneğine sahip olmadıklarından tohumdaki besin maddelerini kullanırlar. Rezerve besin maddeleri bitikten sonra kökçük, tohum kabuğunu deler nihayet kabuk tamamen atılır ve kotiledonlar meydana çıkarak asimilasyona başlarlar. Kotiledonların çıkışından sonra yaprak teşekkül etmeye ve nihayet pancar genişlemesine büyümeye başlar.

Şeker pancarı, bilhassa kazık kökün büyümesi ve hipokotilin gelişmesiyle meydana gelir. Epikotilin, diğer pancar nevelerinin aksine şeker pancarının meydana gelmesinde rolü azdır. Yaprakların gelişmesi ülkemizde Temmuz ayında azami noktaya varır.

4.2. Şeker Pancarında Kuru Madde Sentezlemesi (İklimle İlişkileri)

Pancarda organik madde üretiminin yüksekliğini, herşeyden önce yaprak alanının büyüklüğü belirler. Bitki, yaprağını ne kadar çabuk geliştirse hasattaki kuru madde verimi de o kadar yüksek olur. Bu yüzden pancarda yaprak alanının gelişmesi özel bir önem taşır. Bitki başına düşen yaprak alanı geçit ve iç kısım bölgelerinde Ağustos başında ve elverişli yetiştirme şartlarında (bakım, sulama, gübreleme vb.) 8000-8500 cm²'yi bulur. Ancak, yaprakların birbirlerini gölgelemeleri yüzünden, bu yaprak alanının tamamının yerine, bitki başına düşen ortalama yaprak alanı yalnızca 3000 cm²'dir. Pancar bu azami yaprak alanının ne kadar geç oluşturursa, verimi ve şeker varlığı da o kadar azalır.

Pancarda 1 m² yaprak alanının günlük kuru madde asimilasyonu ortalama 5-10 gr. olup, bu miktar çok belirgin bir şekilde havaların seyrine bağlı olarak büyük değişiklikler gösterir (Elverişli hava şartlarında 40-45 grama yükselirken, uzun süren kurak dönemlerde de 1-4 grama düşer). Geceleri solunumun yol açtığı kuru madde (şeker) kaybı ise günlük toplam kuru madde üretiminin ortalama % 30'u olup, ekstrem değerler olarak % 12 ile % 100 arasında değişir. Solunum kayıpları (gündüz ve gece) özellikle kurak ve sıcak dönemlerde çok yüksek boyutlara ulaşır. Dolayısıyla pancardaki günlük kuru madde artışı (şeker birikimini) yavaşlatır.

Bu yüzden, özellikle gece sıcaklıklarının pancarın vegetasyon süresi boyunca ekolojik en düşük düzeyde seyretmesi, kuru madde üretimi yönünden çok olumludur.

Şeker pancarı yalnızca elverişli şartlarında, öncelikle de elverişli yağış ve sulama şartlarında yüksek düzeyde kuru madde (şeker) üretir. Çünkü, 1 kg kuru madde üretimi için gerekli su ihtiyacı 400-600 mm'dir.

Pancarın günlük su tüketimi yaprak oluşturma fazında 1.1-1.5 mm, kök oluşturma fazında 5.6-8.2 mm ve şeker depolama döneminde de 6.1-6.8 mm olup, bu miktarlar günlük ortalama sıcaklığın 1°C artması ile günde azami 3.1 mm artar.

Pancarın vegetasyonu ilkbaharda 7°C sıcaklıkta başlar ve sonbaharda 5°C sıcaklıkta sona erer. Vegetasyon dönemi içinde pancarda ağırlık artışı ve şeker birikimi 15°C'nin üstündeki sıcaklıklarda, özellikle de 19-20°C sıcaklıkta en yüksek düzeyde seyrederek. Daha yüksek sıcaklıklarda ise pancardaki ağırlık artışı ve şeker birikimi yavaşlar.

4.3. Şeker Pancarında Olgunluk Dönemi (İklimle İlişkileri)

Şeker pancarının gelişimi, ilk vegetasyon yılı için gerekli olan rezerve besin maddeleri depo edildikten sonra durur. İlk vegetasyon yılı sonundaki bu duruma "Fizyolojik Olgunluk" adı verilir. Şeker pancarında vegetatif devrenin kapanarak fizyolojik yönden bitkinin dinlenme devresine girdiğini gösteren ve solunumla kaybedilen şekerin asimilasyonla kazanılana eşit olduğu andan itibaren başlayan yeni durum, fizyolojik olgunluktur. Rezerve besin maddelerinin esasını sakkoroz teşkil ettiğinden pancar fizyolojik olgunluğa eriştiğinde ihtiva ettiği şeker miktarı da en yüksek olur. Pancarın ilk vegetasyon yılında hayatını idame ettirebilmek için solunum neticesinde sarfettiği besin maddeleri, asimilasyon neticesinde teşekkül eden maddelere kıyasla çok azdır. İkinci vegetasyon yılında ise durum tersine dönmekte ve kullanılan rezerve besin maddelerini miktarı (bilhassa şeker) teşekkül eden besin maddelerinden çok olmaktadır. Pancar fizyolojik olgunluğa ulaştığında yapraklar faaliyetlerini keser, açık sarı yeşil bir renk alırlar. Yaşlı yapraklar yatarlar ve hayatlılıklarını kaybederler. Sadece en ortadaki, vegetasyon noktası üzerindeki ufak yapraklar yeşil renklerini muhafaza ederler veya pancar hasat zamanı gelmiş demektir. Yaşlı yaprakların sararması, önce yaprak kıyısından başlayıp süratle yaprağın ortasına doğru ilerler.

Olgunlaşmış pancar bitkisi, çok uzun müddet olmamakla beraber -5°C'ye kadar düşük sıcaklığa dayanabilmektedir. Daha düşük sıcaklıklarda ise asimilasyon durmakta ve pancar donup hücreleri parçalandığından hayatlılığı sona ermektedir. Pancar bitkisi ne kadar ufaksa soğuğa karşı mukavemeti o kadar azdır.

5. ŞEKER PANCARINDA KALİTE VE VERİM KAVRAMLARI

Şeker pancarı yetiştirmenin amacı, dekardan yüksek bir pancar verimi almanın yanında, mümkün mertebe iyi bir teknolojik kalite ile birlikte yüksek bir fabrika beyaz şeker verimi elde etmektedir.

5.1. Pancar Verimi

Başları düzgün bir şekilde kesilmiş, toprağı ve yaprağı temizlenmiş pancarların hasadın hemen ardından tartılan yaş ağırlığı olup, Ton/da olarak ifade edilir.

Teknolojik kalitenin ölçü birimi artırılmış şeker varlığı, fabrika beyaz şeker veriminin ölçü birimi de artırılmış şeker verimidir.

Başlarındaki "Arıtılmış" kelimesinden de anlaşılacağı gibi, yetiştirme amacına ölçü teşkil eden bu değerler, fabrikanın beyaz şeker randımanını etkileyen şeker dışı maddelerin ağırlıkları da nazarı itibara alınarak, doğrudan tespit edilen değerler olan pancar verimi ve şeker varlığı üzerinden hesaplanan değerlerdir.

5.2. Pancarın kalitesi

Pancarın kalitesi, genel olarak pancarın fabrikadaki işleme açısından taşıdığı teknolojik değer olup, fabrikanın beyaz şeker randımanını (verimini) etkileyen bütün dış ve iç pancar özelliklerini kapsar.

Teknolojik kalitesi iyi olan parçarlarda şu özellikler bulunur.

1. Fabrikada kolay bir işlenebilirlik (yıkama, kıyım elde edilmesi ve ham şerbet kazanılması sırasında).

2. Kazanılan şerbetlerde yüksek bir safiyet şerbetteki şeker ile şeker dışı maddeler arasında uygun bir oran bulunmalıdır. Böylece beyaz şeker randımanı yükselir. Melas miktarı düşer ve şeker fabrikasyonu da ekonomikleşir. Şeker endüstrisinde % 93 koyu şerbet ulaşılabilen bir değer olup, % 93 şeker ve % 7 şeker haricidir.

3. İyi bir silolanabilir ilk veya silo dayanıklılığı silolamada solunum ve çürüme kayıpları az olmalıdır.

4. Pancar iyi bir dış şekle sahip olmalıdır. Yan kök yarığı ve çatallanma olmamalı, Pancar başı düzgün kesilir tipte olmalıdır.

5. Pancar dokusu iyi kesilebilir olmalıdır.

6. Pancarın şeker varlığı yüksek olmalıdır.

7. Şeker dışı maddelerin varlığı en düşük seviyede olmalıdır.

Şeker dışı maddeler arasında herşeyden önce melas oluşturucular olarak bilinen Potasyum (K) Sodyum (Na), Amino Azot (AmN) ve Invert şeker büyük önem taşırlar. Potasyum ve Sodyum sakkazorun suda çözünürlüğünü artırır, dolayısıyla kristalizasyonu zorlaştırarak melasın şeker miktarını yükseltirler. Amino azotu (amino asitle ve amid azotu) ve Invert şeker ise, asit ve renk maddeleri oluşturarak şeker fabrikasyonunu güçleştirir.

Arıtılmış şeker varlığının şeker varlığına oranı, pancarın fabrika işletme randımanı için iyi bir ölçü teşkil eder. Kaliteli pancar denilince fabrikada daha düşük bir maliyetle şeker üretilebilen şeker pancarı anlaşılmaktadır. Bu düzeye, genel olarak ortalamanın (% 17) üstünde yüksek şeker varlığının yanında, yüksek bir fabrika işletme randımanı gerçekleştirildiği, yani fabrikasyondaki melas kaybı düşük olduğu zaman gelinmektedir.

6. ŞEKER PANCARINDA VERİM VE KALİTEYE VEGETASYON SEYRİNİN VE SÜRESİNİN ETKİLERİ

Pancarın ekim ve ilk gelişme dönemlerinde havaların yağışlı geçtiği yıllar, tarla tohum çıkışları homojen olarak vegetasyonun erken döneminde tamamlanır, tarlaların bitki sıklıkları optimum rakamlara ulaşır. Bitkiler çok hızlı bir gençlik gelişmesi ve büyümesi geçirir. Çok olumlu bu etkilerin altında, pancarın "Yaprak Şeker Fabrikası" vegetasyonun erken döneminde kurularak çalışmaya başlar ve böylece uzayan şeker-assimilasyon süresi içinde uzun bir şeker üretim kampanyası meydana gelir.

Pancarın ana gelişme döneminde alınan yaz yağışları getirdikleri serinlikte, şeker-assimilasyonunu aksatan 29°C'nin üstündeki ekstrem gündüz sıcaklıklarının aşağı çekerek, pancarın günlük ortalama şeker-assimilasyon süresini uzatır ve daha çok şeker üretmesine imkan verir.

Yüksek yaz sonu ve sonbahar yağışları, öncelikle şeker pancarının sulanmadan yetiştirildiği ekim alanlarımız ile Cercospora hastalığının yaygın olduğu deniz iklimi bölgelerinde, özellikle de yaz aylarının da çok kurak geçtiği yıllarda, pancarda şeker birikmesini çok olumsuz etkiler. Sözkonusu yılların olgunlaşma ve hasat dönemlerinde, pancar, durmadan yeni yapraklar sürer ve bu yoldan sürekli olarak şeker kaybeder.

Ayrıca, uzun yıllık ortalamalara göre, yüksek hasat dönemi yağışları, toprak, çamur filtresini artırarak, pancarın silo dayanıklılığını azaltır. Pancarın olgunlaşma ve hasat döneminde havaların oldukça kurak, geceleri ise oldukça serin geçmesi, pancarda şeker birikimi açısından çok olumludur. Yağışlı hasat yıllarında, pancarın içindeki şeker seyrelir ve şeker varlığı, başlangıçta şeker birikimi açısından zahirî de olsa, ani düşüşler gösterir.

Yüksek, 16°C'nin üstündeki gece sıcaklıkları, pancarın gerek ana gelişimi ve şeker-assimilasyon dönemi yaz aylarında, gerekse de kökçövdede şekeri biriktirdiği olgunlaşma ve hasat dönemi sonbahar aylarında bitkilerin şeker solunumunu, dolayısıyla da şeker tüketimini aşırı hızlandırır ve artırır. Sözkonusu yıllarda veya gece sıcaklıklarının yüksek seyrettiği ekim alanlarımızda, özellikle de deniz iklimi hüküm süren bölgelerimizde pancar kökçövdede yeterli miktarda şeker biriktiremez ve şeker varlığı da genel olarak düşük bir düzeyde kalır.

Şeker pancarı, genetik gücünü verim ve kaliteye tam olarak dönüştürebilmek için, uzun bir büyüme süresi ister. Vegetasyon süresi 170 günün üzerinde olmalıdır.

Bu vegetasyon süresinin ilkbaharda ekimin veya çıkışın çeşitli nedenlerle aksaması nedeniyle kısalması öncelikle pancar verimini olumsuz yönde etkiler. Hasatın zamanından çok önce yapılması durumunda ise, verimin düşmesi yanında pancarın teknolojik kalitesinin de ideal seviyeye gelmediği görülmektedir.

Normal ekim ve çıkış zamanlarındaki 1 günlük gecikme,

- Pancar veriminde ortalama 25-30 kg/da
- Şeker varlığında ortalama % 0.01-0.02 digestiyon.
- Şeker veriminde ortalama 3.5-4.5 kg/da kayba neden olur.

7. ÖZET

İlkbaharda 7°C'de başlayan pancarın vegetasyonu gece sıcaklıklarının -5 ila -7°C'ye düştüğü günlere yani yaprak faaliyetinin durduğu zamana kadar devam eder. Şeker pancarı genetik gücünü verim ve kaliteye dönüştürebilmek için bu sürenin uzun olmasını ister. Bu dönem 170 günün üzerinde olmalıdır.

Tarlaya ekilen tohum normal şartlarda 10 günde toprak yüzeyine çıkar. Toprak sıcaklığı çıkışı için 12.5-15°C dolaylarında olmalıdır. Daha sonra kotiledon yapraklar asimilasyon yapmaya başlarlar. Ülkemizde ekim ve çıkış döneminin % 80'i Mart-Nisan aylarında tamamlanır. Haziran ayı sonlarında yaprak ağırlığı değerleri azami noktaya varır. Temmuz-Ağustos ayları ise asimilasyonun en yoğun olduğu ve kökgövdede bariz bir gelişmenin olduğu dönemdir. Eylül-Ekim ayları ise şeker pancarının fizyolojik olgunluğa ulaştığı aylardır.

Ülkemizde vegetasyon süresi 143-207 gün arasında olup, genelde kısa bir süredir. Ülkemizde pancarın asimilasyonu ve gelişerek şeker yapımı için güneşlenme ve sıcaklık yeterli olup yetiştirme bölgeleri arasında farklılıklar vardır. Sıcaklık haziran ortalarına kadar normal olduğu halde Temmuz-Ağustos aylarında ortalama sıcaklık 20°C üstündedir. Bu sıcaklık çok yüksek olduğundan pancar gelişmesini ve asimilasyonunu durduracak seviyededir. Ülkemizde yağış-su ihtiyacı genelde Haziran ortalarına kadar sıcaklık gibi normaldir. Pancarın esas büyüme dönemi olan Temmuz-Ağustos aylarında yok denecek kadar azdır. Bu pancarın verimini bir hayli düşürmektedir.

Erken ekim ve çıkışın şeker pancarında verim ve kaliteye olumlu etkileri vardır. Bitki yaprak gelişimini ne kadar erken tamamlarsa o kadar şeker-assimilasyon süresi uzar. 29°C'nin üzerindeki gündüz sıcaklıkları asimilasyonu durdurur. Yüksek seyreden gece sıcaklıkları da (16°C'nin üzeri) pancarda solunumu hızlandırarak şeker kaybına neden olur.

Şeker pancarında vegetasyonun seyri Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'nce takip edilmektedir. Pancarın olgunluğu ve hasat tarihinin bilinmesi şeker fabrikası kampanya başlangıç ve süresinin tespiti için gereklidir.

8. KAYNAKLAR

- Bilgin, Y. 1991. Türkiye'de Şeker Pancarının Vegetasyon Seyri, T.Ş.Fab. A.Ş. Ankara.
- Bilgin, Y. 1989, Türkiye'de Şeker Pancarı Tarımında Vegetasyon Seyri. Şeker Dergisi, Sayı 124, Sahife 38-36.
- Er, C. 1984. Nişasta Şeker Bitkileri, A.Ü.Z.F. Yayınları 915.
- Er, C. 1988. Şek.Pancarı, Garanti Bankası Tarım Bilgileri Dizisi 2.
- Güray, R. 1968, Türkiye Şeker Sanayi ve Şeker Pancarı Tarımı. T.Ş.Fab. A.Şirketi Yayını, 160.
- Güray, R. 1969. Türkiye Şeker Pancarı Vegetasyon Seyri. T.Ş.Fab. A. Şirketi Yayını.
- Güray, R. 1972. Türkiye'de Şeker Pancarının Vegetasyon Seyri, Özellikleri ile İklim ve Kampanya İlişkileri, T.Ş.Fab. A.Şirketi Yayını. No: 175. Y.Desen Matbaası. Ankara.
- Hooger, L. 1994. Growing in the Netherlands. (Şugar beet).
- Johnson, T.R., Alexander, T.J., Rush, E.g. 1977. Şeker Pancarı Üretimindeki Gelişmeler, Prensipler ve Uygulamalar. Mars Matbaası, Ankara.
- İlisulu, K. 1986. Nişasta Şeker Bitkileri ve Islahı. A.Ü.Z.F. Yayınları. 960. Ders Kitabı, 279.
- Tortopoğlu, İ.A., 1994. Şeker Pancarında Verim ve Kalite ile Şeker Üretim Maliyetini Etkileyen Faktörler. T.Ş.Fab. A.Ş. Genel Müdürlüğü.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Şeker Enstitüsü. 22-26 Mayıs 1989. Pancar Verim ve Kalitesini Etkileyen Faktörler. Seminer Notları. Etimesgut Ankara.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1987. Şeker Pancarında Verim ve Kalitenin Yükseltilmesi. 1. Ulusal Şeker Pancarı Üretimi Sempozyumu.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1983. Seminer Notları.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 1987. Seminer Notları.

TÜRKİYE'DE TRAKTÖR VE EKİPMANLARININ FİYAT DEĞİŞİMİ

Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Adil ÖZAYAR

1. GİRİŞ

Dünyada hızla artan nüfusun beslenmesi ancak tarımsal üretimin artırılmasıyla, o da üretimin toprak ve iklim şartlarına bağımlılığının en az düzeye indirilmesi ve girdilerin yoğun bir şekilde birbirleriyle uyumlu olarak kullanılmasıyla mümkündür. Tarımsal mekanizasyon büyük önem arz etmektedir. Tarımsal mekanizasyon sadece teknik yönüyle değil, sosyal, ekonomik ve eğitim alanlarındaki etkileriyle de dikkate alınmalıdır.

Tarımsal mekanizasyon, tarımsal alanları geliştirmek, tarımsal üretim yapmak ve tarımsal ürünlerin temel değerlendirme işlemlerini yerine getirmek amacıyla, her türlü enerji kaynağının, mekanik araç ve gerecin tasarımı, geliştirilmesi, dağıtım ve pazarlanması, yayımı ve eğitimi, işletilmesi ve kullanılmasıyla ilgili tüm işlemlerdir.

Tarımsal mekanizasyon diğer girdilerin etkinliğini artırmak, ekonomikliğini sağlamak ve çalışma şartlarını iyileştirmek açısından da önemli bir tamamlayıcı unsurdur.

İleri tarım teknolojilerinin uygulanmasında, tarımsal mekanizasyonunun önemli bir yeri vardır. Tarımın modernizasyonu ve optimizasyonunun tarımsal mekanizasyonun optimizasyonuna bağlı olduğu gerçektir. Çünkü tarımsal modernizasyonunun göstergeleri olarak kullanılan motorizasyon derecesi, hektar başına beygir gücü (HP), bir traktörün işlediği alan (ha), 1000 hektar başına traktör adedi gibi kriterler, hep tarımsal mekanizasyonun unsurlarıdır. Bunun için uygun tarımsal mekanizasyon sistemlerinin bilimsel yöntemlerle belirlenmesi ve etkin biçimde uygulanması zorunludur.

Tarımsal üretimde istenen düzeyde bir mekanizasyona ulaşma zorunluluğu yanında önemli olan bu mekanizasyonun verimli olarak uygulamasıdır. Bunun için esas, tarımsal işlemlerin zamanında ve uygun bir şekilde yapılmasını sağlayacak asgari mekanizasyon seviyesinin seçimidir.

Günümüzde ileri tarım teknolojisi uygulamaları denince, toprak ve su kaynaklarının

geliştirilmesi ve korunması, sulama, gübreleme, tarımsal mücadele üstün nitelikli tohum kullanımı ve tarımsal mekanizasyon gelmektedir. Tarımsal mekanizasyon dışındaki üretim teknolojileri, verime doğru etki yaparken tarımsal mekanizasyon, ileri tarım teknolojilerinin en iyi bir şekilde uygulanmalarına imkan sağlamaktadır.

Türkiye'de tarımsal mekanizasyon Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır. Bu yıllarda Türk çiftçilerinin modern tarım araçlarından yararlanmaları için çeşitli önlemler alınmıştır. Devlet modern tarım makinelerinin tanıtımını yapmış, makina kullanımını özendirmek için finansman kolaylıkları tanımıştır. 1950'lerdeki Marshall yardımının devreye girmesiyle traktör sayısı hızla artmıştır. Makinalaşma sonucu yeni alanlar tarıma açılmış, verimde artış sağlanmış, üretim artmıştır.

Gelişmiş ülkelerde, sanayi ile birlikte tarım da gelişmiş, karşılıklı uyum içine girmiştir. Bu uyum ve işbirliği sayesinde diğer girdiler yanında yüksek teknoloji ürünü olan traktör, biçerdöver ve tarım iş makineleri tarımın hizmetine sunulmuş, bir taraftan verimlilik artarken, bir taraftan da tarımda çalışanların çalışma koşulları iyileştirilmiştir. Türkiye'de büyük bir çiftçi kitlesi, pazar için üretim yapmaktan çok, kendi geçimini sağlayacak kadar üretim yapmaktadır. Türkiye'de tarım işletmelerinin sayısal olarak çok fazla, arazi varlıklarının az ve dağınık olması, miras hukuku nedeniyle parçalanmanın giderek artması, tarımsal potansiyelimizin gerçek anlamda kullanılmasını engellemekte, mekanizasyon maliyetinin artmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de birim alana düşen traktör gücü, Avrupa Birliği ortalamasının 1/3 'ü seviyesindedir. 100 traktör başına optimal ekipman sayısından da uzak bir yapı söz konusudur.

Ülkemizde ilk yerli traktör üretimi 1955 yılında Türk Traktör Fabrikası'nda "Minneapolis Moline" traktörlerinin montajı ile başlamıştır. Daha sonra traktör fabrikası sayısı 14'e kadar çıkmıştır.

Türkiye tarımında kullanılan güç kaynakları arasında hayvan gücü azalmakta, kırsal kesimde aktif nüfusun yoğun olmasına rağmen, tarımsal işlerin büyük bir kısmı traktör gücüyle ve hasat biçerdöverlerle yapılmaktadır.

- Traktör üretiminde talep yetersizliği ve işletme sermayesi maliyetlerinin yüksekliği, kapasite kullanım oranlarını düşürücü etkide bulunmaktadır. Düşük kapasite ise, firmaların ölçek büyütme, dolayısıyla maliyetlerini düşürüp rekabet edebilir traktör imalini mümkün kılmamaktadır. Düşük kapasiteler, yüksek fiyatları da beraberinde getirmektedir.

Tarımda mekanizasyon, tarımsal faaliyetleri kolaylaştırmakta ve işlerin daha kısa sürede yapılmasını sağlamaktadır. Türkiye'de tarım işletmeleri sayısının fazlalığı ile arazilerin küçük ve parçalı olmasının mekanizasyon düzeyi üzerine olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bunun yanında üretici gelirleri ve tarım alet-makinelerindeki fiyat hareketlilikleri de mekanizasyon düzeyi üzerine etkili olmaktadır. Aynı zamanda tarımsal ürün fiyatları, üretici gelirlerinin en önemli belirleyicisi olmaktadır. Bu nedenle tarım alet ve makineleri fiyatlarıyla birlikte, tarımsal ürün fiyatlarının da incelenmesi son derece önemli olmaktadır.

Bu çalışmada girişi izleyen ikinci bölümde Türkiye'de tarımsal yapının genel değişim seyri ve mekanizasyon düzeyi incelenmiştir. Üçüncü bölümde, ülkemizde traktör ve tarım alet-makina imalat sanayinin genel durumu ve üretim düzeyindeki gelişmeler ortaya konulmuştur. Tarım alet ve makina piyasasının işleyişi ve fiyat hareketlerini müteakiben, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE TARIMSAL YAPININ GENEL SEYRİ VE MEKANİZASYON DÜZEYİ

Tarım alet ve makina kullanımıyla, tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi daha kolay olmakta ve zaman yönünden önemli kazançlar sağlanabilmektedir. Ülkemizdeki tarım işletmelerinin sayısının fazlalığına rağmen, arazi varlıklarının yetersiz ve dağınık olması, miras hukuku nedeniyle parçalanmasının giderek artması, tarımsal potansiyelimizin gerçek anlamda kullanılmasını engellemektedir. Bu durum mekanizasyon maliyetlerini arttırmaktadır. Yani tarımsal yapı ile mekanizasyon arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

2.1. Türkiye'de Tarımsal İşletmelerin Yapısal Durumu

1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre ülkemizde; 23.263.932 ha'lık toplam tarım arazisinin % 90.7'sini işlenen arazi, % 9.3'ünü ise tarıma elverişli olupta kullanılmayan arazi oluşturmaktadır. 1980-1991 döneminde toplam ekili-dikili alan 2.704.502 ha artarak 17.448.091 ha olmuş, nadas alanı ise 1.349.451 ha azalarak 3.655.156 ha'a düşmüştür. 1991 yılı itibariyle toplam ekili-dikili alanın % 21.06'sı sulanmaktadır.

Tarım sektöründe çalışan hane halkı sayısı, 1991 yılında 4.091.530'a yükselmiştir. Tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısının toplam içerisindeki payı 1980 yılında % 91 iken, 1991'de % 86'ya düşmüştür. Bu durum tarımda çalışan nüfusun tarım dışı sektöre kaydığını göstermektedir (Anonuyous 1994).

1980 yılına göre işlenen alan % 6 artarken, tarımsal işletme sayısı % 19 artmıştır. Bunun sonucunda işletme başına işlenen alan değeri, 57,5 dekaradan 51,6 dekara düşmüştür (Anonymouş 1994). Bu gelişme, Türkiye tarımının modernizasyonunu engelleyen son derece olumsuz bir durumdur. Nüfus artışı hızı ve tarımsal nüfusun fazlalığı, işletme alanlarının küçülmesine yol açmakta ve bu işletmeler modern üretim teknolojilerini uygulayacak düzeye ulaşmamaktadır.

2.2. Tarım İşletmelerinde Mekanizasyon Düzeyi

Türkiye'de 702.822 adet traktör bulunmaktadır. Bu parkın ortalama gücü 39.8 kw'dır. (Zeren ve diğerleri 1995). Türkiye tarımında 27.972.316 kw traktör gücü mevcuttur. İşlenen alan dikate alındığında, işlenen birim alana düşen traktör gücü 1.33 kw/ha'dır. Tarıma elverişli olupta, kullanılmayan arazide hesaba katıldığında, birim tarım arazisine düşen traktör gücü 1.20 kw/ha olmaktadır (çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. Türkiye Tarımında Mekanizasyon Düzeyi (Anonymous 1994)

Kaynak	Kw/ha		Traktör 1000 ha		ha/Traktör	
	1	2	1	2	1	2
DİE 1991	1,33	1,20	33	30	30	33,1
Tarım sayımı						

- 1) İşlenen tarım alanına göre
- 2) Toplam tarım alanına göre

Ülkemizde işlenen 1000 hektar araziye düşen traktör sayısı 33 dür. Toplam tarım alanına göre ise 1000 hektar araziye 30 traktör düşmektedir (Çizelge 2.1). Dünya'da en yoğun traktör kullanımı Avrupa'dadır. Avrupa'da 1000 hektara düşen traktör sayısı 75 iken, Dünya ortalaması ise 18.2 dir (Anonymous 1991/a). Buna göre, ülkemizde 1000 hektara düşen traktör sayısı Dünya ortalamasının 1.81 katı; Avrupa'nın ise yaklaşık % 44'ünü teşkil etmektedir.

Mekanizasyon düzeyinin ölçülmesinde kullanılan diğer bir ölçüt de, traktör başına düşen arazi miktarıdır. Türkiye'de traktör başına 30 hektar işlenen alan düşmektedir. Toplam tarım alanı dikkate alındığında ise traktör başına 33.1 hektar arazi düşmektedir (Çizelge 2.1). Bu da traktörlerin ekonomik olarak kullanılmadığını göstermektedir. Zira bir traktör 60 ha'ı ekonomik olarak işleyebilmektedir (Kıral, 1994).

Mekanizasyon düzeyi incelenirken traktör başına düşen ekipman sayısının incelenmesi de gerekmektedir. Çünkü, sadece traktör sayısı mekanizasyon düzeyinin iyi bir ölçüsü değildir. 1990 yılı itibariyle traktör başına düşen ekipman sayısı 0,46-2,45 arasında değişmektedir. Dünya ortalaması olarak ise bu sayı 10'dur. Dünya ortalaması ise karşılaştırıldığında, ülkemizde, traktör başına ekipman sayısı çok düşüktür.

3. TÜRKİYE'DE TRAKTÖR VE TARIM ALET MAKİNA İMALAT SANAYİNİN GENEL DURUMU VE ÜRETİM DÜZEYİNDEKİ GELİŞMELER

Türkiye'de tarım alet ve makinaları imalat sanayinin kurulu kapasitesi yaklaşık 650.000 makina/yıl olup; bu kapasitenin ancak % 20-30'u üretimde kullanılabilmektedir. Tarım alet ve makinaları park sayısındaki yıllar itibariyle değişim çizelge 3.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1. Tarım Alet ve Makinaları Park Sayısındaki Değişim

(Anonymous 1992)

Tarım Alet ve Makinaları	1987 (Adet)	1988 (Adet)	1989 (Adet)	1990 (Adet)	1991 (Adet)
Kulaklı pulluk	574.250	594.004	622.430	645.572	657.688
Diskli Pulluk	72.239	72.658	69.031	66.055	66.142
Toprak Frezesi	9.728	11.202	11.584	12.317	13.476
Kültürvator	253.960	260.893	273.438	284.663	283.978
Merdane	37.424	37.510	39.220	39.197	45.825
Kem.Tahıl Ek.Ma.	85.146	87.410	90.578	94.818	96.095
Kim. Güb. Doğ. Mak.	151.304	157.159	164.664	175.058	184.984
Orak Makinası	32.113	32.870	34.322	36.502	39.820
Balya Makinası	6.790	6.795	7.010	7.169	7.279
Harman Makinası	133.064	132.664	135.073	134.461	136.310
Biçerdöver	11.794	11.479	11.551	11.742	10.946
Silaj Makinası	334	340	311	380	389
Selektör	2.958	2.955	2.955	3.006	2.966
Römork	593.864	609.957	627.536	648.796	661.964

Çizelge 3.1. incelendiğinde, tarım iş makinalarında sırasıyla toprak frezesi, merdane, gübre dağıtım makinası, silaj makinası ve kombine ekim makinasında önemli artışlar görülmektedir. Hububat hasadında kullanılan biçerdöverde ise, bir azalma söz konusudur. 1980'li yılların başında 13.667 olan biçerdöver sayısı, 1995'de 10.946'ya kadar gerilemiştir.

Ülkemizde bulunan traktör ve tarım alet-makinalarının, toplam ekili-dikili alanlarımızın ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığı görülmektedir. Modern tarımın yapılabilmesi için, traktör sayısının artırılması ve traktör başına düşecek iş makinası sayısının yeterli düzeye ulaştırılması gerekmektedir.

1993 yılı itibariyle traktör üreten birisi kamu, diğer ikisi özel olmak üzere üç kuruluş ve yine traktör üretmek üzere kurulmuş ancak, çeşitli nedenlerden dolayı dizel motor üretmekte olan bir KİT bulunmaktadır.

**Çizelge 3.2. Traktör Üreten Kuruluşlar Hakkında Genel Bilgiler
(Zeren ve diğerleri 1995)**

Kuruluş	Yer	Mülkiyet	Kapasitesi	Sermaye (Milyon TL)	Yabancı Sermaye oranı
T.Z.D.K.	Sakarya	Kamu	15.000	200	0
Türk Trak.	Ankara	Özel	22.500	90	25
Uzel	İstanbul	Özel	25.000	40	0
Tümosan	Konya	Kamu	30.000	400	0

Tümosan bu traktör üretim kapasitesine rağmen çeşitli nedenlerle komple traktör yerine dizel motor üretmektedir. 1988-1992 yılları arasındaki traktör üretim hedefleri ve gerçekleştirmeleri Çizelge 3.3'de gösterilmiştir. Üretim miktarlarındaki büyük değişimler, traktör talebindeki dalgalanmaların imalat sanayine yansımalarının sonucu olmaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı çiftçi gelirin yıldan yıla büyük dalgalanma göstermesi, traktör talebinin değişmesine neden olmuştur. Çiftçi geliri ve dolayısıyla talepteki istikrarsızlık nedeniyle, üretim hedeflerinin gerçekleşmesi de % 27.72 gibi geniş değişim göstermiştir (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3. VI. BYKP Dönemi Yurtiçi Traktör Üretim Hedefi ve Gerçekleşmeleri (Anonymous 1991/b)

	1988	1989	1990	1991	1992
Hedef (Adet)	43.800	54.150	61.050	73.750	81.250
Üretim (Adet)	31.327	18.884	30.712	21.381	21.723
Gerçekleşme oranı (%)	72	35	50	29	27
Satılan traktör sayısı	31.116	18.664	30.836	21.749	22.204
Bir önceki yıla göre değişim	-	-66,98	+65,22	-29,47	+2,09

Tarım alet ve makinaları üretimi ise TZDK ve küçük işletmeler tarafından yapılmaktadır. TZDK'nin tarım iş makinaları üretimindeki payı giderek azalmaktadır. 1988 yılında toplam iş makinası üretimi 14.792 iken, bu rakam 1990'da 4.732'ye ve 1995'de ise 4.072 adede düşmüştür. Tarım alet ve makinaları imalatı yapan işletmelerin çoğunluğunun küçük işletme olması ve daha çok sipariş üzerine üretim yapmaları sektörün gelişmesini ve ileri teknoloji kullanmasını engellemektedir.

4. TARIM ALET MAKİNALARI PIYASASININ İŞLEYİŞİ VE FİYAT HAREKETLİLİKLERİ

4.1. Tarım Alet-Makina Piyasasının İşleyişi ve Satış Şekilleri

Türkiye'de Tarım Alet ve Makina Piyasasında; Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK), Pankobirlik, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tümosan gibi kamu kuruluşlarının yanında, Tarmakbir, Türk Traktör ve Uzel gibi özel kuruluşlar da yer almaktadır.

Tarım alet ve makina piyasasında önemli bir yere sahip olan TZDK'nin, tarım iş makinaları üretimindeki payı giderek azalmış ve 1992 yılında 4.072 adete kadar düşmüştür. Dolayısıyla, piyasadaki pazar payını da kaybetmiştir. TZDK, tarım alet ve makinalarını peşin veya vadeli satmaktadır. Vadeli satışlarda; 4 yıl vade uygulanmakta ve yıllık % 43 faiz işletmektedir. Türkiye Ziraî Donatım Kurumu; ülkenin çeşitli yerlerine yayılmış olan şubeleri vasıtasıyla satışları gerçekleştirmektedir (Anonymous 1995/a).

Kooperatif kuruluşları ise, önemini gittikçe artırmakta ve tarım alet ve makina piyasasında büyük yer tutmaktadır. Pankobirlik ve Tarım Kredi Kooperatifleri, üyelerinin ihtiyacı olan tarım alet ve makinalarını üretici kuruluşlardan temin etmekte ve ortaklarına peşin veya vadeli olarak ulaştırmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri, belli bir komisyon karşılığında bu işi gerçekleştirmektedir. İhaleye girip tarım alet ve makinalarını almakta, sonra ortaklarına satmaktadır. Pankobirlik ve Tarım Kredi Kooperatifleri, vadeli satışlarda % 43 faiz işletmekte ve 4 yıl vade tanımaktadır. Kooperatifler sadece üyelerine satış yapmakta, diğer çiftçilere satış yapmamaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri satışta % 80-90 pay ile birinci sırayı almaktadır (Anonymous 1995/b).

Tarım alet ve makinaları piyasasında yer alan Tarmakbir, tarım alet ve makinaları imalatı yapan sipariş üzerine çalışan küçük işletmelerin birleşerek oluşturduğu bir kuruluştur. Tarmakbir üreticilere direkt satış yapmamaktadır. Tarmakbir ürettiği ürünleri daha ziyade Tarım Kredi Kooperatiflerine ve Pankobirlik'e satmak suretiyle piyasada yer almaktadır. Yani daha çok üretim fonksiyonunu yerine getirmektedir (Anonymous 1995/c).

Piyasada yer alan ve kamu kuruluşu olan TUMASAN, dizel motoru üreten bir Kamu İktisadi Devlet Teşekkülüdür. Tümosan, dizel motoru üreterek piyasaya arz etmektedir. Tümosan, traktör üretme kapasitesine sahip olmasına rağmen çeşitli nedenlerden dolayı sadece dizel motoru üretmektedir. Bundan dolayı tarım alet ve makina piyasasında çok küçük bir yere sahiptir (Zeren ve diğerleri 1995).

Özel sektör olarak piyasada yer alan Uzel ve Türk Traktör oldukça önemli bir paya sahiptir. Özellikle traktör piyasasında en ön sırada yer almaktadırlar. Bu firmalar traktör üretmek ve bayileri kanalıyla çiftçilere peşin veya bayii ile alıcı arasında yapılan anlaşma çerçevesinde vadeli satış yapmaktadır. Türk Traktör ve Uzel Ziraat Bankası kanalıyla da çiftçilere traktör satışı yapmaktadır. Bu satış şekli traktör bedelinin 1/5 peşin geri kalanı ise 4 vade ile yapılmaktadır. Bu satışın yapılabilmesi için, traktör bedeli karşılığı bankaya taşınmaz gayrimenkul teminat gösterilmektedir.

4.2. Tarım Alet-Makinaları Fiyat Hareketlilikleri

Türkiye'de tarım alet ve makinaları fiyatlarındaki değişimi tarım alet ve makinaları talebinin ve üretiminin en önemli belirleyicisi olmaktadır. Tarım alet ve makina fiyatlarındaki değişimi ortaya koyabilmek amacıyla 1980-1993 döneminde traktör fiyatları ve yaygın olarak kullanılan 10 adet tarım iş makinasının fiyatları incelenmiştir.

Ülkemizde çeşitli marka ve beygir gücünde traktör üretilmektedir. Bu traktörler içerisinde 71 BG Steyr 8073 ve 65 BG ve Massey Ferguson marka traktör fiyatları incelenmiştir. 1980 yılında Steyr 8073 1.675 milyon TL iken cari olarak 113,2 kat artarak 1993 yılında 191,3 milyon TL. olmuştur. Fiyatlar reel olarak incelendiğinde ise dalgalanma göstermekle birlikte, 1980 yılından 1993 yılına gelindiğinde Steyr 8073 marka traktör fiyatları % 20,1 düşmüştür. Yani Steyr 8073 marka traktör fiyatlarındaki artış, toplam eşya fiyatları endeksindeki artışın gerisinde kalmıştır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. Steyr 8073 Marka Traktör Fiyatları (Anonymous 1995/a)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	1.675.000	100,0	100,0	1,000	1.675.000	100,0
1981	1.600.000	95,0	134,1	0,746	1.193.600	71,3
1982	1.950.000	116,4	170,8	0,585	1.140.750	68,1
1983	2.550.000	130,1	218,8	0,457	1.165.350	59,5
1984	2.985.000	178,2	320,4	0,312	931.320	55,6
1985	2.950.000	176,1	454,1	0,220	649.000	38,7
1986	6.300.000	376,1	579,2	0,173	1.809.900	65,1
1987	12.435.000	742,3	806,7	0,124	1.541.940	92,0
1988	19.050.000	1.140,7	1.297,3	0,077	1.466.850	87,8
1989	23.370.000	1.395,2	2.140,5	0,047	1.098.390	65,5
1990	44.000.000	2.626,8	3.201,7	0,031	1.364.000	81,4
1991	74.950.000	4.474,6	5.199,9	0,019	1.424.050	85,0
1992	127.115.000	7.588,9	8.428,3	0,012	1.525.380	91,1
1993	191.300.000	11.420,8	13.350,1	0,007	1.339.100	79,9

(*) 1980-1990 yılları arasında Steyr traktörler aynı beygir gücünde Steyr 768 adı altında 1989'dan sonra Steyr 8073 olarak üretilmiştir.

Massey Ferguson 265 marka traktörlerin üretimine 1986 yılında başlandığı için bu marka traktörlerin fiyatları 1986-1993 dönemi için incelenmiştir. MF 265 marka traktör fiyatları sözkonusu dönemde hem cari hem de reel olarak artıma göstermiştir. Massey Ferguson 265 marka traktör fiyatları 1986 yılında 6.765 milyon TL. iken 25,75 kat artış göstererek 1993 yılında 181 milyon TL.ye ulaşmıştır. Reel olarak ise 1986 yılından 1993 yılına gelindiğinde % 15 artış sözkonusu olmuştur. (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. Massey Ferguson 265 Marka Traktör Fiyatları (Anonymous 1993)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör	Reel Fiyat	İndeks (%)
1986	6.765.000	100,0	100,0	1,000	6.765.000	100,0
1987	9.578.000	141,6	139,3	0,718	6.877.000	101,7
1988	16.715.000	247,1	224,0	0,446	7.454.890	110,2
1989	35.860.000	530,1	369,6	0,271	9.718.060	143,6
1990	38.648.000	571,3	552,8	0,181	6.995.290	103,4
1991	53.982.000	798,0	847,8	0,111	5.992.000	88,6
1992	98.848.000	1.461,2	1.455,3	0,069	6.820.510	100,8
1993	180.958.000	2.674,9	2.305,1	0,043	7.781.190	115,0

(*) MF 265'lik traktörlerin üretimi 1986 yılından itibaren yapılmaktadır.

Önemli bir tarım iş makinası olan römork fiyatları incelendiğinde ise 1980-1993 yılları arasında cari ve reel olarak artış gösterdiği görülmektedir. 1980 yılına göre 1993 yılında römork fiyatları reel olarak yaklaşık % 81 artış göstermiştir. 1988 yılında römork fiyatları reel olarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yılda römork fiyatları 1980'e göre % 16 kat artış göstermiştir (Çizelge 4.3).

Toprak işleme aletleri olarak, pulluk, kültüvatör, tırmık ve discharrow'un fiyatları incelenmiştir. Bütün toprak işleme aletleri fiyatları cari olarak artış göstermiştir. Cari olarak en yüksek artış kültüvatörde olmuştur. Reel olarak ise kültüvatör ve discharrow fiyatları artarken pulluk ve tırmık fiyatları azalmıştır.

1993 yılında 3 soklu pulluk fiyatları 1980 yılına göre 120,3 kat artarak 4.7 milyon TL.ye ulaşmıştır. Reel fiyatlarla 3 sokulu pulluk fiyatları % 15,1 azalma göstererek 32.690 TL.ye düşmüştür. Pulluk fiyatlarındaki reel olarak düşüş 1980-1985 yılları arasında daha büyük oranda olmuştur (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.3. 3 Tonluk Devirmeli Römork Fiyatları (Anonymous 1994/a, 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	82.500	100,0	100,0	1,000	82.500	100,0
1981	82.500	100,0	134,1	0,746	61.545	74,6
1982	176.000	213,3	170,8	0,585	102.960	124,7
1983	267.300	324,0	218,8	0,457	122.156	148,0
1984	408.000	494,5	320,4	0,312	127.296	154,2
1985	489.000	592,7	454,1	0,220	107.580	130,3
1986	646.000	783,0	579,2	0,173	111.758	135,5
1987	875.000	1.060,6	806,7	0,124	108.500	131,5
1988	2.315.000	2.806,0	1.297,3	0,077	178.255	216,0
1989	3.235.000	3.921,2	2.140,5	0,047	152.045	184,2
1990	4.510.000	5.466,6	3.201,7	0,031	139.810	169,4
1991	6.776.000	8.213,3	5.199,9	0,019	128.744	156,0
1992	11.200.000	13.575,7	8.428,0	0,012	134.400	162,9
1993	21.300.000	25.818,1	13.350,1	0,007	149.100	180,7

Çizelge 4.4. 3 Soklu Pulluk Fiyatları (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	38.500	100,0	100,0	0,000	38.500	100,0
1981	37.000	96,1	134,1	0,746	27.602	71,6
1982	37.000	96,1	170,8	0,585	21.645	56,2
1983	37.000	96,1	218,8	0,457	16.909	43,9
1984	102.000	264,9	320,4	0,312	31.824	82,6
1985	122.000	316,8	454,1	0,220	26.840	69,6
1986	161.000	418,1	579,2	0,173	27.853	72,3
1987	269.000	698,7	806,7	0,124	33.356	86,6
1988	490.000	1.272,7	1.297,3	0,077	37.730	97,9
1989	700.000	1.818,1	2.140,5	0,047	32.900	85,4
1990	1.050.000	2.727,2	3.201,7	0,031	32.500	84,5
1991	1.950.000	5.064,9	5.199,9	0,019	37.050	96,2
1992	3.000.000	7.792,2	8.428,3	0,012	36.000	93,5
1993	4.670.000	12.129,8	13.350,1	0,007	32.690	84,9

Üçlü traktör ırmığı fiyatları 1980 yılında 32.000 TL iken 100,6 kat artarak 1993 yılında 3,25 milyon TL yükselmiştir. Reel ırmık fiyatları büyük dalgalanmalar göstermektedir. 1981, 1986 ve 1987 yılları hariç artış göstermiştir. 1991-1993 yılları arasında ise mutlak bir azalma göze çarpmıştır (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Üçlü Traktör Tırmık Fiyatı (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	32.000	100,0	100,0	1,000	32.000	100,0
1981	32.000	100,0	134,1	0,746	23.872	74,6
1982	77.000	240,6	170,8	0,585	45.045	140,7
1983	77.000	240,6	218,8	0,457	35.189	109,9
1984	110.000	343,7	320,4	0,312	34.320	107,2
1985	148.000	462,5	454,1	0,220	32.560	101,7
1986	148.000	462,5	579,2	0,173	25.604	80,0
1987	240.000	750,0	806,7	0,124	29.760	93,0
1988	461.000	1.440,6	1.297,3	0,077	35.497	110,9
1989	700.000	2.187,5	2.140,5	0,047	32.900	102,8
1990	1.050.000	3.281,2	3.201,7	0,031	32.550	101,7
1991	1.552.500	4.851,5	5.199,9	0,019	29.498	92,2
1992	1.600.000	5.000,0	8.428,3	0,012	19.200	60,0
1993	3.250.000	10.156,5	13.350,1	0,007	22.750	71,1

Son yıllarda kullanım alanını artıran kültüvator fiyatları ise 1980-1993 döneminde hem cari hem de reel olarak artmıştır. 1980 yılına göre cari fiyatlarla kültüvator fiyatları 317,2 kat artarak 1993 yılında 10.5 milyon TL'ye ulaşmıştır. Reel olarak kültüvator fiyatları ise 1980-1987 yılları arasında % 4,6; 31,8 arasında azalma göstermiştir. 1987 yılından sonra ise reel kültüvator fiyatları büyük oranda artarak 1993 yılında 73.500 TL'ye ulaşmıştır (Çizelge 4.6).

Diğer toprak işleme aletlerine göre daha az kullanım alanı olan discharrow fiyatları cari olarak 1980 yılına göre 1993 yılında 162,6 kat artarak 8,1 milyon TL'ye ulaşmıştır. Reel olarak incelendiğinde ise 1987 yılına kadar fiyatlarda azalma bu yıldan sonra ise artış göze çarpmıştır (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.6. 9'lu Kültivatör Fiyatları (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	33.000	100,0	100,0	1.000	33.000	100,0
1981	38.500	116,6	134,1	0,746	28.721	86,9
1982	38.500	116,6	170,8	0,585	22.522	68,2
1983	77.000	233,3	218,8	0,457	35.189	106,6
1984	107.500	325,7	320,4	0,312	33.540	101,6
1985	129.000	390,9	454,1	0,220	28.380	85,9
1986	171.000	518,1	578,2	0,173	29.583	89,6
1987	254.000	769,6	806,7	0,124	31.496	95,4
1988	610.000	1.848,4	1.297,3	0,077	46.970	142,3
1989	935.000	2.833,3	2.140,5	0,047	43.945	133,1
1990	1.133.000	3.433,3	3.201,7	0,031	35.123	106,4
1991	2.520.000	7.636,3	5.199,9	0,019	47.880	145,0
1992	3.500.000	10.606,0	8.428,3	0,012	42.000	127,2
1993	10.500.000	31.818,1	13.350,1	0,007	73.500	222,7

Çizelge 4.7. 16'lı Asma Disk-harrow Fiyatları (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	49.500	100,0	100,0	1,000	49.500	100,0
1981	49.500	100,0	134,1	0,746	37.422	74,6
1982	74.000	149,5	170,8	0,585	43.290	87,5
1983	74.000	149,5	218,8	0,457	33.818	68,3
1984	110.000	222,2	320,4	0,312	34.320	69,3
1985	132.500	388,8	454,1	0,220	42.350	85,5
1986	192.500	388,8	579,2	0,173	33.303	67,3
1987	192.500	388,8	806,7	0,124	23.870	48,2
1988	897.000	1.812,1	1.297,3	0,077	69.069	139,5
1989	1.300.000	2.626,3	2.140,5	0,047	61.100	123,4
1990	1.990.000	4.020,2	3.201,7	0,031	61.690	124,6
1991	3.200.000	6.464,5	5.199,9	0,019	60.800	122,8
1992	4.800.000	9.696,9	8.428,3	0,012	67.600	116,4
1993	8.100.000	16.363,6	13.350,1	0,007	56.700	114,5

Ülkemizde yaygın olarak kullanılan hububat mibzeri fiyatları cari olarak artış gösterirken reel olarak azalma kaydetmiştir. 1980 yılından 1993 yılına gelindiğinde hububat mibzeri fiyatları 135,4 kat artarak 24 milyon TL'ye ulaşmıştır. Reel olarak hububat mibzeri fiyatları genelde azalma eğiliminde olmakla birlikte 1983, 1988, 1989 ve 1991 yıllarında artış göstermiştir (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. 16 Sıralı Kombine Hububat Mibzeri (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	176.000	100,0	100,0	1,000	176.000	100,0
1981	170.000	96,5	134,1	0,746	126.820	71,9
1982	170.000	96,5	170,8	0,585	99.450	56,4
1983	415.000	235,7	218,8	0,457	189.655	107,7
1984	543.000	308,5	320,8	0,312	169.416	96,2
1985	610.000	346,5	454,1	0,220	134.200	76,2
1986	806.000	457,9	579,2	0,173	139.438	79,2
1987	1.250.000	710,2	806,7	0,124	155.000	88,0
1988	2.600.000	1.477,2	1.297,3	0,077	200.200	133,7
1989	3.905.000	2.218,7	2.140,5	0,047	183.535	104,2
1990	5.280.000	3.000,0	3.201,7	0,031	163.680	93,0
1991	9.408.000	5.345,4	5.199,9	0,019	178.752	101,5
1992	14.500.000	8.238,6	8.428,9	0,012	174.000	98,8
1993	24.000.000	13.636,3	13.350,1	0,007	168.000	95,4

Ürünlerin bakımında kullanılan pülverizatör ve gübre serpm makinası fiyatları cari ve reel olarak artış göstermiştir. Gübre serpm makinası fiyatları reel olarak 1980-1988 yılları arasında azalma gösterirken, son iki yılda artış göstermiştir. 1980 yılına göre 1993 yılında cari olarak pülverizatör fiyatları 28,6 kat, gübre serpm makinası fiyatları 185,4 kat artış göstermiştir. (Çizelge 4.9 ve 4.10)

Harman makinası fiyatları 1984 ve 1993 döneminde cari ve reel olarak artış göstermiştir. 1984 den 1993 yılına gelindiğinde harman makinası fiyatları cari olarak 52,2 kat artarak 1993 yılına gelindiğinde 26,9 milyon TL'ya yükselmiştir. Reel fiyatlarla incelendiğinde ise 1993 yılında 1984 yılına göre % 27 artış göstermiştir (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.9. 300 lt'lik Pülverizatör Fiyatları (Anonymous 1995/a)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1986	250.000	100,0	100,0	1,000	250.000	100,0
1987	338.000	138,0	139,3	0,718	242.684	96,9
1988	790.000	316,0	224,0	0,446	352.340	140,9
1989	1.450.000	580,0	369,6	0,271	392.950	157,2
1990	1.450.000	580,0	552,8	0,181	262.450	104,9
1991	2.070.000	828,0	897,8	0,111	229.770	91,9
1992	3.850.000	1.540,0	1.455,3	0,069	265.650	106,3
1993	7.400.000	2.960,0	2.305,1	0,043	318.200	127,3

Çizelge 4.10. Gübre Serpme Makinası Fiyatları (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1980	22.000	100,0	100,0	1,000	22.000	100,0
1981	26.000	118,1	134,1	0,746	19.396	88,1
1982	32.000	145,4	170,8	0,585	18.720	85,0
1983	40.535	184,2	218,8	0,457	18.525	84,1
1984	50.000	227,2	320,4	0,312	15.600	70,8
1985	93.000	422,7	454,1	0,220	20.460	92,9
1986	102.000	463,6	579,2	0,173	17.646	80,2
1987	147.000	668,1	806,1	0,124	18.228	82,8
1988	270.000	1.227,2	1.297,3	0,077	20.790	94,5
1989	550.000	2.500,0	2.140,5	0,047	25.850	117,5
1990	632.000	2.872,2	3.201,7	0,031	19.592	89,0
1991	1.097.000	4.986,3	5.199,9	0,019	20.843	94,7
1992	2.035.000	9.250,0	8.428,3	0,012	24.420	111,0
1993	4.100.000	18.636,3	13.350,1	0,007	28.700	130,0

Çizelge 4.11. Harman Makinası Fiyatları (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1984	506.000	100,0	100,0	1,000	506.000	100,0
1985	688.000	135,9	139,9	0,714	491.232	97,0
1986	909.000	179,6	177,3	0,564	512.676	101,3
1987	1.180.000	233,2	245,4	0,407	480.260	94,9
1988	2.980.000	588,9	418,4	0,239	712.220	140,7
1989	4.125.000	815,2	685,8	0,145	598.125	118,2
1990	5.500.000	1.086,9	1.044,6	0,095	522.500	103,3
1991	8.000.000	1.581,1	1.622,9	0,061	488.000	96,4
1992	14.000.000	2.766,8	2.630,5	0,038	532.000	105,1
1993	26.900.000	5.316,2	4.166,6	0,024	645.600	127,6

Sap toplama, saman yapma makinası fiyatları incelendiğinde ise, cari olarak artış gösterdiği fakat reel olarak azaldığı görülmektedir. Söz konusu makina fiyatları 1993 yılında, 1984'e göre cari olarak 31,6 artış gösterirken reel olarak % 21,8 kat azalmıştır (Çizelge 4.12).

Çizelge 4.12. Sap Toplama Saman Yapma Makinası Fiyatları (Anonymous 1995/b)

Yıllar	Satın Alma Fiyatı (TL/Adet)	İndeks (%)	T.E.F.E. (1963=100)	Deflatör katsayısı	Reel Fiyat	İndeks (%)
1984	1.300.000	100,0	100,0	1,000	1.300.000	100,0
1985	1.369.000	105,3	139,9	0,714	977.466	75,2
1986	1.624.000	124,9	177,3	0,564	915.936	70,4
1987	2.800.000	215,3	245,4	0,407	1.139.600	87,6
1988	4.000.000	307,6	418,4	0,239	956.000	73,5
1989	5.687.000	437,5	685,8	0,145	824.615	63,4
1990	8.800.000	676,9	1.044,6	0,095	836.000	64,3
1991	19.086.000	1.468,9	1.622,9	0,061	981.856	89,6
1992	24.650.000	1.896,2	2.630,5	0,038	936.700	72,1
1993	42.370.000	3.259,2	4.166,6	0,024	1.016.880	78,2

4.3. Tarımsal Ürün Fiyatları ve Tarım Alet-Makinaları ve Bazı Tarımsal Ürün Fiyatlarındaki Değişmelerin Karşılaştırılması

Çiftçi geliri ile tarım alet ve makina talebi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Tarım alet ve makinaları talebi de, üretimi etkilemektedir. Çiftçi geliri de tarımsal ürün fiyatlarına bağlı olmaktadır. Bu nedenle, tarımsal ürün fiyatlarının incelenmesi bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Tarım alet-makinaları fiyatları ile ürün fiyatlarının karşılaştırılması önem arz etmektedir.

Bu karşılaştırmayı yapabilmek için, ülkemizde yaygın olarak yetiştirilen buğday, pamuk ve şekerpancarı fiyatları incelenmiştir. 1980 yılından 1993 yılına gelindiğinde cari olarak pamuk fiyatları 174 kat, şekerpancarı fiyatları 160 mkat ve buğday fiyatları 170 kat artış göstermiştir. Reel fiyatlar olarak incelediğimizde sırasıyla % 22,5, % 13,0 ve % 19,7 artış görülmektedir. Buğday fiyatları reel olarak sürekli artış gösterirken, şekerpancarı ve pamuk fiyatlarında 1980-1986 yılları arasında reel olarak bir azalma olduğu dikkat çekmektedir (Çizelge 4.13).

Ele alınan ürün fiyatları ile incelenen Tarım alet ve makina fiyatları karşılaştırıldığında cari olarak ürün fiyatlarının daha fazla artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile tarım alet ve makina fiyat artışı, ürün fiyatları artışından daha düşük olmuştur.

1980 yılında bir üretici bir traktör satın alabilmek için 33,5 ton pamuk, 540 ton şekerpancarı veya 163,7 ton buğday satması gerekiyorken 1993 yılına gelindiğinde 21,9 ton pamuk, 382,6 ton şeker pancarı veya 109,3 ton buğday satmak yeterli olmuştur.

1980-1993 döneminde reel fiyatlarla pamuk, bütün tarım alet ve makinalarından daha fazla artış göstermiştir. Şeker pancarı reel fiyatlarındaki artış ise traktör, römork, kültüvatör, discharrow ve gübre serpmeye makinası fiyat artışından daha az olmuştur. Reel olarak buğday fiyatındaki artış, traktör, kültüvatör ve gübre serpmeye makinası fiyatlarındaki artıştan daha düşük, römork ve discharrow fiyatlarındaki artıştan daha yüksek olmuştur. Reel fiyatlarla incelendiğinde 1980 yılında bir üreticinin bir traktör satın alabilmek için 33,5 ton pamuk, 540 ton şeker pancarı veya 163,7 ton buğday satması gerekiyorken 1993 yılında bir traktör için 186,4 ton pamuk, 3.262,8 ton şeker pancarı veya 932,2 ton buğday satmak durumundadır. Yani reel olarak ürün fiyatlarındaki artış tarım alet ve makinalarındaki artışın altında kalmıştır.

Çizelge 4.13. Bazı Tarımsal Ürün Fiyatları (Anonymous, 1995/d)

	Pamuk Fiyatları (TL/kg)				Şeker Pancarı Fiyatları				Buğday Fiyatları			
	Cari	İndeks	1980 fiyat. (Reel) (1963=100)	İndeks	Cari	İndeks	1980 fiyat (Reel) (1963=100)	İndeks	Cari	İndeks	1980 Fiy. (Reel) (1963=100)	İndeks
1980	50,0	100	50,0	100,0	3,1	100,0	3,10	110,0	10,23	100,0	10,23	100,0
1981	63,0	126	46,9	93,8	4,5	147,7	3,44	110,9	18,75	183,2	13,98	136,6
1982	78,0	156	45,6	91,2	5,8	189,0	3,42	110,3	22,95	224,3	13,42	131,2
1983	95,0	190	43,4	88,6	6,7	217,7	3,08	99,4	29,0	283,4	13,25	129,5
1984	160,0	320	49,9	99,8	8,8	285,4	2,77	89,4	46,0	449,6	14,35	140,3
1985	232,0	464	51,0	102,0	14,0	451,6	3,08	99,4	62,5	610,9	13,75	134,4
1986	285,0	570	49,3	98,6	17,1	551,6	2,95	95,2	79,1	7732,1	13,84	135,3
1987	550,0	1100	68,2	136,4	-22,8	735,4	2,28	91,0	96,8	946,2	12,00	117,3
1988	870,0	1740	67,0	134,0	-45,3	1461,2	3,48	112,3	165,4	1616,8	12,73	124,4
1989	1560,0	3120	73,3	146,6	84,0	2709,6	3,94	127,1	327,7	3203,3	15,40	151,0
1990	2150,0	4300	66,7	133,4	137,5	4435,4	4,26	137,4	499,9	4886,6	15,49	151,4
1991	3500,0	7000	66,5	133,0	202,0	6516,1	3,83	123,5	730,0	7135,8	13,87	135,6
1992	5600,0	11200	67,2	134,4	330,0	10645,1	3,96	127,7	1115,0	10899,3	13,38	131,0
1993	8750,0	17500	61,2	122,5	500,0	16129,0	3,50	113,0	1750,0	17106,5	12,25	119,7

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde tarım işletmelerinin küçük, tarım arazilerinin dağınık ve parçalı olması tarımda mekanizasyon düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca tarım alet ve makinalarının fiyatlarındaki artışın, üreticilerin gelirlerindeki artışın üzerinde olması makinalaşmayı da aynı etkiyi göstermektedir. Bu nedenle bu dengeyi sağlayacak önlemlerin alınması gerekmektedir.

Ülkemizde tarım alet, makina sanayinin kurulu kapasitesi 650.000 makina/yıl olmasına karşılık, üreticilerin gelir düzeyinin düşük olması, işletmelerin üretimlerini sipariş, üzerine yapmaları ve tarım aletlerinin ihracat imkanının sınırlı olması bu sektörün % 20-30 kapasitede çalışmasına neden olmaktadır. Ülkemizde makinalaşma düzeyi dünya ortalamasının altında seyretmektedir. Dünyada bir traktöre 10 tarım aleti düşmesine karşılık, ülkemizde ortalama 1,8 tarım aleti düşmektedir. Bu nedenle ülkemizdeki makinalaşmayı dünya ortalaması düzeyine çıkartılması için gerekli önlemler alınmalıdır.

Ülkemizde traktör fiyatlarındaki değişim markaya bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı markalarda reel olarak büyük bir artış gözlenmesine karşılık, bazılarında ise önemli bir oranda azalma görülmüştür. Bu durum gelir düzeyi düşük olan üreticileri bir markada yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

1980-1993 döneminde incelenen tarım alet ve makinalarının fiyatların aynı dönemde incelenen seçilmiş bazı tarım ürünlerinin fiyatlarının karşılaştırıldığında tarım alet ve makinaları fiyatlarındaki cari artış, tarım ürünleri fiyatlarının altında kalmıştır.

Reel fiyatlarla karşılaştırma yapıldığında ise tarım alet ve makinaların fiyatlarının artışı tarım ürünlerinin fiyatlarından artıştıktan fazla olduğu saptanmıştır. Bu nedenle tarım alet ve tarım ürün fiyatları arasındaki dengenin kurulması gerekmektedir.

Ülkemizde makinalaşmayı artırmak için, optimum işletme büyüklüğü saptanmalı ve toplulaştırmasına gidilmesi gerekmektedir. Ayrıca etkili ve teknik tarımın yapılabilmesi için traktör başına düşen tarım alet sayısının artırılması için üreticileri teşvik yapılmalı ve makinalaşmanın önemi anlatılmalıdır. Ülkemizdeki tarım alet ve makinalarının fiyatlarının reel olarak artışı, üretici gelirini belirleyen tarım ürünlerinin fiyatlarının reel artışının seviyesine getirilmeli veya tarım ürünleri fiyatlarının daha yüksek olması sağlanmalıdır. Böylece gelir düzeyi artan üreticiler etkili ve teknik tarım yapabilmek için makinalaşma yoluna gidebilecektir.

Tarımsal mekanizasyonun sağladığı teknik ve ekonomik avantajlardan küçük çiftçileri de yararlandırabilmek ve makinaların mümkün olduğu kadar rasyonel kullanımlarını gerçekleştirebilmek için bazı örgüdenmelere gitmek gerekmektedir. Tarımsal mekanizasyonu ülke genelinde yaygınlaştırmak, birim alanda verimi arttırmak, üreticilere yeni geliştirilmiş makinaları tanıtmak, benimsetmek ve makinaların rasyonel kullanımını sağlayabilmek için tarım alet ve makinalarının ortak kullanımı sağlanmalıdır. Bunun için Devlet Makina Parkları, Makinaların Ortak Kullanımı (kooperatifler, ortak mülkiyette makina kullanımı, karşılıklı yardım), Ticari

amaçla makina kullanımı, (çiğici yükleniciler, ticari yükleniciler, makina birlikleri) modellerinden en uygun olanı seçilebilir.

Makina kullanma kooperatifleri en fazla küçük aile işletmelerinin yoğun olduğu ülkelerde yaygındır.

KAYNAKLAR

Alpkent, N., 1990. Tarımsal Kalkınmada Mekanizasyon Planlaması, Yayın No: 417, Ankara.

Anonymous, 1991/a, Production Yearbook, Rome, Italy.

Anonymous, 1991/b. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, ÖİK Raporu, Tarım Alet ve Makinaları İmalat Sanayii, DPT Yayınları, Ankara.

Anonymous, 1992. Tarım İstatistikleri Özeti, DİE. Yayın No) 1595, Ankara.

Anonymous, 1992. Tarım Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TOBB Yayın No: 245, Ankara.

Anonymous, 1993, Tarmakbir 1993 Yılı Raporları, Ankara

Anonymous, 1994, 1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçları, DİE, Yayın No: 1691, Ankara.

Anonymous, 1995/a. TZDK Kayıtları, Ankara.

Anonymous, 1995/b. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Kayıtları, Ankara.

Anonymous, 1995/c. Tarım Makinaları Dağıtım A.Ş. Kayıtları, İstanbul.

Anonymous, 1995/d. DİE Tarım Şubesi Kayıtları, Ankara.

Zeren, Y., Tezer, E., Tuncer, İ.K., Evcim, Ü., Güzel, E., ve Sındır, K.O. 1995. Tarım Alet-Makina ve Ekipman Kullanım ve Üretim Sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, TCZB Yayınları No: 26, s. 1047-1067, Ankara.

Kıral, T. 1994. Tarımda Maliyet Muhasebesi Ders Notları (Basılmamış), A.Ü.Z.F. Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.

Yalçın, Ö.F., 1990. Ankara İlinde Traktör Mülkiyeti ve Rasyonel Kullanımı Üzerine Bir Araştırma, A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayın No: 1170, Ankara.

ÜRETİM SİSTEMLERİNDE ALTERNATİF YAKLAŞIMLAR VE GRUP TEKNOLOJİSİ

Doç.Dr. Erhan ADA()*

Geleneksel üretim sistemlerine göre, gerek maliyet, gerekse kalite kontrolü açısından avantajlar sağlayan yeni üretim sistemleri üzerindeki çalışmaların uzun süredir devam ettiği bilinmektedir. Bu çalışmalar kapsamında fikir olarak eski olmakla birlikte uygulama açısından yeni ortaya çıkan üretim sistemlerinden birisi "Hücreyel İmalat Sistemi" olarak adlandırılmaktadır (1). Literatürde, "Grup Teknolojisi" kavramı "Hücreyel İmalat Sistemi" kavramıyla birçok yerde eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte Grup Teknolojisi kavramı daha geniş kapsamlıdır ve bir üretim felsefesini ifade etmektedir. Hücreyel İmalat Sistemi ise, bu felsefenin ve yeni bakış açısının uygulamaya geçirilme biçimidir.

Giderek değişen pazar koşulları, kısalan ürün hayat dönemleri ve tüketici tercihlerindeki gelişmeler sonucu, ürün tasarımlarında gerekli olan sürekli değişiklikler, üretim sistemleri üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Süreç hazırlama maliyetlerinin yüksek olduğu geleneksel sürekli üretim sistemlerinin değişen şartlara uyum gösterebilmesi için yeni bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Bu arayış içinde ilk akla gelen çözüm, atölye tipi kesikli üretim sistemleri olabilir. Ancak bu sistemler, üretim süreci yapısının esnek hale getirilmesi ihtiyacını karşılarken, üretim hızının yükseltilmesi, verimliliğin artırılması ve kaynak kaybının en aza indirilmesi gibi amaçları karşılamamaktadır.

Üretim ve İşlemler Yönetimi alanında üzerinde durulan yaklaşımlar ve kavramlar sadece Hücreyel İmalat Sistemleri veya Grup Teknolojisi kavramları ile sınırlı değildir. Bu kavramlar yanında; Bilgisayar Destekli Tasarım-CAD, Bilgisayar Destekli İmalat-CAM, Bilgisayara Dayalı İmalat-CIM, Esnek İmalat Sistemleri-FMS, Tam Zamanında Üretim-JIT, Toplam Kalite Kontrolü-TQC, Malzeme İhtiyaç Planlaması-MRP gibi daha birçok kavram ve teori üzerinde çalışılmaktadır (2).

(*) G.Ü. İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

(1) Cellular Manufacturing System, CMS Hücreyel İmalat Sistemi adıyla kullanılmıştır.

(2) Bilgisayar Destekli Tasarım CAD (Computer Aided Design), Bilgisayar Destekli İmalat CAM (Computer Aided Manufacturing), Bilgisayara Dayalı İmalat CIM (Computer Integrated Manufacturing), Esnek İmalat sistemleri FMS (Flexible Manufacturing Systems), Tam Zamanında Üretim JIT (Just In Time), Toplam Kalite Kontrolü TQC (Total Quality Control) Malzeme İhtiyaç Planlaması MRP (Material Requirement Planning) gibi.

Bu makalenin konusunu oluşturan Grup Teknolojisi Yaklaşımı ve bağlantılı olarak Hücreyel İmalat Sistemi ile sistemin uygulama olanaklarının araştırılabilmesi amacıyla bütün bu kavram ve teorilerin bir sistematik içinde incelenmesi, bütünleştirilmesi ve aralarındaki ilişkilerin anlaşılması yararlı olacaktır. Tablo 1. yukarıda sayılan üretim yönetimi kavramları ile Grup teknolojisi yaklaşımı ve onun uygulamaya geçirilme biçimi olan Hücreyel İmalat Sistemi arasındaki ilişkiyi ve ortak noktalarını ortaya koymaktadır.

Grup Teknolojisi üretim felsefesi, bu yeni üretim kavramlarının anlaşılabilmesi ve verimli bir biçimde uygulanabilmesi için uygun bir altyapı sağlamaktadır. En önemli özelliklerinden birisi CAD, CAM, CIM gibi modern üretim teknolojilerinin bütünleştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilmesidir. Aynı zamanda Esnek İmalat Sistemleri'nde kullanılan Hücreyel İmalat kavramını ortaya koymaktadır (Grover 1987; 435-436; Tulkoff 1987;149).

Diğer taraftan Grup Teknolojisi uygulamasının birçok yararından sözedilmektedir. Örneğin; üretime hazırlık süresinin kısaltılması, malzeme akışının basitleştirilmesi, kapasitenin artırılması ve üretim planlama ve kontrolünü kolaylaştırması gibi avantajlar üzerinde durulmaktadır. Bunun nedeni, yukarıda sayılan üretim yönetimi yaklaşımlarının tamamının, Grup Teknolojisi ve Hücreyel İmalat Sistemi anlayışı içinde daha etkin bir biçimde, kolaylıkla uygulanabilmesidir.

Grup Teknolojisi Kavramı ve Üretim Sistemi Yapısına Etkisi

Grup Teknolojisi yaklaşımı endüstriyel modernizasyonun temel faktörlerinden biri durumuna gelmektedir. Grup Teknolojisi, ürünlerin benzerliklerine göre gruplanmasına dayanan bir felsefedir. Daha önemlisi, bu yaklaşım ürün ve parçalar arasındaki benzerliklerin tasarım ve üretim sürecinde sağladığı avantajları ortaya çıkarır (Proppen 1987: 141; Hyer 1987:4).

20. yy.'ın başlarında Henry Ford ve diğer bilim adamlarının öncülüğünde başlayan "kitle üretim" sistemi, birim üretim maliyetlerinin ve stoklara bağlanan kaynak miktarının üretim düzeyi ile ters orantılı olarak azaltılabileceğini ortaya koymuştur (Burbidge 1975:1) Bu amaca ulaşmada dayanak noktası olan uygulamaların başında akış tipi üretimin geldiği bilinmektedir. Bu akışın sağlanabilmesi için de üretimde kullanılan makinelerin ve iş istasyonlarının üretim biçimine uygun olarak, bir hat şeklinde düzenlenmesi gerekmiştir. Bu düzenleme gerçekleştirildikten sonra ise yapılacak iş gerekli olan çıktı miktarına ulaşabilmek için makinelerin ve iş merkezlerinin yükünün, yani hatın yükünün dengelenmesidir.

Kitle üretim tipinin ilk uygulamalarında üretim hatları genellikle tek tip standart ürünleri üretecek biçimde tasarlanmıştır. Bunun nedeni, o dönemde henüz sanayi toplumunun tam olarak oluşmaması ve tüketici tercih ve beklentilerinin günümüzdeki kadar gelişmemiş olmasıdır. Üretilen ürüne olan talebin de yüksek düzeyde ve sürekli olması, verimliliğin sağlanması açısından gerekli bir şart olarak görülüyordu.

1980'ler ise Dünyada düşük ekonomik büyümenin olduğu, kaynak ve enerji tasarrufunun birinci önceliği aldığı bir dönemdir. 1990'lar ve daha sonrası için kaynak kıtlığı probleminin birinci önceliğini koruyacağı çok rahatlıkla söylenebilir. Bunun sonucu olarak 1960 ve 1970'lerde bir üstünlük olarak görülen kitle üretim ve kitle tüketim yaklaşımı, günümüzde değişime uğramıştır (Ham 1985:1). Dahası tüketicilerin tüketim kalıpları, değer ve fayda kavramları değişmiştir. Böylece tüketicilerin özellikli mal talepleri artmış ve ürün hayat döngüsü kısalmıştır.

Bu gelişmeler sonucu, birçok firma sürekliliğini sağlayabilmek amacıyla, tüketici davranışlarındaki değişime paralel olarak özellikli, ekonomik ömrü kısa ve görece olarak parti büyüklüğü düşük olan ürünler üretmek durumunda kalmıştır.

Bu durumda ilk akla gelen yaklaşım Atölye Tipi üretime geri dönüş yapmak olabilir. Ancak bu tür üretim sistemlerinde, verimliliği düşüren en belirgin faktör olan ürünün taşınması sırasında paletlerde ya da iş istasyonları arasında bekleyen stoklara ilişkin maliyet problemi ile karşılaşılacaktır. Grup Teknolojisi yaklaşımıyla, bu stokları minimize ederek kitle üretimin avantajlarını elde etme olanağı bulunmaktadır. Söz konusu problemin çözülmesinde etkili bir yaklaşım, Hücresel İmalat Sisteminin temel yaklaşımı olabilir. Buna göre, makineler, ortak işlemlere sahip ürünleri üreten hücreler şeklinde gruplandırılmakta ve bu şekilde, işlemler arası taşıma maliyeti ile yarı mamül ara stok maliyeti minimize edilmektedir.

Grup Teknolojisi küçük ve orta düzey yığın üretimde, benzer parçaları bir arada gruplayarak ve makineleri bu grupları işleyecek hücreler şeklinde düzenleyerek etkinliği ve verimliliği artıran bir yaklaşımdır. İmalat süreci, makine, teçhizat ve parça benzerliklerine dayanan Grup teknolojisi bir mühendislik ve üretim felsefesidir (Tatar 1989:264). Diğer bir deyişle, Grup Teknolojisi, imalat sürecinin akışını kolaylaştırmak için benzer parçaların üretiminde kullanılan farklı makinelerin bir arada gruplanması yaklaşımıdır.

Grup Teknolojisi yaklaşımında makineler hücreler şeklinde düzenlenir. Bir parça ve aile içinde yer alan diğer parçalar hücre içinde geri dönüşlere gerek kalmadan üretilir (Crowley 1987:50; Dumolien 1985:131). Bir başka ifadeyle makineler hücre içinde fonksiyonel özelliklerine göre değil, her hücrede üretilen parça ailesinin üretim sürecine göre düzenlenir. Temel yaklaşım parça ailesine mensup tüm parçaların hücreler arasında dolaşmadan üretilmesidir.

Grup Teknolojisi kavramının ilk defa Sovyetler Birliği'nde 1940'da Mitrofanov ve Sokolovskii tarafından ortaya atıldığı bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Grup Teknolojisi yaklaşımı tüm kıta Avrupasında, Uzak Doğu'da ve A.B.D.'de yaygınlaşarak uygulanmaya başlanmıştır (Gäther 1990: 147).

1960'larda özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde, Grup Teknolojisi kavramının yaygınlaşması sonucu, üretim sisteminin ürün gruplarına göre organize edilmesiyle, fonksiyonel gruplamaya göre daha fazla tasarruf elde edilebileceği anlaşıldı. Bunun sebebi, bu tip bir süreçte, malzemenin departmanlar arasında sürekli olarak akmasıydı (Graham 1988: 55). Bir fabrikada üretilen parçaların tümü dikkate

alındığında, bunların fizik ve teknik özellikleri gereği çok farklılaştıkları görülür. Bu farklı parçaları üretebilmek için de genel amaçlı makinelere gereksinim duyulmaktadır. Bunun sonucu, torna freze gibi farklı amaçlı makineler biraraya getirilerek kurulacak üretim sistemi içinde, üretilecek parçaların üretim noktaları arasındaki akışı kolaylaştırmaktadır.

Grup Teknolojisi kavramının ortaya çıkışı 15-20 yıl öncesine dayanmakla birlikte, önemli sayılabilecek düzeyde bir ilginin 1980'lerden sonra doğduğunu söyleyebiliriz. Bunda 80'li yıllarda otomasyon ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin önemli etkisi vardır.

Günümüzde tüketici beklentilerinin hızla değişmesi sonucu ürün çeşitleri hızla artmış ve firmalar rekabet güçlerini yükseltebilmek amacıyla sistemde ürün çeşidinin hızla değiştirilebildiği, tasarım ve makine hazırlık sürelerinin en aza indirildiği yeni üretim süreçlerine geçmek durumunda kalmışlardır. Bu süreçler büyük ölçüde Grup Teknolojisi ve Hücreyel İmalat Sistemi anlayışına dayanmaktadır.

Grup Teknolojisi Yaklaşımının Özellikleri

Grup Teknolojisi yaklaşımı esas olarak parti üretime uygun atölye tipi yerleşimin kullanıldığı sistemlerde uygulanmaktadır. Grup Teknolojisinin uygulanması sonucu, üretim araçları arasında uygun denge sağlanabilir ve parçaların iş istasyonları arasındaki gereksiz taşınma ihtiyacı azaltılabilir. Bu şekilde taşıma miktarını ve buna bağlı olarak taşıma maliyetini en aza indirmek mümkündür.

Atölye tipi parti üretiminde maliyete doğrudan girmeyen fakat kaçınılmaz maliyetler; (Lockyer 1988: 214)

- a) programlama zorluklarından kaynaklanan maliyetler,
- b) üretim hazırlık maliyetleri,
- c) işlerin iş istasyonları arasında taşınma maliyeti;
- d) malzeme akış sistemindeki karmaşıklıktan kaynaklanan gecikmelerin fırsat maliyetleridir.

Atölye tipi üretimde parti miktarı azaldıkça birim maliyet yükselir, fakat düşük miktartlı üretimler için elverişli bir yapı oluşur. Tüketici beklentilerindeki sürekli değişimler ise parti miktarlarının azalması sonucunu doğurmaktadır. Atölye tipi üretimde kaynak, özellikle zaman ve buna bağlı olarak sermaye ve işgücü kullanım oranının düşük olması sonucu, daha iyi programlama olanağı sağlayan, düşük üretime hazırlık zamanı olan, malzeme akışında etkinlik ve çalışanlar arasında daha iyi sosyal ilişkiler sağlayan Grup Teknolojisi üretim sistemine yönelme olmuştur.

Grup Teknolojisi temelde, farklılıklarla değil benzerliklerle ilgilenir. Benzer parçalar aileler şeklinde toplanır ve bu aileler biraraya getirilmiş makineler tarafından işlenir (Lockyer 1988: 215).

TABLO 1. GRUP TEKNOLOJİSİ VE HÜCRESEL İMALAT SİSTEMİNİN ETKİLERİ

ÜRETİM KAVRAMI	GRUP TEKNOLOJİ VE HÜCRESEL İMALAT SİSTEMİNİN KATKISI
<p>BİLGİSAYAR DESTEKLİ İMALAT (CIM) (CAM)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kodlama sistemleri kullanarak tasarım ve süreç bilgilerini içeren bir veri tabanının hazırlanmasını kolaylaştırır. - Parça ailelerinin ve hücrelerin oluşturulması sonucu tasarım ve üretim faaliyetlerinin bütünlleştirilmesi kolaylaşır. - Parça ailelerinin oluşturulmasıyla aynı aile içinde bulunan parçalar için bilgisayar ortamında standart süreç planları geliştirilebilir. - Üretim akışının sürekli hale gelmesi ve bazı planlama görevlerinin hücre içinde çözülmesi, karmaşayı azaltacağından üretim planlaması ve kontrolü faaliyeti kolaylaşır. - Malzeme akışının basitleşmesi, üretime hazırlık sürelerinin kısalması, bilgisayar aracılığıyla iş emirleri gönderilmesi bir ürünün üretiminden bir diğer ürünün üretimine geçişi kolaylaştırır ve ara stokları azaltır. - Hücresel imalat sistemlerinin az sayıda nitelikli işgücü gerektirmesi bilgisayara dayalı imalat sistemlerinin işleyişini kolaylaştırır. - Bu faydalar sistem içinde birim zamanda elde edilen çıktı miktarını artıracığından bilgisayara dayalı imalat sistemine yapılan yüksek yatırım kısa dönemde karşılanabilir.
<p>BİLGİSAYAR DESTEKLİ TASARIM (CAD)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Parça ailelerinin oluşturulması sonucu parça ailesi için bilgisayar ortamında standart bir tasarım geliştirilebilir. - Parçalar arasındaki tasarım benzerliklerinden yararlanılarak bir ürünün üretiminden bir diğer ürünün üretimine kısa sürede geçilebilir. - Bilgisayar ortamında saklanan standart tasarımlar yeni ürünlerin tasarımını kolaylaştırır. Böylelikle ürün çeşidi kolaylıkla artırılabilir. - Bu özellikleriyle Grup Teknolojisi yaklaşımı bilgisayar destekli tasarım ve bilgisayar destekli imalat sistemlerinin bütünlleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.
<p>TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMLERİ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hücresel imalat sistemlerinin yapısı tam zamanında üretim sistemlerinin temel amaçlarından birisi olan ara stokların ortadan kaldırılması amacını destekler. - Tam zamanında üretim sistemlerinin gerektirdiği düşük miktarlı partilerle küçük boyutlu atölyelerde sürekli üretim Grup Teknoloji kavramlarıyla kolaylıkla gerçekleşir. - Hücresel imalat sistemleri tam zamanında üretim sistemlerinin bir özelliği olan esnek imalatı kolaylaştırır. - Tam zamanında üretim sistemleri, genel amaçlı makinelerin tek-rarlamalı olarak kullanıldığı bütünsel ve paket yerleşimi gerektirir. Bu yapı hücresel yerleşimle sağlanabilir. - KANBAN sisteminin uygulanma amacı akış tipi sürekli üretimi gerçekleştirmektir. Hücresel imalat sistemleri benzer parçaların sürekli üretimi için uygun bir yapı sağlar. - Benzer parçalardan oluşan parça aileleri için geliştirilen standart imalat programları ve tasarımlar hazırlık zamanlarını en aza indirmektedir. Böylece tam zamanında üretim felsefesinin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

<p style="text-align: center;">ESNEK İMALAT SİSTEMLERİ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Esnek imalat sistemlerinin etkin uygulanabilmesi akış tipi üretimi gerektirir. Parçaların aileler şeklinde gruplanması akış tipi üretimi sağlamaktadır. Böylelikle sistemde otomasyona dayalı malzeme taşıma sistemleri kullanılabilir. - Düşük hazırlık zamanı esnek imalat sistemlerinin bir özelliği olan bir ürünün üretiminden bir diğer ürünün üretimine kolay geçişi sağlar. - Esnek imalat sistemleri görece olarak az çeşitli ve orta miktarda üretimi gerektirir. Çok sayıda parçanın aileler şeklinde gruplanması parti büyüklüklerini artırmanın yanında bir açıdan ürün çeşidini de azaltmaktadır. - Bir ürünün üretiminden bir diğer ürünün üretimine geçişin kolaylaşabilmesi üretim programlarının hazırlanmasında esneklik gerektirir. Parça aileleri için bilgisayar ortamında standart üretim programlarının geliştirilmesi bu esnekliği getirir. - Grup teknolojisi yaklaşımının bilgisayar destekli tasarım alanında sağladığı avantajlar esnek imalat sistemlerinde gerekli olan ürün tasarımı değişikliklerine kolay uyum sorununu çözer. - Yüksek yatırım gerektiren otomasyona dayalı sistemde gerekli olan yüksek makine kullanımı sağlanmış olur. - Hücresel imalat sistemlerinin az sayıda kalifiye işgücü gerektirmesi otomasyona dayalı sistemler için uygundur.
<p style="text-align: center;">TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ (KONTROLÜ)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hücresel imalat sistemleri az sayıda kalifiye işgücünün bir grup içinde çalışmasına olanak tanır. Böyle bir yapıda çalışanlara kalite bilincinin yerleştirilmesi kolaylaşır. - İmalat hücresinde çalışanlar üretimi baştan sona izlemektedir. Ortaya çıkan kalite problemleri grup kararıyla üretim durdurularak anında düzeltilebilir. - Hücresel imalat sistemlerinde kalite geribeslemesi kolaydır. - Bu özellikler sonucu hücresel imalat sistemlerinde kalite denetimi ihtiyacı azalır. Kalite denetimini imalatı gerçekleştiren işgücü yapabilir. Kalite denetimi için ayrı sisteme gerek yoktur.
<p style="text-align: center;">MALZEME İHTİYAÇ PLANLAMASI</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Malzeme ihtiyaç planlaması sisteminde geliştirilen ürün ağacı kullanılarak oluşturulan malzeme listesi parça ailelerinin oluşturulmasında kullanılabilir. - Ürün ağacında yer alan, tasarım ve imalat özellikleri bakımından benzer parçalar aileler şeklinde gruplanarak ürün ağacı kısaltılabilir. - Hücresel imalat sistemlerinde hazırlık zamanlarının kısa ve tahmin edilebilir olması ve akış tipi imalatın sağlanması, sistemde öngörülen tampon zamanların kısalmasını sağlar. - Parça ailelerine ilişkin üretim planlarının hazırlanmasında malzeme ihtiyaç planlaması sistemi bilgileri kullanılabilir. - Ürün ağacında yer alan bazı alt parçalara ilişkin programlama işlemleri hücrelerde kalifiye işgücü tarafından yapılabilir. Böylelikle sistemin işleyişi basitleşir. - Parti büyüklüklerinin belirlenmesinde her parça için ayrı hesaplamalar yapmak yerine benzer parçalardan oluşan aileler için parti büyüklüklerini belirlemek karmaşayı azaltır. - Malzeme ihtiyaç planlama sisteminde özellikle son ürün montajında hücresel imalat sistemlerinin uygulanması kolaydır.

Çok çeşitli parçaların üretildiği üretim süreçlerinde, Grup Teknolojisi, hücrelerde işlem gören parça ailelerinin belirlenmesinde kullanılacak kriterleri ve yöntemleri ortaya koyan yardımcı bir araçtır (Dilworth 1986: 557).

Parça ailelerinin oluşturulmasında parça karakteristikleri esas alınmaktadır. Bir aile içinde yer alan parçaların fiziksel yapıları farklı olabilir. Parçalar benzerliklerine göre gruplanırken biçimsel özellikleri ile üretimleri için gerekli işlemler arasındaki benzerlikler esas alınır.

Hücresele imalat sisteminin geliştirilmesi sırasında ilk adımlardan birisi, her hücrede hangi parçaların ve hangi makinelerin yer alacağı kararının verilmesidir (Wemmerlöv 1986: 126; Askin 1991: 1081; Shafer 1990: 661; Chu 1990 : 1417). Bu karar hücrenin biçimlendirilmesi açısından önemlidir. Böylece, hangi makinenin hangi hücreye atacağı ve hangi hücrede hangi ürün ailesinin üretileceği belirlenmiş olur.

Uygun parça ailelerinin ve bunları üretecek makine gruplarının oluşturulması için izlenebilecek adımlar genellikle aşağıdaki gibidir (Corke 1977: 234).

- 1) Potansiyel ailelerin bulunması.
- 2) Yıllık yük hesabı.
- 3) Makinelerin seçimi.
- 4) Alet analizi.
- 5) İşlemlerin benzetimi.
- 6) Yerleştirme.

İlk yapılacak iş potansiyel aileleri oluşturacak parçaları biraraya getirmektir. Bu parçaların gerçekten benzer olup olmadıklarını görmek için üretim işlemleri karşılaştırılır. Eğer gerektirdikleri işlemler benzer değilse (farklı makinelerde farklı işlemler ile üretiliyorlarsa) aynı ailede yer almazlar.

İkinci aşamada belirlenen parça ailesi için tahsis edilecek makinelerin kullanım oranı belirlenir. Eğer belirlenen oran tatmin edici değilse parça seçimi yeniden gözden geçirilmelidir.

Üçüncü adımda parça ailelerinin üretimi için gerekli makineler belirlenir. Böylelikle hangi makinelerin aynı grup içinde yer alacağı kararı verilmiş olur.

Dördüncü aşama olan alet analizinde, parçaları üretmek için gerekli temel hazırlık işlemleri belirlenir. Parça ailesinin geneli için gerekli olan aletler kullanılarak üretilmeyen parçalar aileden çıkarılabilir.

Beşinci adımda makine grubu fiziksel olarak oluşturulmadan önce, işlemler modellenmeli ve beklenen avantajların yakalanıp yakalanmadığı test edilmelidir.

Parça ailesi bu şekilde oluşturulduktan sonra, son aşamada ise belirlenen parça ailelerinin üretilmesi için gerekli olan makineler işlem sırasına göre biraraya getirilerek hücreler diğer adıyla gruplar oluşturulur. Parçalar arasındaki benzerlikler ve bunun sonucu olarak işlem sıralarındaki uyum, bir parçanın üretiminden bir diğerinin üretimine

geçiş sırasındaki hazırlık zamanını (öğrenme, yükleme, alet değiştirme, boşaltma vb.) en aza indirmektedir.

Parça ailelerinin ve makine gruplarının belirlenmesinde kullanılan yaklaşımlardan birisi Makine-Parça Grup Analizi'dir. Bu yaklaşıma dayanan yöntemlerden en popüler olanları Bond Enerji Algoritması (BEA), Direct Clustering Algoritması (DCA) ve Rank Order Clustering Algoritması (ROC) dır. Bu algoritmalar bir eksen de üretilen parçaların ve diğ er eksen de bu parçaların üretiminde kullanılan makinelerin bulunduğ u bir matrisin çözümüne dayanmaktadır. Ortak özellikleri parça aileleri ve makine gruplarını aynı anda bulmalarıdır (Askin 1991: 1082; Srinivasan 1991:463).

Grup Teknolojisi üretim sistemi, üretim yönetiminde, sürekli üretimin ve kesikli üretimin ekonomik avantajlarını biraraya getiren bir yaklaşımdır. Bu farklı yaklaşımda esas olarak sürekli üretim sistemlerinde kullanılan akış tipi üretim, atölye tipi üretime uygulanmaktadır. Böylelikle, akış tipi üretimin sağladığı ekonomik avantajlar elde edilerek, atölye tipi üretimde karşılaşılan bazı maliyetlerin düşürülmesi mümkündür. Ayrıca, üretim sürecinde işgücü arasında sosyal sistemin güçlenmesiyle çalışanların motivasyonu ve iş tatmini artmakta, bunun sonucu olarak işgücü verimi de yükselmektedir.

Ülkemizde eskiden beri, özellikle otomotiv yan sanayi kuruluşları çok çeşitli yarımamül ve mamül sipariş düzenine bağı lı olarak üretmektedir. Söz konusu işletmelerde genellikle geleneksel atölye tipi üretim süreçleri uygulanmaktadır. Geçmiş dönemlerde üretim miktarları düşük seviyede ve teslim zamanları uzun olduğ undan bu tür geleneksel sistemler yeterli olabiliyordu. Ancak tüketici tercihlerindeki artışa bağı lı olarak sanayinin gelişmesi, küçük ve orta ölçekli yan sanayi kuruluşlarının önem kazanması sonucunda üretim miktarlarının yüksek seviyelere ulaştığı , çeşitlendiğ i ve teslim zamanlarının kısaldığı görülmektedir. İşte bu şartlar altında geleneksel atölye tipi sistemler yerine Grup teknolojisine dayalı Hücresel İmalat sistemlerine geçilmesinin uygun olacağı düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

— ASKIN, R.G., S.H. CRESSWELL, J.B. GOLDBERG, A.VAKHARIA, "A Hamiltonian Path Approach to Reordering the Part-Machine Matrix For Cellular Manufacturing", International Journal Of Production Research, 29, 6, 1081-1100, 1991.

— BURBIDGE, John L., The Introduction of Group Technology. John Wiley & Sons., 1975.

— CHU, C.H., M.TSAI, "A Comparison Of Three Array-Based Clustering Techniques For Manufacturing Cell Formation", International Journal Of Production Research, 28, 8: 1417-1433, 1990.

— CORKE, D.K., Production Control In Engineering. The Camelot Press Ltd., Southampton, 1977.

— CROWLEY, Robert E., "Let's Discuss CAD/CAM Integration", N.L.HYER

- (Ed.), Capabilities of Group Technology, The Computer and Automated Sys. Ass. of SME, 47-50, 1987.
- DILWORTH, James B., Production and Operations Management, Third Edition, Random House Inc, 1986.
 - DUMOLIEN, W. J. W. P. SANTEN, "Cellular Manufacturing Becomes Philosophy of Management at Components Facility", J.W.NAZEMENTZ, J. W. HAMMER Jr. ve R.P.SADOWSKI (Ed.), Computer Integrated Manufacturing Systems: Selected Readings, Industrial Engineering and Management Press, s: 131-134, 1985.
 - GAITHER, Norman, Production and Operations Management, Fourth Edition, The Dryden Press, 1990.
 - GRAHAM, Ian R., 'Just-In-Time' Management of Manufacturing, Elsevier Advanced Technology Publications., 1988.
 - GROVER, Mikell P., Automation, Production Systems and Computer Integrated Manufacturing, Prentice-Hall, Inc., 1987.
 - HAM, I., K. HITOMI, T. YOSHIDA, Group Technology: Applications to Production Management, Kluwer-Nijhoff Publishing., 1985.
 - HYER, N. L., U.WEMMERLÖV, "Group Tekhnology and Productivity", N. L. HYER (Ed.), Capabilities of Group Technology, The Computer and Automated Systems Association of SME, 3-12, 1987.
 - LOCKYER, K., A. MUHLEMANN, J. OAKLAND, Production and Operations Management, Fifth Edition, Pitman Publishing, 1988.
 - PROPEN, M., A. S. HOFFMAN, "Computer-Aided Methods for Advanced Engine Design", N.L. HYER (Ed.), Capabilities of Group Technology, The Computer and Automated Systems Association of SME; 141-145, 1987.
 - SHAFER, S.M., J.R. MEREDITH- "A Comparison Of Selected Manufacturing Cell Formation Techniques", International Journal Of Production Research, 28, 4, 661-673, 1990.
 - SRINIVASAN, G., T.T. NARANDRAN, "GRAFICS-a Nonhierarchiacal Clustering Algorithm For Group Technology", International Journal Of Production Research, 29, 3, 463-478, 1991.
 - TATAR, Tevfik, "Verimlilik Yönünden Stok Kontrolunda Yeni Bir Model: JIT", 3. Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara: Ertem Matbaacılık, 260-268, 1989.
 - TULKOOFF, Joseph, "Implementing a Computer Process Planning System Based On Group Technology Classification and Coding Scheme", N.L. HYER (Ed.), Capabilities of Group Technology, The Computer and Automated Systems Association of SME, 149-151, 1987.
 - WEMMERLÖV, U., N. L. HYER, "Procedures for the Part Family/Machine Group Identification Problem in Cellular Manufacturing", Journal Of Operations Management, 6, 2: 125-147, 1986.

SEÇİLMİŞ BİR BÖLGEDE FARKLI İKİ KÖY TİPİNİN SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN FARKLILAŞMA DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Y.Doç.Dr. Osman KARKACIER ()*
Öğr.Gör. Ünal KAYA ()*

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı ve Kapsamı

Her toplum bir derecede değişim süreci içerisinde. Artık günümüzde değişmeyen bir toplum düşünmek hemen hemen imkansızdır.

Değişme, toplum yapısındaki farklılaşma veya başkalaşma olarak tanımlanmaktadır. Toplumda değişim türleri coğrafi, teknolojik ve kültürel nedenlere bağlanmaktadır (Türkdoğan s. 41)

Bu çalışmada; coğrafi nedenlerin ortaya çıkardığı ya da coğrafyanın sebep olduğu farklılaşmanın sonuçlarının kırsal kesimdeki görüntüsünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle toplumun bir parçasını oluşturan ova ve yamaç araziye sahip iki farklı köy tipinin farklılaşması ele alınmıştır. Böylelikle günümüzde birbirine yakın iki köy tipinin sosyal ve ekonomik özellikler açısından farklılaşma düzeylerini ortaya koymak ya da sürekli gelişim içerisinde olan toplumda bu farklılaşmanın gerçekte ne düzeyde olduğunu belirlemek amaçlanmıştır.

Büyük metropollerin etrafındaki köy ve kent arasındaki farklılaşmaların gittikçe azalmakta olduğu belirtilmektedir. Bu kaynaşma ulaşım imkanlarındaki genişleme tarımsal teknolojide ve kitle yayım araçlarındaki ilerleme gibi etkenlere bağlanabilir.

Araştırma alanını oluşturan Tokat-Turhal transit yolu üzerindeki ova köyü (Kalaycık) ile aynı ovanın yamaçlarında yer alan yamaç köy (Bağbaşı) arasındaki farklılaşma ve benzeşmeler sosyal ve ekonomik göstergelerle incelemeye alınmıştır.

(*) Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat

Araştırmanın temel yaklaşımı ailenin toplumun çekirdeğini oluşturduğu ve toplumsal yapıdaki değişimden etkilendiği düşüncesine dayanmaktadır.

Farklı köy tiplerinde aile biçimleri ve ilişkileri belirleyen toplumun sosyo-ekonomik yapısı olduğu ifade edilmektedir (Merter s XII). Yapılan çalışmada köylü ailelerden sağlanan sosyo-ekonomik veriler köyler itibariyle karşılaştırılmıştır.

1.2. Materyal ve Yöntem

Tokat Kazova Bölgesinde Tokat-Turhal Transit yolu üzerindeki ova köyü (Kalaycık) ile aynı ova yamaç arazi üzerindeki yamaç köyü (Bağbaşı) karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir. Bu amaçla her iki köye ait haneler araştırmanın popülasyonunu oluşturmaktadır. Bu iki köyün bölge ova ve yamaç köylerini temsil edecek özellikte olmasına dikkat edilmiştir. Ova köy (Kalaycık)'den toplam 41 hane ve yamaç köy (Bağbaşı)'den 37 hane ile anket yapılmıştır. Deneklere toplam 47 değişik kriterde soru yöneltilmiştir.

Örnek hacminin belirlenmesinde; Sabit bir örnekleme oranına göre de örnek hacminin belirlenebileceği belirtilmektedir (Güneş-Arıkan s. 211). Buna göre her köyün popülasyonunun % 50'si oranında örnek seçilmiştir. Anket uygulaması 1994 yılı Kasım ayında yapılmıştır.

İki köy arasında farklılaşmanın olup olmadığı X^2 (Chisquare) istatistiksel test ile kontrol edilmiştir. X^2 testi Minitab istatistik programı ile yapılmıştır. X^2 testinde beklenen frekansın 5 den küçük olması durumunda satırların birleştirilebileceği belirtilmektedir (Anderson-Sweeney-Williams s. 409). Köyler arasındaki farklılaşmanın istatistiksel olarak önemli düzeyde olup olmadığına bakmak için X^2 testi uygulanmış ve daha sonra yorumlama ve tartışma yapma yoluna gidilmiştir.

2. ARAŞTIRMA ALANI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Seçilen iki köye ilişkin genel bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir. Ova ve yamaç köyler nüfus ve hane sayısı bakımından birbirine çok yakındır. Ulaşım yamaç köyde transit yola 4 km olup stabilize'dir. Tokata uzaklığı 17 km.dir. Ova köy ulaşımının tamamı asfalt olup Tokata 24 km.dir.

Tarımsal alanlar itibariyle her iki köy yaklaşık aynı arazi miktarına sahip olup ova köyde sulanan arazi oranı % 86 yamaç köyde ise % 13'dür.

Ova köyde 5 derslikli ilkokul, yamaç köyde 2 derslikli ilkokul mevcuttur. Her iki köyde de sağlık ocağı bulunmakta ancak, sağlık personeli yetersizdir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Yapılan çalışmada incelenen ova ve yamaç köyler sosyal ve ekonomik özellikler başlığı altında iki kısımda ele alınmıştır. Sosyal özellikler; nüfus ve demografik özellikler, eğitim ve sağlık konuları adı altında incelenmiştir. Ekonomik özellikler ise;

tüketim ve refah durumu, tasarruf durumu, çalışma hayatı ve göç, tarımsal faaliyetlerle ilgili özellikler başlığı altında incelenmiştir.

Çizelge 1: Köyler Hakkında Genel Bilgiler

İncelenen Özellik.	OVA KÖY (KALAYCIK)	YAMAÇ KÖY (BAĞBAŞI)
Nüfus	583 kişi	430 kişi
Hane sayısı	88 hane	76 hane
Kente uzaklık	24 km	17 km
Ulaşım	asfalt	4 km stabilize
Topoğrafya	düz	eğimli
Üretim deseni	buğday, ş.pancarı, meyve-sebze, arpa, ayçiçeği, mısır	ş.pancarı, buğday, meyve, k.fasulye, nohut, tütün
Okul durumu	ilkokul	ilkokul (2 derslik)
Tarımsal alan	7320 dekar	8600 dekar
Sulanan alan	6320 dekar	1070 dekar

Kaynak: 1991 Tarım Sayımı Sonuçları, Tokat İl Tarım Müd. Proje İstatistik Şubesi Tokat.

3.1. Sosyal Özellikler

3.1.1. Nüfus ve Demografik Özellikler

İncelenen yamaç ve ova köye ait toplanan verilerden elde edilen nüfus ve demografik özellikler Çizelge 2'de verilmiştir. Tarımsal faaliyet konularına karar veren, işletmesini sevk ve idare eden işletmecinin yaşına bakıldığında iki köy arasında önemli bir farkın olmadığı X^2 testi ile belirlenmiştir. 50 ve daha yukarı yaşta işletmeci oranı % 30-35 dir.

Aile yapısı incelendiğinde, aile toplumsal gruplarının en doğalını ve ilkini teşkil eder. Aile tipleri üçe ayrılabilir. Modern aile, intikal aile ve büyük (geleneksel) aile (Türkdoğan s. 224). Ailedeki fertlerin sayısı ve büyüklüğü geleneksel aileden modern aileye doğru azalmaktadır. Şehirleşme ve sanayileşme gibi faktörler bu değişimde önemli etkiye sahiptir (Türkdoğan s. 226). İncelenen yamaç köylerde çok çocuklu aile yapısına sahip olma daha fazla görülmektedir. X^2 testine göre bu farklılık anlamlı çıkmıştır. Geniş aile yapısına (eş - çocuk - kardeş - ebeveyn ile birlikte ikamet etme) sahip olma açısından farklılık bulunmamıştır. Her iki köyde de geniş aile yapısı yaklaşık % 29 düzeyindedir.

Evlilik müessesesi ile ilgili özelliklerden, aile reisinin evlenme yaşı bakımından iki köy arasında fark bulunmamıştır. Evlenme şekli bakımından ise; görücü usulüyle evlilik oldukça yaygın görülmekte ve köyler arasındaki farklılık önemli bulunmuştur. Nikah şekli açısından köyler arasında önemli fark bulunmamıştır. Yalnız imam nikahlı evlilik köylerde yaklaşık % 8 düzeyindedir. Eşini evlilik öncesi tanımada köyler arasında önemli fark bulunmamıştır. Akraba evliliği yamaç köyde % 11, ova köyde %

Çizelge 2: Nüfus ve Demografik Özellikler

KRİTER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHİ - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
İşletmecinin yaşı	20-30 yaş	6	16,2	8	19,5	sd: 3 X ² : 0,574 Fark: Önemsiz
	31-40	8	21,6	9	21,9	
	41-50	10	27,0	11	26,8	
	50- +	13	35,2	13	31,8	
Çocuk sayısı	yok	0	00,0	2	4,9	sd:4 X ² : 22,9 Fark: Önemli
	1-2 çocuk	6	16,2	10	24,4	
	3-4	13	35,1	20	48,8	
	5	13	35,1	4	9,7	
	6 ve fazla	5	13,6	5	12,2	
Geniş aile yapısına sahip olma	eş-çocuk-kardeş-ebeveyn	11	29,7	12	29,3	sd: 2 X ² : 0,55 Fark: Önemsiz
	eş-çocuk-gelin	5	13,6	6	14,6	
	eş-çocuk	21	56,7	23	56,1	
	eşi-kendi	0	-	0	-	
Aile reisi evlenme yaşı	14-17 yaş	5	13,6	5	12,2	sd: 3 X ² : 4,67 Fark: Önemsiz
	18-21	12	32,4	8	19,5	
	22-25	16	43,2	23	56,1	
	26- +	4	10,8	5	12,2	
Evlenme şekli	görücü usulü	23	62,2	30	73,2	sd: 2 X ² : 13,8 Fark: Önemli
	anlaşarak	14	37,8	8	19,5	
	kız kaçırma	0	-	3	7,3	
Nikah şekli	yalnız resmi nikah	0	-	2	4,9	sd: 2 X ² : 5,154 Fark: Önemsiz
	yalnız imam nikahı	3	8,1	3	7,3	
	her ikisi de var	34	91,9	36	87,8	
Eşini evlilik öncesi tanıma	akraba evliliği	4	10,8	7	17,1	sd: 3 X ² : 1,705 Fark: Önemsiz
	köylümdü	10	17,0	11	26,8	
	komşu köyden	21	56,8	21	51,2	
	şehirden	2	5,4	2	4,9	
Akraba evliliğine karşı olma	evet (benimsemiyor)	27	73,0	32	78,0	sd: 1 X ² : 0,676 Fark: Önemsiz
	hayır-karşı değil	10	27,0	9	22,0	
Başlık parası verme	evet verdim	14	37,8	11	26,8	sd: 1 X ² : 2,75 Fark: Önemsiz
	hayır	23	62,2	30	73,2	
Boşanma durumu	evet boşandım	5	13,5	8	19,5	sd: 1 X ² : 1,273 Fark: Önemsiz
	hayır	32	86,5	33	80,5	
Çocukların evlendirme yaşı isteği	14-17 yaş	5	13,6	0	-	sd: 2 X ² : 27,3 Fark: Önemli
	18-21	20	54,0	15	36,6	
	21-25	12	32,4	26	63,4	
	26- +	0	-	0	-	

17 düzeyindedir. Akraba evliliğine karşı olmada fark bulunamamıştır. Köylülerin yaklaşık % 75'i akraba evliliğine karşı bulunmaktadır. Başlık parası verme yamaç köylerde daha yaygın olmasına karşın istatistiki olarak köyler arasında önemli fark çıkmamıştır.

Boşanma, ova köyde fazla olmasına karşın istatistiki olarak bir fark bulunamamıştır. Boşanma oranı ova köyde yaklaşık % 20 düzeyindedir.

Çocuklarını evlendirme yaşı isteği açısından köyler arasında farklılık önemli düzeydedir. Erken yaşta evlilik isteği yamaç köyde daha fazla bulunmuştur (Çizelge 2).

3.1.2. Eğitim ve Kültürel Özellikler

Yedi kriterle konu açıklanmaya çalışılmıştır. X^2 testlerine göre yorumlama yapılmıştır. Aile reislerinin eğitim düzeyleri arasında fark bulunmuştur. Ova köyde eğitimi daha yüksek olanların sayısı fazla bulunmuştur. Aynı durum aile bireylerinde de görülmekte, ancak, X^2 istatistiksel teste göre farklılık bulunamamıştır (Çizelge 3).

Ova köylerde çocuklarını okutmanın esas gerekçeleri arasında cahil kalmasın diyenlerin sayısı fazla bulunurken Yamaç köylerde ise zorunluluk ve meslek sahibi olma gerekçeleri daha yüksektir. Yani, eğitime bilinçli katılımın ova köyü insanında daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yamaç köyde komşularla küs olma eğilimi daha yüksektir. Miras paylaşmada yaklaşık % 73-75 gibi bir kısım mevcut hukuk düzenini tercih ederken, inançlara ya da geleneklere göre paylaşım yamaç köyde daha yüksektir ancak, istatistiksel olarak önemli düzeyde bulunmamıştır.

Geleceğini güvence altına almada bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olma ova köyde daha yaygın bulunmuştur. Yamaç köylerde geleceği düşünmeme eğilimi daha yüksektir (% 35,2).

3.1.3. Sağlıkla İlgili Özellikler

Sağlık durumuna ilişkin bulgular çizelge 4 de verilmiştir. Her iki köy grubu karşılaştırıldığında hastalandığında doktora gitme eğilimi açısından farklılık önemli düzeyde iken, hastalanma nedenleri ve dengeli beslenme açısından bir fark bulunamamıştır.

Hastalandığında doktora gitme ova köyde daha yüksek (% 85,4) bulunmuştur. Yamaç köyde ise kendiliğinden geçmesini bekleme daha yaygındır (% 32,4).

Hastalanma nedenlerine verilen cevaplar içerisinde, aşırı çalışma ve yetersiz beslenme önemli paya sahiptir (yaklaşık % 44). Bu açıdan köyler benzerlik göstermektedir.

Beslenme alışkanlıkları farklılık göstermezken hayvansal ürünler tüketimi her iki köyde de çok gerilerde kalmaktadır. Ancak sebze-meyve tüketimi yeterli görülmektedir. Bu durum tarımsal potansiyelin uygunluğu ile açıklanabilir.

Çizelge 3: Eğitim ve Kültürel Özellikler

KRİTER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHI - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
Aile reisinin eğitim düzeyi	okur-yazar	3	8,1	6	14,6	sd: 2 X ² : 9,720 Fark: Önemli
	ilkokul	32	86,5	28	68,3	
	Orta öğretim	2	5,4	7	17,1	
Aile bireylerinin eğitim düzeyi	okur-yazar değil	15	9,4	14	8,0	sd: 2 X ² : 1,60 Fark: Önemsiz
	ilkokul	121	76,1	123	70,3	
	orta öğretim *	21	13,2	31	17,7	
	yüksek öğretim *	2	1,3	7	4,0	
Çocukları okutmanın esas gerekçesi	zorunlu olduğundan	5	13,5	2	4,9	sd: 2 X ² : 10,70 Fark: Önemli
	iş ve meslek edinsin	25	67,6	24	58,5	
	cahil kalmasın	7	18,9	15	36,6	
Boş vakitleri değerlendirme	boş vakti yok	14	37,8	12	29,3	sd: 3 X ² : 52,7 Fark: Önemli
	TV-radyo izler	19	51,4	9	22,0	
	kahvehanede geçer	1	2,7	19	46,3	
	gazete, dergi vb. okur	3	8,1	1	2,4	
Komşularla kûsü tutma ya da kavgalı	evet kûsü tutar	13	35,2	9	22,0	sd: 1 X ² : 4,147 Fark: Önemli
	hayır	24	64,8	32	78,0	
Miras paylaşma	hukuk düzenine göre	27	73,0	31	75,6	sd: 2 X ² : 5,344 Fark: Önemsiz
	inançlara göre	5	13,5	2	4,9	
	geleneklere göre	5	13,5	8	19,5	
Geleceği garanti etme beklentileri	çocuklarını bakar	12	32,4	12	29,3	sd: 3 X ² : 8,771 Fark: Önemli
	yeterli servetim var	8	21,6	6	14,6	
	sosyal güvencem var	4	10,8	11	26,8	
	hiç düşünmedim	13	35,2	12	29,3	

(*) X² testinde Beklenen frekans 5'den küçük çıkması nedeniyle satırlar birleştirilmiştir.

Çizelge 4: Sağlıkla ilgili özellikler

KRİTER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHI - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
Hastalandığında doktora gitme	kendi geçmesini bekler	12	32,4	6	14,6	sd: 2 X ² : 15,70 Fark: Önemli
	hastane-doktora gider	23	62,2	35	85,4	
	tanıdık tavsiyesi.uyar *	1	2,7	0	-	
	doğal ilaçlar kullanır *	1	2,7	0	-	
Hastalanma nedenleri	sağlığını düşünmeme	7	18,9	12	29,3	sd: 4 X ² : 4,95 Fark: Önemsiz
	aşırı çalışma	9	24,3	12	29,3	
	yetersiz beslenme	7	18,9	6	14,6	
	olumsuz çevre koşulları	4	10,9	3	7,3	
	Allahtan geliyor *	8	21,6	8	19,5	
	fikri yok *	2	5,4	0	-	
Beslenme şekli (dengeli beslenme)	hububat ağırlıklı tüket.	6	16,2	8	19,5	sd: 3 X ² : 2,64 Fark: Önemsiz
	hububat-hayvansal ürün	9	24,3	11	26,8	
	hububat-bakliyat	2	5,4	4	9,8	
	hububat-sebze-meyve	20	54,1	18	43,9	

(*) X² testinde Beklenen frekans 5'den küçük çıkması nedeniyle satırlar birleştirilmiştir.

3.2. Ekonomik Özellikler

3.2.1. Tüketim ve Refah Göstergeleri

Tüketim ve refah göstergeleri açısından ova ve yamaç köy arasında önemli farklılıklar olduğu istatistiki olarak belirlenmiştir (Çizelge 5).

Ova köyün daha fazla dayanıklı tüketim mallarına sahip olduğu, ısınma materyali olarak kömür kullanımının % 41,5 düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Yine ova köyde daha büyük evde oturma (5 den fazla odalı) % 43,9 ile en yüksek olduğu belirlenmiştir.

Köyde yaşamaktan memnunluk ova köyde % 92,7 ile çok yüksek iken bu oran yamaç köyde % 59,5 düzeyinde kalmaktadır.

3.2.2. Tasarruf Durumu

Tasarruf kabiliyeti ve eğilimi ile ilgili özellikler çizelge 6 da verilmiştir. Tasarruf yapabilme açısından her iki köy grubu arasında önemli bir fark bulunmamıştır. Tasarruf yapabilenlerin oranları ova köyde % 31,7 iken yamaç köyde % 27 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 5: Tüketim ve Refah Göstergeleri

KRİTER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHI - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
Dayanıklı tüketim malına sahiplik	radyo-teyp mevcut	6	16,2	0	-	sd: 4 X ² : 71,60 Fark: Önemli
	radyo-TV-soğutucu	25	67,6	14	34,1	
	rd-TV-soğ-çam. mak.	1	2,7	8	19,5	
	rd-TV-soğ-ç.mak-fırın	3	8,1	19	46,4	
	bunların hiçbiri yok	2	5,4	0	-	
Isınma materyali seçimi	odun ağırlıklı	36	97,3	24	58,5	sd: 1 X ² : 42,07 Fark: önemli
	kömür ağırlıklı	1	2,7	17	41,5	
	tezek vb.	0	-	0	-	
Daha büyük evde ikamet etme	2 odalı ev	5	13,5	1	2,4	sd: 4 X ² : 16,07 Fark: Önemli
	3	2	5,4	2	4,9	
	4	22	59,5	20	48,8	
	5	3	8,1	5	12,2	
	6 ve daha fazla	5	13,5	13	31,7	
Köyde yaşamaktan memnunluk	evet memnunum	22	59,5	38	92,7	sd: 1 X ² : 30,3 Fark: Önemli
	hayır	15	40,5	3	7,3	

Çizelge 6: Tasarrufla İlgili Özellikler

KRITER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHI - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
Tasarruf yapabilme durumu	evet yapabiliyorum	10	27,0	13	31,7	sd: 1 X ² : 0,601 Fark: Önemsiz
	hayır	27	73,0	28	68,3	
Tasarrufların değerlendirilmesi şekli	altın-döviz ve bankada	0	-	2	15,4	sd: 1 X ² : 16,24 Fark: Önemli
	gayrimenkul alırım *	9	90,0	11	84,6	
	diğer *	1	10,0	0	-	
Yeterli işletme büyüklüğü miktarı	1-30 dekar	3	8,1	5	12,2	sd: 3 X ² : 20,15 Fark: Önemli
	31-60 dekar	18	48,7	10	24,4	
	61-90 dekar	2	5,4	10	24,4	
	91-- +	14	37,8	16	39,0	

(*) X² testinde Beklenen frekansı 5'den küçük çıkması nedeniyle satırlar birleştirilmiştir.

Tasarrufların değerlendirilmesi biçiminde ise farklılık saptanmıştır. Gayrimenkul alımları yamaç köyde daha yüksek bulunmuştur. Ova köyde ise altın, döviz gibi mal para alımları daha yüksektir. Yamaç köy insanlarının daha fazla araziye sahip olma gibi bir davranış içerisinde olmaları dikkat çekicidir.

3.2.3. Çalışma Hayatı ve Göç Durumu

Bu özelliklere ilişkin bulgular Çizelge 7 de verilmiştir. Buna göre, tarım dışı uğraş ova köyde daha yaygındır. Ova köyde yaşayan ailelerin % 14,6 sının ticaretle uğraştığı saptanmıştır.

Şehire gidiş sıklıkları arasında köyler arasında bir fark bulunamamıştır. Zira her iki köyde kente yaklaşık aynı uzaklıklarda yer almaktadır. Şehire gidiş nedenleri ise farklılık göstermektedir. Kente göç arzusu yamaç köylerde daha yüksek bulunmuştur (% 45,6), ova köyde daha azdır (% 9,8).

Çizelge7: Çalışma Hayatı ve Göç Durumu

KRİTER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHI - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
Tarım dışı uğraş	tarım dışı uğraş yok	32	86,5	28	68,3	sd: 2 X ² : 11,61 Fark: önemli
	el sanatları	0	-	2	4,9	
	işçilik-amelelik	4	10,8	5	12,2	
	köyde işyeri var	1	2,7	4	9,7	
	şehirde işyeri var	0	-	2	4,9	
Şehire gidiş sıklığı	hergün *	1	2,7	3	7,3	sd: 2 X ² : 0,66 Fark: Önemsiz
	haftada bir *	22	59,5	23	56,1	
	ayda bir	6	16,2	5	12,2	
	gerektikçe	8	21,6	10	24,4	
Şehire gidiş nedenleri	ihtiyaçları karşılamak	32	86,5	29	70,7	sd: 2 X ² : 6,95 Fark: Önemli
	çalışmak için *	1	2,7	3	7,3	
	ürün pazarlamak için *	1	2,7	2	4,9	
	belli olmuyor	3	8,1	7	17,1	
	eğlenmek için	0	-	0	-	
Kentlere göç etme arzusu	evet göçü düşünürüm	17	45,9	4	9,8	sd: 1 X ² : 32,1 Fark: Önemli
	hayır	20	54,1	37	90,2	

(*) X² testinde Beklenen frekansı 5'den küçük çıkması nedeniyle satırlar birleştirilmiştir.

3.2.4. Tarımsal Faaliyetle İlgili Göstergeler

15 değişik ölçüt kullanılarak tarımsal faaliyetler bakımından köylerin benzer ve farklı olduğu yönleri incelenmiş ve Çizelge 8 de sonuçlar verilmiştir.

Tarım arazisine sahiplik açısından bir fark bulunamamıştır. Zira köy envanteride bu durumu yansıtmaktadır. Ancak küçük işletmelerin oransal olarak yamaç köyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yamaç köyde tarımsal faaliyet süreci daha kısa bulunmuştur. 12 ay faaliyet sürdüren işletme oranı ova köy işletmelerinin % 31,7 sini içerirken, bu oran yamaç köyde % 2,7 düzeyinde kalmaktadır. Yine kiracılık sistemi ova köyde daha yaygındır. Hayvancılık sisteminin ise yamaç köyde daha yaygın olduğu belirlenmiştir.

Üretim deseninin belirlenmesine etkili faktörler açısından köyler arasında bir fark bulunamamıştır. Üretim desenini belirleyici en büyük faktörün her iki köyde de piyasa fiyatları olduğu söylenebilir. Yamaç köyde hububat ağırlıklı üretim yapılırken (% 89,2), ova köyde bu oran daha düşük kalmaktadır (% 51,2).

Tarımsal teknolojiadaki gelişmeleri takip etmede köyler arasında bir fark bulunamamıştır. Tarım teşkilatlarının yenilikleri benimsetmedeki payı her iki köyde de % 29 düzeyinde kalmaktadır.

Ürün pazarlaması konusunda da bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Tarımsal kredi kullanımında farklılık görülmekte olup, yamaç köylerde kredi kullananların sayısı daha fazla olmasına karşın (% 62,1), yüksek limitli kredi kullanımı ova köyde daha fazla bulunmuştur. Kooperatifleşme eğilimi açısından istatistiki olarak bir farklılaşma bulunmamıştır.

Çizelge 8: Tarımsal Faaliyetle İlgili Göstergeler

KRİTER	SEÇENEK	YAMAÇ KÖY		OVA KÖY		KHI - KARE TESTİ (p=0,05)
		sayı	oran	sayı	oran	
Tarım arazisi miktarı	1-30 dekar	19	51,4	19	46,3	sd: 4 X ² :7,004 Fark: Önemsiz
	31-60	8	21,6	10	24,4	
	61-90	3	8,1	2	4,9	
	91- +	6	16,2	5	12,2	
	yok	1	2,7	5	12,2	
Tarımsal faaliyet uzunluğu (üretim dönemi)	0-3 ay	5	13,5	1	2,4	sd: 3 X ² :36,5 Fark: Önemli
	4-6	13	35,2	7	17,1	
	7-9	18	48,6	20	48,8	
	10-12	1	2,7	13	31,7	
Kıracılık ve ortakçılık yapma	evet yaparım	5	13,5	11	26,8	sd: 1 X ² : 5,20 Fark: Önemli
	hayır	32	86,5	30	73,2	
Hayvancılık faaliyeti yapma	evet yaparım	34	91,9	29	70,7	sd: 1 X ² : 15,7 Fark: Önemli
	hayır	3	8,1	12	29,3	
Üretim desenini belirlemede etkili faktörler	piyasa fiyatları	23	62,2	30	73,2	sd: 2 X ² : 2,80 Fark: Önemsiz
	tarım teşkilat, danışma	3	8,1	2	4,9	
	geleneksellik	11	29,7	9	21,9	
Bitkisel üretim deseni (ağırlıklı olarak düzenlenmiştir)	hububat	33	89,2	21	51,2	sd: 4 X ² : 39,8 Fark: Önemli
	baklagil	1	2,7	2	4,9	
	yem bitkileri	0	-	2	4,9	
	endüstri bitkileri	1	2,7	7	17,1	
	sebze-meyve	2	5,4	9	21,9	
Tarımda teknolojik gelişmeleri takip etme yeri	tarımsal kuruluşlar	11	29,7	12	29,3	sd: 1 X ² : 0,03 Fark: Önemsiz
	komşu ve köy büyüklüğü *	25	67,6	26	63,4	
	özel firmalar *	1	2,7	3	7,3	
Tarımsal girdilerin temin yeri	kooperatifler	30	81,1	29	70,7	sd: 2 X ² : 3,83 Fark: Önemsiz
	özel firmalar	5	13,5	7	17,1	
	kendi işletmesinden	2	5,4	5	12,2	
Traktörün kullanım amaçları	tarım	21	95,4	11	100,0	sd: 1 X ² : 5,128 Fark: Önemli
	taşımacılık (inşaat vb.)	1	4,6	0	-	
Ürün pazarlama şekli	kendi satar	15	40,5	18	43,9	sd: 3 X ² : 2,12 Fark: Önemsiz
	kooperatif satar	1	2,7	3	7,3	
	Tüccar (aracı) satar	19	51,4	18	43,9	
	tamamı ailede tüketilir	2	5,4	2	4,9	
Tarımsal kredi kullanımı	evet kullanım	23	62,1	21	51,2	sd: 1 X ² : 12,1 Fark: Önemli
	hayır	14	37,9	20	48,8	
Tarımsal kredi kaynakları	kooperatif	21	91,3	17	80,9	sd:1 X ² : 4,15 Fark: Önemli
	banka	2	8,7	4	19,1	
Tarımsal Krediler kullanım alanları	bitkisel üretim amaçlı	17	73,9	9	42,8	sd: 2 X ² : 27,1 Fark: Önemli
	hayvansal üretim	4	17,4	11	52,4	
	tarım dışı alanlar	2	8,7	1	4,8	
Tarımsal kredi kullanım limitleri	1-10 milyon	8	34,8	5	23,8	sd: 4 X ² : 27,8 Fark: Önemli
	11-20	12	52,3	8	38,1	
	21-30	1	4,3	2	9,5	
	31-40	1	4,3	0	-	
	41 +	1	4,3	6	28,6	
Tarımsal kooperlere üye olma	üye olan	30	81,1	32	78,0	sd:1 X ² : 0,50 Fark: Önemsiz
	üye olmayan	7	18,9	9	22,0	

(*) X² testinde Beklenen frekans 5'den küçük çıkması nedeniyle satırlar birleştirilmiştir.

Tarımsal faaliyetle ilgili özellikler açısından; köyler arasında benzerlik olan kriterler şöyle özetlenebilir; arazi miktarı, üretim deseninin belirleyici faktörler, tarım tekniğini öğrenme yeri, girdi temin yeri, ürün pazarlama şekli ve kooperatifleşme eğilimi. Farklılaşmanın olduğu konular ise, üretim süreci, kiracılık sistemi, hayvancılık faaliyeti, bitkisel üretim deseni, traktörün amaç dışı kullanımı ve kredi kullanım durumu olarak özetlenebilir.

4. SONUÇ

Sosyal ve ekonomik özellikler açısından toplam 46 kriter kullanılarak ova ve yamaç köylerde farklılaşma durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Toplam 47 kriterden 27 sinde köyler arasında bir farklılığın olduğu 20 kriterde ise bir farklılığın olmadığı X^2 istatistiksel test ile kontrol edilmiştir.

Toplam 21 kriter sosyal göstergelere ait olup bunun da dokuzunda bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Sosyal göstergelerde farklılaşma oranı % 42,8'dir.

Yine toplam 47 sorunun 26 sı ekonomik göstergelere ait olup bunun da 18 inde farklılaşma saptanmıştır. Ekonomik göstergelerde farklılaşma oranı sosyal göstergelere göre daha yüksek olup % 69 dur. Ekonomik göstergelerde daha fazla farklılaşmanın olması köylerin sahip olduğu arazi yapısına bağlanabilir.

Özette; ova ve yamaç köylerde son yıllardaki tarımsal gelişmelere bağlı olarak çok belirgin bir farklılaşmanın ne sosyal yapıda ne de ekonomik yapıda olduğunu söylemek çok güçtür. Özellikle sosyal yapıdaki farklılaşmanın süratle azaldığı söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ANDERSON D. R., SWEENEY D J., WILLIAMS T. A., Statistic for Business and Economics, West Publishing Company, USA. 1990

GÜNEŞ T., ARIKAN R., Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ank. Üni. Yayınları No: 924. Ankara. 1985

MERTER İ., 1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu - Bilim Serisi 2, Ankara 1990.

TOKİB., Tarım Sayımı Sonuçları, Tokat İl Müd. Proje İst. Şubesi. Tokat 1991

TÜRKDOĞAN O., Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, II. Baskı, Dedekorkut Yayınları, İstanbul, 1977.

TARIM İŞLETMELERİMİZİ "KÜÇÜK KÖYLÜ İŞLETMELERİ" KARAKTERİNDEN KURTARMANIN HUKUKİ YÖNÜ

Yard.Doç.Dr. Fahrettin KORKMAZ ()*

1 - GİRİŞ

Esas itibariyle Türkiye hâla bir tarım ülkesidir. Yaklaşık olarak ülke nüfusunun % 45'i köylerde yaşamakta, iktisaden faal nüfusun ise % 51'i tarımda istihdam edilmekte ve tarımsal gelirin milli gelir içindeki yeri % 16'yı bulmaktadır. Ülkemiz ekonomisinde çok önemli olan tarım sektöründe 1990 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre 3 966 822 tarım işletmesi faaliyette bulunmaktadır. Ancak tarım işletmelerinin % 67.06'sı 5 hektarın altında araziye sahip, serbest rekabet şartlarında rekabet edemeyecek "küçük köylü işletmeleri" karakterindedir (Anon., 1991a).

Çalışmanın asıl amacı, Türkiye tarım işletmelerini "küçük köylü işletmeleri" karakterinden kurtarmak için, hukuki düzenlemenin nasıl olabileceğini belirlemektir.

Ülkemiz tarımında, özellikle son yıllarda tarım arazilerinin yıllarca boş (ekilip dikilmemesi) bırakılması gibi çok kötü bir durum yaşanmaktadır. Bu gerçek gözleme dayalı olup henüz tarım istatistiklerine tam olarak yansıtılmamıştır. İstatistiklerde yer almayışının asıl sebebi bazı yörelerde tarım arazilerinde yılda birden fazla ürün alınması dolayısıyla aynı arazinin, birden fazla ürünün ekim alanında yer almasıdır. Ancak yılda sadece bir defa ürün alınan bölgelere bakıldığında, ekilebilir tarım arazilerinin yaklaşık olarak % 8-12 sinin yıllarca ekilmediği görülmektedir. Bir taraftan ekonomik olmayan "küçük köylü işletmeleri" diğer taraftan yıllarca boş bırakılan tarım arazilerinin varlığı, konuyla ilgili olarak bazı önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Osmanlı Arazi Kanunnâmesinde (AK) boş bırakılan tarım arazilerinin tapu hakkı ile ilgili olarak şu hüküm yer almaktadır: "Geçerli bir özürü olmaksızın, toprağını üç yıl üst üste boş bırakan köylülerin toprağı elinden alınarak, intikal ve tapu sahiplerinin

(*) Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

hukuku da dikkate alınmadan artırma ile satılabilir" (AK. md. 68). Yeni Türk Hukuku'nda (Medeni Hukuk veya Miras Hukuku) ise konuyla ilgili olarak tam bir açıklama yoktur. Yalnız Türk Medeni Kanunu (TMK) miras tahsisinde, mirasçının araziyi işletmeye muktedir olma şartını arayabilmektedir (TMK. md. 597). Ancak bu hüküm emredici nitelikte değildir.

Hukuki mevzuat boşluğundan da yararlanılarak, özellikle köyden nüfusu kalabalık büyük illere göç etmiş olanlar arazilerini boş bırakmaktadır. Söz konusu kişiler yıllarca önceden göç etmiş olmalarına rağmen mülkiyetinde olan tarım arazilerini kendileri değerlendirmedikleri gibi kiracı, ortakçı, yarıcı vb. bir sistemle de değerlendirilmesine müsaade etmemektedirler.

Ülkenin doğal kaynağı olan prodüktif tarım arazilerinin yıllarca boş kalmasından kaynaklanan milli kaybın, artan nüfusun gıda maddeleri ihtiyacının da gözönüne alınarak önlenmesi için, hukuki açıdan bazı düzenlemeler kaçınılmazdır. Yapılacak hukuki düzenlemelerle boş bırakılan arazilerin değerlendirilmesine çalışılırken "*Sosyal Adale*t" ilkesi de gözönünde bulundurulmalıdır.

Yıllarca geniş tartışmalara mevzu teşkil eden Toprak Reformu Kanunu ile kurulması düşünülen yeni toprak düzeniyle tarım sektöründe verimliliğin artırılması çabaları da sonuç vermemiştir. Bu nedenle hukuki yeni düzenlemelerin getirilmesi elzemdir.

II. TARIM İŞLETMELERİNİN TANIMI, MAHİYETİ VE TASNIFI

Tarım işletmeleri denildiği zaman, genel olarak herhangi bir tarımsal faaliyet neticesi üretimde bulunan iktisadi bütünlük anlaşılmaktadır (Köylü, 1957, s. 113). Ancak tarımı gelişmiş ülkelerde tarım işletmesi denildiğinde, hangi özelliklerde olursa olsun tarımsal faaliyette bulunan her türlü iktisadi bütünlük anlaşılmamaktadır. İşletmelerde bütünlük oluşturan göstergeler bir arada düşünülmektedir. Tarımı gelişmiş ülkeler için kabul edilen tarım işletmesi anlayışının Türkiye için geçerli olamayacağı, dolayısıyla ülkemiz bakımından Prof.Dr. Kazım Köylü tarafından yapılan tanımın daha uygun ve geçerli olacağı açıktır. Çünkü her tarımsal üretim bölgesi kendi şartlarına uygun bir tarım işletmesi oluşturmaktadır.

Ülkemiz tarım istatistiklerinde tarım işletmelerinin tanımı şöyle yapılmaktadır: "Yasal durumu, ne olursa olsun, sahip olduğu ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın, kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen yahut, hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir" (Anon. 1991 b. s. 274). Tanımda, ülkemiz tarım işletmeleri, başka ülkelerde olduğu gibi bağımsız ve yekpare olmadığından, her hane halkı veya hükmi şahıs bir tarım işletmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, sayım bakımından işletme tamamen veya kısmen tarımsal üretime yöneltilen faaliyetler olarak tarif edilerek, tarımsal işletmenin esas itibarıyla arazi üzerindeki tarımsal faaliyetleri ifade ettiği gibi, hayvancılık, ipek böcekçiliği, arıcılık, şarapçılık, sirkecilik, meyva kurutmacılığı gibi tarım sanatlarını da kapsadığı, ormancılık ve

orman ürünleri ile balıkçılık ve kara avcılığının bu sayımın kapsamı dışında kaldığı da belirtilmiştir. Tarım işletmesi tanımında, aralarında kan veya evlenme ile ortaya çıkan akrabalık bulunsun veya bulunmasın, daimi olarak aynı çatı altında oturan, aynı kazandan yiyen ve kazanç ve masraflarını ayırmayan kimselerin meydana getirdikleri topluluk hane halkı olarak belirlenmiştir. Hane halkı kapsamına, işletmenin aile fertleriyle birlikte yaşayan çoban, hizmetçi, bahçıvan vb. daimi kimseler dahil edilirken, bir yıl veya daha uzun bir süre için evinden ayrı yaşayan kişiler dahil edilmemiştir.

Tarım işletmeleri şekil ve bünye itibariyle büyük değişiklikler göstermektedirler. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, şüphesiz, Dünya'nın her tarafında doğal ve ekonomik şartların birbirinden çok farklı oluşudur. Tarım işletmelerinin tasnifinde tek tek veya bir arada olmak üzere çeşitli kıstaslar kullanılmaktadır. Kullanılan kıstasların en önemlileri, işletmelerin safi hasılları, arazi varlığı, işletmede çalışan işgücü varlığı, sahip olunan hayvan varlığı vb.dir. Belirtilen kıstasların birkaçı bir araya getirilerek tarım işletmelerinin tasnifini yapmak mümkündür. Ancak tarım işletmelerinin tasnifi yapılırken, yapılan sınıflandırma genel olmayıp ülkelerin doğal ve ekonomik şartlarına göre farklılık gösterdiği gibi belirli bir ülkenin her bölgesine göre de değişmektedir. İşletmenin sahip olduğu arazinin orta nüfuslu bir aileyi rahatça geçindirip geçindiremeyeceğini esas alarak, Orta Avrupa ülkeleri için yapılan bir tasnifte tarım işletmeleri, cüce işletmeler veya parsel işletmeleri, küçük ziraat işletmeleri veya köylü işletmeleri, orta ziraat işletmeleri ve büyük ziraat işletmeleri olmak üzere şöyle bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Açıl, 1984, s. 181);

Arazi varlığı	2 Hektardan az olan işletmeler	Parsel İşletmeleri
"	2-5 Hektar olan işletmeler	Küçük Köylü İşletmeleri
"	5-10 Hektar olan işletmeler	Orta Köylü İşletmeleri
"	10-50 Hektar olan işletmeler	Büyük Köylü İşletmeleri
"	50-100 Hektar olan İşletmeler	Orta Ziraat İşletmeleri
"	100-500 Hektar olan işletmeler	Büyük Ziraat İşletmeleri
"	500 + Hektar olan işletmeler	Çok Büyük Ziraat İşletmeleri

Parsel işletmeler genellikle ailenin geçimini sağlayamamaktadır. Küçük köylü işletmeleri bir ailenin geçimini temin edebilmektedir. Ayrıca bu işletmelerde bütün işler aile iş kuvveti haricinde işgücü kullanılmadan yapılmaktadır. Orta ziraat işletmelerinin genişliği iki aileyi geçindirecek kadar olup aile iş kuvveti yanında hariçten de belirli zamanlarda olmak üzere işgücü temin edilmektedir. Büyük ziraat işletmelerinde işler tamamıyla yabancı işçiler tarafından görülmektedir. Bunlar pazar için çalışan işletmelerdir.

Orta Avrupa Ülkeleri için yapılan tasnifin ülkemiz için geçerliliği araştırıldığında; 1963 genel tarım sayımında büyük ve küçük işletmelerin tanımındaki esaslar dikkati çekmektedir. Sözkonusu tarım sayımında, işletmelerindeki tarlaların her biri 1000 de-kardan küçük olan çiftçiler küçük işletmeci, bir veya daha fazla tarlası 1000 de-kardan fazla olan işletmeler büyük işletmeler olarak kabul edilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda ise 500 dönüme (dekar) kadar olan işletmeler küçük, 500-5000 arasında arazisi olanlar orta ve 5000 dönümden daha fazla araziye sahip olan işletmeler de büyük ziraat işletmeleri olarak kabul edilmiştir (Açıl, 1984, s. 181). 1990 genel tarım sayımında, ülkemiz tarım işletmeleri 11 gruba (5 de-kardan küçük, 5-9 da, 10-19 da, 20-49 da, 50-99 da, 100-199 da, 200-499 da, 500-999 da, 1000-2499 da, 2500-4999 da ve 5000 da. fazla) ayrılarak incelenmiştir.

Görülüyor ki, ülkemiz tarım işletmeleri sadece arazi büyüklüğüne göre karşılaştığımızda bile bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Neticede, bu çalışmada Prof.Dr. A.Fethi Açıl tarafından, ülkemiz tarım işletmeleri için yapılan sınıflandırmada, küçük köylü işletmeleri olarak kabul edilen 5 hektarın altındaki tüm işletmeler küçük köylü işletmesi olarak ele alınmıştır (Açıl, 1984, s. 181).

III. TÜRKİYE'DE TARIM İŞLETMELERİNİN YAPISI

1. Tarımsal İşletme Sayıları

Tarım işletmelerimiz ile ilgili ilk istatistiki bilgiler 1927 yılına aittir. 1927 tarım istatistiğinde ülkemiz tarım işletmeleri küçük aile işletmeleri olarak kabul edilmiş ve 1.751.239 tarım işletmesinin mevcut olduğu belirtilmiştir. 1935-36 yılında İktisad Enstitüsü tarafından bir araştırma yapılmış ve Türkiye'deki tarım işletmelerinin 2.054.708 tanesinin küçük işletme olduğu ve bunların toplam işletmelerin % 97'sini teşkil ettiği ortaya konulmuştur (Köylü, 1957, s. 119). 1950 yılında yapılan tarım sayımında, 2 dekar ve daha fazla arazide ürün yetiştiren veya en az bir manda ineği veya 10 baş dişi sığır besleyen aileler çiftçi ailesi kabul edilmiş ve Türkiye'de 2.322.391 çiftçi ailesi (tarım işletmesi) olduğu tespit edilmiştir. Bundan sonraki yıllarda işletme sayılarının yıllar itibarıyla devamlı artış gösterdiği görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de Sayım Yılları İtibarıyla Tarımsal İşletme Varlığı

Yıllar	Tarımsal İşletme Sayısı (Adet)	İndeks (1950=100)
1950	2 322 391	100
1952	2 527 800	109
1963	3 100 947	134
1970	3 376 587	145
1980	3 650 910	157
1990	3 966 822	170

Kaynak: Genel Tarım Sayımı Sonuçları (Çeşitli Yıllar), D.İ.E. Yayınları, Ankara.

Yıllar itibariyle işletme sayılarındaki artışlara bakıldığında, toplam işletme sayısının 1950-1963 döneminde % 34.4, 1963-1970 döneminde % 8.89, 1970-1980 döneminde % 8.12 ve 1980-1990 döneminde ise % 8.65 oranında arttığı görülmektedir. Tarım işletmelerinin yıllar itibariyle artmasının en önemli sebebi, tarım nüfusundaki artışa bağlı olarak tarım işletmelerinin devamlı olarak miras yoluyla bölünmesidir. Mevcut işletmelerin bölünmesiyle işletme sayılarının artması, tarım işletmelerinin geçimlik işletme hüviyetinden çıkmasına, yani küçük köylü işletmeleri karakterindeki işletmelerin artmasına neden olmaktadır.

2. Tarım İşletmelerinin İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Dağılımı

Ülkemizde tarım işletmelerinin büyüklük gruplarına göre dağılımı belirlenirken, işletmelerin sahip oldukları arazi genişliği esas alınmaktadır. İşletmelerin gayrisafi hasılları, sermaye kullanım durumları ve işgücü kullanım durumları gibi tarım işletmeleri için kullanılabilen büyüklük kriterlerinin kullanılmayışının en önemli nedeni konuyla ilgili istatistiki bilgilerin yetersiz olmasıdır.

Türkiye tarım işletmelerinin işletme büyüklük gruplarına göre dağılımının yıllara göre değişimi Tablo: 2'de gösterilmiştir.

Tablo: 2. Türkiye Tarım İşletmelerinin Tarım Sayımı Yılları İtibariyle İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Dağılımı (Sayı (1000 adet) ve % Olarak)

İşletme büyüklük grupları (ha)	1952		1963		1970		1980		1990	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
< 5	1570.2	62.12	2132.29	66.77	2455.31	72.72	2267.01	62.09	2659.73	67.06
5<10	552.0	21.84	561.73	18.11	534.42	15.83	739.20	20.25	713.15	17.98
10<20	259.8	10.28	291.69	9.41	264.67	7.84	421.52	11.55	383.33	9.67
20<50	107.4	4.25	99.78	3.22	103.58	3.06	193.73	5.31	173.77	4.39
50'den büyük	38.4	1.51	15.45	0.40	18.61	0.55	29.44	0.80	36.84	0.90

Kaynak: Genel Tarım Sayımı Sonuçları (Çeşitli Yıllar), D.İ.E. Yayınları, Ankara

Tablo 2'nin incelenmesinde, yıllar itibariyle küçük köylü işletmeleri karakterindeki işletme grubundaki (5 hektarın altında) işletmelerin toplam işletmeler içerisindeki oranının 1980 yılında % 62.09 iken, 1990 yılında % 67.06 olduğu görülmektedir. 1990 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre, Türkiye tarım işletmelerinin % 67.06'sı küçük köylü işletmeleri karakterindeki işletmelerdir ve bu işletmeler yeter geliri sağlayamamaktadırlar.

Küçük köylü işletmelerinin sakıncaları yanında elbeteki faydaları da vardır. Ancak sakıncaları ve faydaları incelendiğinde sakıncalarının daha fazla olduğu ve çözümlenmesi zor sorunlar ortaya çıkardıkları görülmektedir. Bu işletmelerde ortaya çıkan en önemli sorun göç olayıdır. Yeterli geliri temin edecek kadar arazi varlığı olmayan işletmelerde göç daha fazla olmaktadır.

3. İşlenen Tarım Arazisinin İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Dağılımı ve Ortalama İşletme Büyüklükleri

İşlenen arazilerin işletme büyüklük gruplarına göre dağılımını, dönemler itibarıyla tam ve doğru bir şekilde karşılaştırmak, çeşitli tarım sayımı yıllarında kullanılan örnekleme birimlerinin birbirinden farklılık göstermesi nedeniyle güçleşmektedir. Ancak 1980 ve 1990 tarım sayımlarının benzer esaslarla yapılması iki dönemin mukayesesini mümkün kılmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye'de İşlenen Tarım Alanının Tarım Sayımı Yılları İtibarıyla İşletme Büyüklük Gruplarına Göre Dağılımı (Miktar (1000 Hektar) ve % olarak)

İşletme büyüklük grupları (ha)	1952		1963		1970		1980		1990	
	İşlenen Alan	%	İşlenen Alan	%	İşlenen Alan	%	İşlenen Alan	%	İşlenen Alan	%
< 5	3626	18.7	4079	24.4	4640	27.2	4556	20.0	5189	22.13
5<10	4012	20.7	3995	23.9	3588	21.0	4839	21.3	4678	19.95
10<20	3756	19.3	3973	23.7	3587	21.0	6433	23.9	4922	20.98
20<50	3232	16.6	2842	17.0	3344	19.6	5200	22.8	4649	19.81
50'den büyük	4826	24.8	1845	11.0	1906	11.2	2736	12.0	4015	17.12
Toplam	19452	100.0	167341*	100.0	17065	100.0	22764	100.0	23450	100.0

(*) Devlet müessese ve çiftlikleri hariç.

Kaynak: Genel Tarım Sayımı Sonuçları (Çeşitli Yıllar), D.İ.E. Yayınları, Ankara.

Tablo 3'de görüldüğü gibi 5 hektarın altındaki işletmeler tarafından işlenen arazi toplam işlenen alanın % 22.13'ü kadardır.

3. Tarım İşletmelerinde İşletme Arazi Varlığının Parçalılık Durumu ve Parsel Sayısı

Birim işletmelerin sahip olduğu arazi varlığının miktarı kadar bu arazinin kaç parselden oluştuğu veya parçalılık durumu da tarımsal üretimi etkilemektedir. Türkiye'de tarım işletmelerinin sahip oldukları arazi miktarı yetersiz olduğu gibi çok parçalı bir yapı da arz etmektedir. 1990 genel tarım sayımı sonuçlarına göre işletmelerin sahip oldukları arazinin ortalama parsel sayısı 6-7 adettir.

Yıllar itibarıyla işletmelerin sahip oldukları arazi varlığının parçalılık durumu artmıştır. 1952-1980 döneminde tarım arazilerinde % 17'lik genişlemeye karşılık parça sayısında % 45.6'lık bir artış sözkonusu olmuştur (Esengün, 1989, s. 60). Türkiye'de işletme arazilerinin çok parçalı oluşu ve gitikçe parçalanma eğilimi göstermesinin nedenleri arasında tarımsal nüfusun süratle artması medeni kanundaki miras hükümlerinin parçalanmayı önlemede yetersiz kalması ve köyden büyük yerleşim yerlerine göç edenlerin mülkiyetindeki arazilerin boş bırakılması gibi hususlar sayılabilir.

4. Arazi Tasarruf Şekli

Türkiye tarım işletmelerinde arazi tasarruf şekli incelendiğinde mülk işletmeciliğinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye'de Arazi Tasarruf Şekillerine Göre Arazi Kullanımı

Arazi Tasarruf Şekli	1970	1980	1990
Mülk işletmecilik şeklinde işlenen arazinin oranı (%)	81.3	86.7	89.3
Kiracılık şeklinde işlenen arazinin oranı (%)	1.2	0.6	0.5
Ortakçılık şeklinde işlenen arazinin oranı (%)	0.8	0.4	0.3
Diğer şekillerde işlenen arazinin oranı (%)	16.7	12.3	9.9

Kaynak: Genel Tarım Sayımı Sonuçları (Çeşitli Yıllar), D.İ.E. Yayınları, Ankara.

Tablo: 4'de görüldüğü gibi, 1970 tarım sayımında sadece kiracılık yapan işletmelerin işlettikleri arazinin toplam arazi içerisindeki oranı % 1.2 iken, 1980 tarım sayımında % 0.6'ya ve 1990 tarım sayımında ise % 0.5'e düşmüştür.

Türkiye'de mülk işletmeciliği artış gösterirken, kiracılık ve ortakçılık şeklindeki işletmecilik azalmaktadır. 1990 yılı genel tarım sayımı sonuçlarına göre, yalnız kendi arazisini işleten işletme sayısı 3 672 085 olup, 209 422 087 dekar araziyi işlemektedir. Yalnız kira ile işletilen işletme sayısı 46 636 ve işledikleri arazi 1 358 154 dekadır. Yalnız ortakçılık ile arazi işleten işletme sayısı ise 12 408 ve işledikleri arazi 602 214 dekadır (Anon., 1991a).

Görüldüğü gibi kiracılık, ortakçılık vb. şekillerdeki işletmecilik pek yaygın değildir. Aslında iyi bir işletmecilik için arazi tasarrufunun mülk olması önerilmektedir. Mülk işletmeciliği, arazinin hor kullanımını engellemekte ve gelecek nesillere verimli şekilde intikalini sağlamaktadır. Ancak malikleri tarafından işletilmeyen arazilerin işlenmesi amacıyla kiracılık ve ortakçılık şeklindeki işletmecilik yaygınlaştırılmalıdır.

IV. TÜRKİYE'NİN TARIM ARAZİSİ VARLIĞI VE KULLANIM DURUMU

1. Yıllar İtibarıyla Tarım Arazisi Varlığı ve Kullanım Durumu

Türkiye'nin yıllar itibarıyla arazi varlığı Tablo: 5'de gösterilmiştir.

Arazi varlığının yaklaşık olarak % 40'ını ekili tarla alanı, % 10'u ise nadas alanı oluşturmaktadır. Ekilen alan yıllar itibarıyla nadas ve diğer araziler aleyhine artış göstermiştir. Ekilen alanın yaklaşık olarak % 73'de tahıllar, % 12.5'inde baklagiller, % 8'de endüstri bitkileri, % 5'inde yağlı tohumlar ve % 1.5'inde ise yumru bitkileri ekilmektedir (Anon. 1995, s. 83).

Tablo 5: Türkiye'nin Yıllar İtibarıyla Arazi Varlığı (1000 Hektar)

Yıllar	Ekilen Alan	Nadas	Sebze Bahçeleri	Bağlar	Meyve Ağaç. Kapladığı Alan	Zeytinlikler	Ormanlar
1970	15 591	8 705	448	845	1 019	731	18 273
1975	16 241	8 177	490	790	1 163	801	20 179
1980	16 372	8 188	596	820	1 386	813	20 199
1985	17 908	6 025	662	625	1 489	821	20 199
1990	18 868	5 324	635	580	1 583	866	20 199
1992	18 811	5 089	663	576	1 565	871	20 199

Kaynak: Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar Şubat 1995, DİE. Yay. s. 83, Ankara

2. Son Yıllarda Atıl Kalan Arazi Varlığı

Ekilebilir tarım arazisi olduğu halde, çeşitli nedenlerle (göç, yetersiz gelir vb.) ekilmeyen tarım arazisi varlığı, henüz tarım istatistiklerine geçmemiştir. Bunun en önemli sebebi bazı yörelerde aynı yılda birden fazla ürün alınması ve dolayısıyla aynı arazinin birden fazla ürünün ekim alanına dahil edilmesidir. Ancak yılda tek ürün alınabilen bölgelere bakıldığında özellikle son yıllarda tarım arazilerinin boş bırakıldığı gözlenmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi arazi varlığı ve kullanım durumuna bakıldığında tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazinin nadas alanına yakın bir değer oluşturduğu görülmektedir (Tablo: 6).

Tablo 6: Doğu Anadolu Bölgesi Arazi Varlığı ve Kullanım Durumu

Arazinin Nev'i	Miktarları (da)
Toplam Yerleşim Yeri Alanı	115 073 639
Ekili Dikili Alan	16 543 283
Toplam Tarla Alanı	14 882 022
Toplam Meyve ve Uzun Ömürlü Bahçeler	1 325 832
Toplam Sebze ve Çiçek Bahçeleri	335 429
Nadas Alanı	7 098 450
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Alan	6 482 932
Daimi Çayır, Mer'a ve Otlak Arazisi	44 988 925
Koruluk ve Orman Arazisi	13 252 631
Tarıma Elverişsiz Arazi	26 707 418

Tarıma elverişli olduğu halde, arazinin ekilmeme nedenleri arasında, göç sonucu boş kalan arazilerin kiracılıkla işletilmemesi, arazilerin fazla verimli olmaması, kiracılık mevzuatının olmayışı, gibi nedenler sayılabilir. Ancak her ne sebeple olursa olsun boş bırakılan arazilerde üretim gerçekleştirilmediğinden milli bir kayıp söz konusudur. Bunun önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması gerekmektedir.

V. TARIM İŞLETMELERİNİ "KÜÇÜK KÖYLÜ İŞLETMELERİ" KARAKTERİNDEN KURTARMAK İÇİN GEREKLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

1. Türk Medeni Kanununda (Miras Hukuku) Tarım Arazilerinin Parçalanmasını Önlemeye Yönelik Hükümler

Medeni Kanun, mirasın taksimi bakımından mirasçılar arasında eşitlik ilkesini kabul etmiştir (TMK. Md. 439/II., 440/II.). Miras birbirine eşit hisselerle ayrılır ve her mirasçı bu hisselerden birini alır.

Ancak Türk Medeni Kanunu (TMK) bu eşitlik esasına bazı istisnalar koymuştur (TMK. md. 591-592). Kanun, iktisadi bir bütünlük halinde işletilen zirai malların taksim edilmeyerek mirasçılardan birine tahsis edilebilmesi imkanını getirmiştir.

Mirasın taksiminde bu istisnai hükmün kabulünde amaç, toprağı işleyebilecek olan kimseye vermek ve özellikle ekonomik bir bütünlük arzeden zirai malların parçalanarak cüce çiftlikler haline gelmesini önlemektir. İşletmelerin parçalanmasında mirasla intikalin başlıca sebep olduğunu görüyoruz. Örneğin, 100 dönümlük çiftliği olan bir mirasçı, 5 çocuğa bırakmışsa, çiftlik 5 parçaya bölünecek ve sonuç mirasçıların hiç birinin hissesi tek başına kendisinin geçimine yetmeyecektir.

İşte Medeni Kanun, tarımda cüce işletmelerin mahzurlarını önlemek için zirai malların bölünmeden mirasçılardan birine tahsisini kabul etmiştir.

Zirai işletmelerin parçalanmasını önlemek için birçok ülkede ise özel kanunlar kabul edilmiştir. Bunların başında, Almanya'da 29 Eylül 1933, 19 Ekim 1933, 19 Kasım 1933 ve 27 Nisan 1934 tarihli çıkarılan dört kanun gelmektedir. İsviçre Medeni Kanunu ise, toprak mülkiyetinde parçalanmanın önüne geçecek tedbirleri almak yetkisini kantonlarına bırakmıştır. İsviçre Konfederasyonunun yapısal özelliğine bağlı olan ve bu nedenle TMK.na alınmamış 702. maddesi "konfederasyon, kanton ve komünlerin gayri-menkullerinin parçalanmasına, köy mülkleriyle inşaat arsalarının parsellerinin birleştirilmesi hususlarında diğer kayıtlar koymak hakkına mahfuzdur" hükmünü koymuştur.

2. Boş Bırakılan Tarım Arazilerinin Tapu Hakkı

Boş bırakılan tarım arazileri için, Medeni Kanunun kabulünden önceki dönemde çok büyük yaptırımlar söz konusu olmuştur. O zamanlar tarım topraklarının önemli bir kısmını kapsayan miri toprakların boş bırakılmaması için Arazi Kanununda hükümlere yer verilmiştir. Şöyle ki, toprağı dinlendirmek, esir olmak gibi geçerli bir özürü olmaksızın, üç yıl toprağını boş bırakan köylünün toprağının elinden alınarak intikal ve

tapu sahiplerinin hukuku da dikkate alınmadan artırma ile satılabilir (Arazi Kanunu, md. 68*). Bu ve buna benzer hükümler, toprakların üç yıl boş bırakılmayacağı gibi kısıtlamaların olduğunu ve dolayısıyla devletin arazilerin boş bırakılmamasına önem verdiğini göstermektedir.

TMK'da ise tarım arazilerinin boş bırakılmamasına yönelik, tam açıklayıcı bilgi olmamakla beraber, gerekli hükümler vardır. Şöyle ki, TMK'nın 597. maddesi, "zirai mallar, işletmeye muktedir olduğu anlaşılan talibine (mirasçı) tahsis olunur" ibaresini taşımaktadır. Burada aranan ehliyet sadece genel anlamda fiili ehliyeti olmayıp, tarımsal işletmenin işletilmesi için fiziki, fikri, ahlaki ve mesleki bazı nitelik ve yetenekleri de içine alır. Tahsisi talebinde bulunan mirasçının kişisel durumu, yaşayışı, sosyal vaziyeti, alışkanlıkları vb. gibi özellikleri de nazara alınmak gerekir. Ancak bu sayede tarımsal işletmenin bir bütün halinde muhafazası ve işletilmesi mümkün olabilir. Tahsis isteminde bulunan mirasçıda meslek kabiliyeti de aramak gerekir. Yalnız işletmeye ehil olmak, tarımsal işletmeyi bizzat işletme mecburiyetini tazammun etmez. Zira işletmecilik, bizzat kendi işlemek değildir. Bundan maksat tarımsal işletmeyi kendi sorumluluğu altında, kâr ve zararı kendine ait olmak üzere işletmektir. Bu nedenle tahsis isteminde bulunan mirasçı bir müdür ve kâhya eliyle ve hatta kiracılık suretiyle işletilebilir.

Alman Çiftçi Kanunu, bizim Toprak ve Tarım Reformu Kanununda (TRK) olduğu gibi, tahsisi yapılacak kimsenin çiftçi olmasını ister. TRK., ancak çiftçi olan kimseler toprak bırakmayı ve dağıtmayı kabul etmiştir (TRK. md. 28-52).

3. Arazi Tasarruf Şekilleri (Kiracılık - Ortakçılık) ile İlgili Düzenlemeler

Ülkemiz için son yıllarda boş bırakılan tarım arazilerinin üretime kazandırılması için en azından kiracılık, ortakçılık vb. şekillerdeki işletmecilik geliştirilmelidir. Oysaki tam tersi yaşanmaktadır. Son yıllarda boş bırakılan tarım arazisi artışlarına rağmen kiracılık, ortakçılık vb. şekillerdeki işletmecilikte azalma gözlenmektedir.

Avrupa toplulukları tarım işletmelerinde 1985 yılı itibarıyla toplam arazinin % 63,4'ü mülk işletmeciliği şeklinde işletilirken, % 36,6'sı da kiracılık ve diğer şekillerde işletilmektedir. Ayrıca Avrupa Toplulukları'nda kiracılık ve diğer şekillerde işletilen arazi tasarruf şekli yıllara göre artış göstermiştir. 1970 yılında Avrupa Topluluğu altular ortalamasında kiracılık ve diğer şekillerde işletilen arazinin toplam araziye oranı % 37,5 iken, bu oran 1985 yılında % 40,6'ya çıkmıştır (Anon., 1985, s. 127).

(*) Arazinin derece-i kabiliyetine göre veya iki sene ve hasbel-mevki şazz olarak daha ziyade dinlendirmek veyahut tarlayı su basıp bir müddet sonra çekilerek ziraate salahiyyet kesbedinceye kadar ol tarla hali bırakmayı lüzum görünmek ve esir olmak gibi azar-ı sahihadan biri tahakkuk etmeksizin bir tarlayı mutasarrıf ziraat etmeyib iare ve icar suretiyle dahi ettirmeyib üç sene ala-t-tevali tatil eder ise gerek arazinin olduğu mahalde olsun ve gerek müddet-i sefer ba'id olan mahalde bulunsun ol tarla müstehik-i tapu olub mutasarrıf-ı sabıkı müceddiden tefevvüzüne talib olur ise bedel-i misil ile yeneden ana tefviz olunur. Talib olmazsa bil'-müzayede talibine ihale kılınur.

Türkiye'de kiracılık ve ortaklık şeklindeki işletmeciliğin yaygın olmaması ve gün geçtikçe azalmasının nedenleri arasında, konuyla ilgili tarafların hak ve hukukunu ortaya koyan yasal düzenlemelerin yapılmamış olması nedeniyle köyden göç edenlerin mülkiyetindeki arazilerin kiracılık, ortaklık vb. şekillerde işletilmemesi sayılabilmektedir.

Avrupa Toplulukları tarım işletmelerinde kiracılık şeklindeki işletmeciliğin çok ve yaygın olmasının nedenleri arasında ise, herşeyden önce bu konuda yasal düzenlemelerin yapılmış olması kabul edilebilir. Tarım dışı sektörlerde daha iyi işe sahip olanları, işletmelerinden yeterli gelir sağlayamadıklarından başka iş sahalarına geçenler, işletmeler miras yoluyla sahip olanlar ve diğer sebeplerle işletmelerinden ayrılanlar, işletmelerin mülkiyetini muhafaza etmek suretiyle kiraya vermeyi tercih etmektedirler (İnan, 1977, s. 34).

VI. SONUÇ

Ülkemizde tarım işletmelerinin % 67.06'sı küçük köylü işletmeleri karakterindeki işletmeler olup geçinmeleri için yeterli geliri temin edememektedirler. Bu nedenle sürekli kırsal kesimden, büyük yerleşim birimlerine göç olayı yaşanmaktadır. Göçler sonucu boş bırakılan tarım arazilerinin varlığı ise gün geçtikçe artmakta ve dolayısıyla milli kayıplar ortaya çıkmaktadır.

Tarım işletmelerimizi küçük köylü işletmeleri karakterinden kurtarmak ve boş bırakılan tarım arazilerini yeniden üretime kazandırmak için gereken hukuki düzenlemeleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

- TMK'nın miras tahsisine ilgili 597. maddesinin emredici nitelikte düzenlenmesi ile miras tahsisi sırasında arazilerin bölünmesine engel olunabilir.

- Boş bırakılan tarım arazilerinin işlenmesinde kiracılık şeklindeki işletmeciliğe önem verilebilir. Bunu sağlamak amacıyla kiracılık sisteminde tarafların hak ve hukuklarının açık şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

- Osmanlı AK.'da yer alan, boş bırakılan tarım arazilerinin tapu hakkıyla ilgili hükmün, sosyal adalet ilkesine göre düzenlenip uygulanması da düşünülebilir.

KAYNAKLAR

1. Açı, A.F., 1958, Zirai İşletmelerimiz ve Özellikleri, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara.
2. Açı, A.F., 1984, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniv. Ziraat Fak. Yay. No: 880, Ankara.
3. Anonymous, 1991a, Genel Tarım Sayımı Sonuçları, DİE Yay. Ankara.

4. Anonymous, 1991b, Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE. Yay. No: 1528, Ankara.
5. Anonymous, 1995, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar Şubat 1995, Ankara.
6. Çakır, O., 1985, Arazi Kanunnâmesi, Ebru Yay. İstanbul.
7. Cin, H., 1979, Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali, Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yay. No: 446, Ankara.
8. Esengün, K., 1989, Türkiye ve AT Ülkelerinin İşletme Yapıları ve Yapısal Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma, Cumhuriyet Üniv. Ziraat Fak. Dergisi, Sayı: 1, Adana.
9. İnan, İ.H., 1977, Eskişehir-Alpu Ovası Tarım İşletmelerinin Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü ve Organizasyonun Linear Programlama Yöntemi ile Saptanması (Doktora Tezi), Ankara.
10. Köylü, K., 1957, Zirai İşletmecilik, Cilt:I, Ankara Üniv. Yay. Ankara.

beciya

AVRUPA TOPLULUĞU ORTAK TARIM POLİTİKASI, TÜRKİYE TARIMININ AVRUPA TOPLULUĞU TARIMI İLE MUKAYESESİ VE UYUMU

Yard.Doç.Dr. Orhan YAVUZ ()*
Araş.Gör. Kenan PEKER ()*

1 - GİRİŞ

Avrupa yarımadasının tarihi incelendiğinde görülüyor ki; bu kıtada, çeşitli idareler altında yaşayan insanlar devamlı kaynaşmış, çok çeşitli savaşlar olmuş ve XVII. yüzyıldan sonra çeşitli fikir ve sanat hareketleri yayılmıştır. Bu ortak noktalardan hareketle, Avrupa Millîyetlerinin birleşmeleri, siyasi ve iktisadi birlik kurmaları için birçok fikir adamları görüşler, esaslar ve projeler ileri sürmüşlerdir. I. Dünya savaşından sonra, savaşın bilançosunun ağır olması devlet adamlarını ve düşünürleri "*Birleşik Bir Avrupa*" kurma hususunda yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Özellikle de II. Dünya savaşından sonra Avrupa'nın maddi ve manevi yönden zayıflamış olması, işsizliğin artması ve milyonlarca göçmenin durumu Avrupa Birliği konusundaki faaliyetlerin yoğunlaştırılmasına sebep olmuştur. Bu amaçla Avrupa'nın yeniden inşası ve kuvvetlenmesi için çalışmalara başlanmıştır. Avrupa ülkelerinin ödemeler bilançoları açık verdiğinden açığın kapatılması için, savaştan zarar gören üretim vasıtalarının temin edilip yeni yatırımların yapılması da zorunlu olmuştur. Bunun gerçekleştirilmesi ise parası sağlam ülkelere (ABD gibi) ithalat yapmakla mümkün olabilirdi. Ancak dolar kıtlığı yüzünden, bu hususların gerçekleşmesine olanak tanınamamıştır.

Bu durumu gören ABD "*Marshall Planı*"nı ortaya koymuş ve 17 Avrupa devletinin iştiraki ile 1948 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatının (Organization for European Economic Cooperation = OEEC) kurulmasını temin ederek, birliğe mali yardımlarda bulunmuştur. Birlik (OEEC) bilahare OECD = Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı şekline dönüşmüştür.

Daha sonra Avrupalı ülkeler kendi aralarında birlikte çalışmanın etkinliğini

(*) Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum

arttırmak için bölgesel alanlarda güçlerini birleştirmeye ve böylece ekonomik, politik, askeri, sosyal, çalışma ve ticari alanlarda birlikte çalışmayı kararlaştırmışlardır. Böylece ABD ile Rusya arasında üçüncü bir güç olan Avrupa Birleşik Devletlerini kurmak amaçlanmıştır.

Öncelikle önemli madenlerden Kömür ve Çeliğin kullanılmasında ortak bir düzende hareket etmek için 1951 yılında Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC) anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra ekonomik alanda birlikte çalışmayı gerçekleştirmek amacıyla da 1957 Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) ve yine aynı anlaşma ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan ve 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren EEC ve EURATOM'un ECSC (Paris 1951) ile bir araya gelmesinden Avrupa Toplulukları (AT) oluşmuştur.

Yani bugün Avrupa Toplulukları veya Avrupa Birliği diye isimlendirilen kuruluş;

1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC, Paris 1951),
2. Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC, Roma 1957) ve
3. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM, Roma 1957)'nin birleşiminden meydana gelmiştir.

EEC'ı kuran Roma Anlaşmasını imzalayan ülkeler; F.Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg (Altular)'dır. Topluluğun altı kurucu üyesine ilave olarak 1973'de İngiltere, İrlanda, Danimarka, 1981 yılında Yunanistan ve 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla Topluluğun üye sayısı 12'ye yükselmiştir. 1 Ocak 1995'de AT'a Avusturya, İsveç ve Finlandiya ülkelerinin de katılmasıyla üye sayısı 15 olmuştur.

Roma anlaşmasıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu, Dünya'da büyük yankılar uyandırmıştır. 25 yılda 12 üyelik bir topluluğa dönüşerek, bugün 15 üye ülkesiyle büyük bir ekonomik ve siyasi güç haline gelmiştir.

AT 12'lerin yüzölçümü D.Almanya dahil 2.368.053 km², nüfusu ise yaklaşık 346.193.000'dir. AT görünüşte sadece ekonomik birliği sağlayan bir karakter göstermekte ise de, aslında nihai hedefi, Avrupa'nın siyasi birliğini temin etmektir. Daha açıkçası nihai amacı sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bir birlik olarak "Avrupa Birliği'ni kurmaktır".

Buraya kadar genel hatlarıyla kuruluşunu açıklamaya çalıştığımız AT'a Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik için başvurmuştur. Gümrük Birliği'nin gündemde olduğu şu günlerde Türkiye tarımının AT tarımı ile entegrasyonunun ülkemiz ekonomisi açısından önemli bir yeri sözkonusudur.

Türkiye ve AT'da tarım sektörü önemli bir sektör durumundadır. Ancak tarımsal yapı bakımından iki tarafın büyük farklılıkları sözkonusudur. AT ülkelerinin çoğunluğu izlenen Ortak Tarım Politikası (OTP) doğrultusunda tarımsal yapıyı düzenleyici yönde büyük mesafeler almışlardır. Türkiye ise tarımsal potansiyel

bakımından oldukça avantajlı bir durumda olmasına rağmen, tarımsal yapıda çok önemli sorunlar söz konusudur.

Türkiye tarımı ile AT Ortak Tarım Politikasının esaslarını açıklamak, Türkiye ve AT tarımı istatistiki verilere dayanarak mukayese edip farklılıkları ortaya koymak ve Türkiye tarımının AT tarımına entegrasyonu için gereken düzenlemeleri belirlemektir.

II. AVRUPA TOPLULUKLARI ORTAK TARIM POLİTİKASI VE AMAÇLARI

1. Avrupa Toplulukları Ortak Tarım Politikası

AT ülkeleri birlikte çalışmayı gerçekleştirmek için aşağıdaki politikaları hedeflemişlerdir (Ayyıldız, 1992): 1. Ortak Dış Ticaret Politikası, 2. Ortak Tarım Politikası, 3. Ortak Sanayi Politikası, 4. Ortak Para Politikası, 5. Vergilendirme Harmonizasyonu, 6. Rekabet Politikası, 7. Ulaştırma Politikası, 8. Enerji Politikası ve 9. Bölgesel Politikalar.

Belirtilen ortak politikalar kapsamına tarım politikasının alınması, önceleri tartışma konusu olmuştur. Şöyle ki, AT, teknik gelişmenin tarımda sanayiye oranla daha güç uygulanabilmesi, tarımsal gelişmenin sanayinin gelişim hızında olmaması ve tarımsal üretimin doğal şartlara bağlı olması gibi nedenleri gözönünde bulundurarak, tarımsal maddelerin Ortak Pazar bünyesi içinde mütalaa edilip edilmeyeceği üzerinde durmuştur. Ancak, üye devletlerin ekonomisinde tarımın önemli bir yer tutması, politik bir faktör olarak tarımsal nüfusun halk ve kamu yönetiminde önemli rol oynaması ve bütün sektörleri kapsamayan bir entegrasyonun başarılı olamayacağı gibi sebeplerle de tarım sektörü Ortak Pazar Anlaşması içinde düşünülmüştür. Nitekim, Roma Anlaşmasının 38, 39, 40, ..., 47. maddeleri tarımla ilgili hükümlere ayrılmıştır.

1958'de İtalya'nın Stressa şehrinde üye devletlerin Tarım Bakanları yaptıkları bir toplantıyla da ortak bir tarım politikasının esaslarını belirlemişlerdir. Böylece ülkeler arasında tarım politikasındaki farklılıkların büyümesini önlemek ve aynı zamanda politikaları birbirine yaklaştırmak amacıyla ortak bir tarım politikasının uygulanması kararlaştırılmıştır.

1962 yılında uygulamaya konulan Ortak Tarım Politikası (OTP), tarımsal ürünlerin topluluk pazarlarında serbest rekabet şartlarına göre satılmasını öngörmekle beraber, fiyatlarda görülen dalgalanmalar nedeniyle, gerektiğinde piyasaya müdahale olanağını da vermektedir. Bundan anlaşılacağı üzere OTP ile bir yandan fiyatlar arz ve talebi ayarlayan bir faktör olarak ele alınmak suretiyle serbest rekabet esaslarından hareket edilmekte, diğer yandan iç piyasaların dış piyasalar karşısında korunması için çeşitli müdahale tedbirlerine başvurulmaktadır.

Roma Anlaşmasının 39. maddesinde OTP'nin esasları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir;

1. Teknik gelişmenin tarımda tatbiki, üretim faktörlerinin özellikle işgücünün en iyi bir biçimde kombine edilmesi sayesinde tarım sektöründe produktivitenin artırılması,

2. Tarımda çalışanların fert başına gelirlerinin artırılması ile onlara daha iyi bir yaşam düzeyinin sağlanması,

3. Tarımsal pazarlarda istikrarın temin edilmesi,

4. Tarımsal ürün ihtiyacının temininin garanti altına alınması,

5. Adil ve ölçülü fiyatlarla tüketici, tüccar ve tarım endüstrisi ihtiyaçlarının karşılanmasını mümkün kılması. Belirtilen bu amaçlarda tarımsal ürünler denilirken; Toprakta yetiştirilen ürünler, hayvancılık ve balıkçılık ile bunların ilk işleme tabi tutulmuş şekilleri kastedilmiştir.

OTP'nin belirtilen amaçlarına ulaşmak için gerekli düzenlemeler ise şu şekilde belirtilmiştir (Ayyıldız, 1992):

1. Üye devletlerin öngörülen bir geçiş döneminden sonra, OTP'nin amaçlarını belirli aşamalarda gerçekleştirmeleri,

2. Tarımsal pazarların ortak düzenlemesi ve işleyişinin sağlanması,

3. Ortak Piyasa düzeni çerçevesinde fiyat düzenlemeleri, müdahale yöntemleri, ihracata vergi iadesi, ithalata prelevman gibi dışa karşı korunma önlemlerinin alınması,

4. Ortak düzenin amacına ulaşmasını sağlamak üzere finansman sağlamak üzere finansman fonlarının teşkil edilmesi.

OTP'nin amaçlarına ulaşması için öngörülen şartlara bakıldığında OTP ile birlikte şu 3 politikanın da gerçekleştirilmesine çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar;

1. Tarımsal Üretim ve Yapı Politikası,

2. Tarımsal Pazar ve Fiyat Politikası,

3. Ortak Finansman Politikası

2. Avrupa Toplulukları Ortak Tarım Politikasının Bugünkü Amaçları

AT Tarım Politikası Roma Anlaşmasında belirtilen amaçları çerçevesinde günümüzde şu amaçları içermektedir;

1. Tarım sektöründe verimliliğin artırılması; AT tarımsal ürün fazlalıkları nedeniyle bazı ürünlerin üretiminde ekstansif tarıma geçerek tarımda verimliliği artırmayı amaçlamaktadır. Burada, ekstansif tarımdan kasıt, üretilen ürünü daha düşük maliyetle üretebilmektir.

2. Gıda maddeleri temininin gün geçtikçe artan bir şekilde garanti altına alınması,

3. Ölçülü tüketici fiyatlarının oluşturulması,

4. Tarımsal nüfusa, fert başına geliri artırmak suretiyle insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyinin sağlanması,

5. Tarımsal pazarların ve topluluk içi tarımsal ticaretin yaygınlaştırılması,
6. Çevrenin korunması,
7. Topluluğun dünya ticaretine uyumunun sağlanması ve
8. Dünyadaki açlık sorununun çözümüne katkıda bulunulması.

3. Avrupa Toplulukları Ortak Tarım Politikasının Destekleme Vasıtaları

AT'da tarım politikaları uygulamaya çalışılırken aşağıdaki politikalarla yararlanılmakta veya amaca ulaşmada aşağıdaki politikalar vasıta olarak kullanılmaktadır; 1. Fiyat Politikası, 2. Pazar Strüktür Politikası veya Pazar Organizasyonları, 3. Tarımda Strüktür Politikası, 4. Bölgesel Politikalar, 5. Sosyal Politika ve 6. Eğitim Politikası.

III. TÜRKİYE TARIMI İLE AVRUPA TOPLULUKLARI TARIMININ MUKAYESESİ

1. Tarımın Ekonomideki Yeri ve Önemi

Türkiye ve AT'ın ekonomisi ve tarımı farklı yapıda bulunmakla beraber, birçok yönlerden birbirini tamamlayıcı özellik göstermektedir (Güneş, 1988). AT ekonomisinde sanayi karakteri, Türkiye'de tarımsal karakter hakimdir. AT'a üye ülkelerin ekonomisinde tarımın payı, ülkeler arasında küçük farklılıklar göstermesine rağmen genel olarak düşüktür.

Tarımın ekonomideki yerini ve önemini belirlemek amacıyla milli gelirdeki payı, dış ticaret durumu ve istihdam olanağı yaratma gibi kriterler esas alınmıştır.

1.1. Tarımın Milli Gelirdeki Payı

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça, tarımın milli gelirden aldığı pay azalmaktadır. Ancak sözkonusu azalış nispi bir azalış olup tarımın gerilediği anlamına gelmemektedir. Tarımsal üretim mutlak olarak artmakta veya tarım sektörü gelişmektedir. Ancak sanayi ve hizmetler sektörü daha fazla geliştiğinden tarımın milli gelirden aldığı pay azalmaktadır.

Türkiye'de tarımın milli gelirden aldığı pay AT ortalamasına göre oldukça yüksektir. 1992 yılı itibarıyla tarımın milli gelirden aldığı pay Türkiye'de % 16.2 iken bu oran, AT ortalamasında % 3.0'dır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye ve Avrupa Topluluklarında Milli Gelirin Sektörlere Göre Dağılımı (%)

Sektörler	Türkiye	Avrupa Toplulukları
Tarım	16.2	3.0
Sanayi	26.9	34.5
Hizmetler	56.9	62.5
Toplam	100.0	100.0

Kaynaklar: (Anon., 1993 a; Anon., 1994 a)

1.2. Tarımsal Ürünlerin Dış Ticaretteki Durumu

Türkiye ile AT'nın dış ticaret durumları incelendiğinde, tarımın veya tarımsal ürünlerin Türkiye'nin ihracatında, AT'm ise ithalatında daha fazla pay aldığı görülmektedir. Şöyle ki, 1992 yılı itibarıyla tarım ürünlerinin ihracattaki payı Türkiye'de % 18.1, AT'nda % 5.6'dır. Buna karşılık ithalata bakıldığında Türkiye'de ithalatın % 8.4'ünü tarımsal ürünler oluştururken bu oran AT'da % 12.3'dür (Anon., 1994 a; Anon., 1994 b).

1.3. Tarımda İstihdam Durumu

AT'da tarım sektöründe 8 352 800 istihdam edilmekte ve toplam istihdamın % 6.3'ünü oluşturmaktadır (Anon., 1995). Türkiye'de 8 473 000 kişi tarım sektöründe istihdam edilmesine rağmen bu nüfus toplam nüfusun % 46.6'sını, toplam istihdamın ise % 50.2'sini oluşturmaktadır (Anon., 1995; Anon., 1994b). Aynı dönemde Türkiye'de toplam nüfusun % 44.6'sının kırsal kesimde yaşadığı ve genellikle tarımla uğraştığını gözönünde bulundurduğumuzda; Türkiye'de tarım sektöründe aşırı bir nüfus baskısı veya fazlalığının olduğu söylenebilir.

2. Tarımsal Arazinin Kullanım Durumu

Türkiye ve AT'da tarımsal arazi varlığı ve kullanım durumu Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2- Türkiye ve Avrupa Toplulukları'nda Tarımsal Arazinin Kullanım Durumu (1990 Yılı, Bin Hektar)

Arazinin Nev'i	Türkiye	Avrupa Toplulukları
Tarla Arazisi	23 836	39 515
Bağ ve Bahçeler	2 414	4 732
Çayır-mer'a ve Otlaklar	26 135	26 650
Toplam Tarım Alanı	36 627	128 470
İşlenen Alan	24 974	68 250
Devamlı Kültür	2 963	117 300
Devamlı Çayır	8 700	48 486
Ormanlar	20 199	53 776

Kaynaklar: (Anon., 1993 a; Anon., 1994 a)

3. Tarım İşletmelerinin Yapısı

AT'da tarım işletmeleri yıllara göre azalış gösterirken, Türkiye'de tersi durum yaşanmış ve araziler mevcut miras hukukumuz nedeniyle gittikçe bölüşülmüş ve dolayısıyla işletme sayısı da artmıştır. 1970'li yıllarda AT'da işletme sayısı 5 888 310 adet iken 1980'li yıllarda 5 206 570, günümüzde 6 929 000 olmuştur. Türkiye'de ise aynı dönemlerde işletme sayısı 3 376 587 adetten 3 650 910 adete artırmış ve günümüzde yaklaşık 4 000 000 tarım işletmesi vardır.

Tarım işletmelerinin işletme büyüklük grubuna göre dağılımına bakıldığında ise Türkiye'de tarım işletmelerinin daha çok küçük köylü işletmeleri karakterinde olduğu görülmektedir. Tarım işletmelerinin ortalama büyüklüğü Türkiye'de 6-7 hektar, AT'da 14 hektardır. Türkiye ve AT tarım işletmelerinin işletme büyüklüklerine göre dağılımları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Türkiye ve Avrupa Toplulukları'nda Tarım İşletmelerinin İşletme Büyüklüklerine Göre Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Hektar)	Türkiye (%)	Avrupa Toplulukları (%)
< 2'den	30.19	—
2 < 5	31.90	35.79
5 < 10	20.25	12.59
10 < 20	11.55	11.81
20 < 50	5.31	12.85
> 50'den	0.80	5.78
Toplam	100	100

Kaynaklar: (Anon., 1993 a; Anon., 1994 a)

Ayrıca, işletme aile genişliği ve işletme arazisi parsel sayısı bakımından da Türkiye ile AT tarım işletmeleri birbirinden farklı özellikler arz etmektedir. Türkiye'de tarım işletmelerinde aile genişliği ortalama 7-8 kişi iken AT'da bu değer 4-5 kişidir.

4. Tarımsal Üretimde Verimlilik

Türkiye tarımında verimlilik AT tarımındaki verimliliğin yaklaşık olarak 1/3 ü kadardır. Bazı tarımsal ürünlerin verimlilikleri bakımından Türkiye tarımı ile AT tarımını mukayesesi Tablo 4 de verilmiştir.

Tablo 4. Türkiye ve Avrupa Toplulukları'nda Bazı Tarımsal Ürünlerde Verimlilik (kg/hektar)

Ürün Nev'i	Türkiye (1980-90 Ortalaması)*	Avrupa Toplulukları
Buğday	19.2	55.9
Arpa	20.1	37.8
Bezelye	20.6	44.2
Mısır	31.5	77.6
Çeltik	26.3	61.7
Şekerpancarı	317.9	503.6
Soya Fasulyesi	18.1	26.1
Patates	198.3	319.2
Tütün	9.5	15.5
Karkas Ağırlığı(kg/baş)	146	240

(*) Hesaplanmıştır.

Kaynaklar: (Anon., 1993 a; Anon., 1993b)

5. Tarımsal Ürünlerin Tüketim Durumu

Kişi başına belirli tarımsal ürünlerin tüketimine bakıldığında Türkiye'de daha çok hububat grubu ürünlerin fazla tüketildiği, AT'da ise tüketimin özellikle hayvansal ürünlerde daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo: 5).

Tablo 5: Türkiye ve AT'da Bazı Tarımsal Ürünlerin Kişi Başına Yıllık Tüketimleri (kg/yıl, 1992 için)

Ürün Nev'i	Türkiye	Avrupa Toplulukları
Hububat	186.8	81
Pirinç	6.1	4.8
Şeker	31.2	34
Sebzeler	176.0	117
Şarap	0.7	38
Taze Süt	99.0	143.6
Tereyağı	1.7	4.6
Yumurta	5.2	23.1
Et	26.9	92.1
Su Ürünleri	11.1	20.87

Kaynak: (Anon., 1993).

AT'da bazı tarımsal ürünlerin fert başına tüketimlerinde zamanla azalma olurken bazılarında ise artış gözlenmiştir. 1985 yılında kişi başına 83 kg/yıl olan hububat tüketimi 1992 yılında 81 kg/yıl, aynı dönemde patates tüketimi 80 kg/yıl'dan 79 kg/yıl, şarap tüketimi 44 kg/yıl'dan 38 kg/yıl olmuştur. Bu azalışa karşılık 1985 yılında fert başına 83 kg/yıl olan et tüketimi 1992 yılında 92.1 kg/yıl, aynı dönemde sebze tüketimi 16 kg/yıl'dan 117 kg/yıl, meyve tüketimi 18 kg/yıl'dan 19 kg/yıl olmuştur (Anon., 1993a).

2.6. Tarımsal Üretimde Girdi Kullanımı

Tarımda kullanılan verim artırıcı bazı girdilerin kullanım düzeyleri bakımından da Türkiye tarımı, AT tarımının çok gerisinde yer almaktadır. Tarımda girdi kullanım düzeyleri bakımından Türkiye tarımı ile AT tarımının mukayesesi tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Türkiye ve Avrupa Toplulukları Tarımında Girdi Kullanım Düzeyleri (Hektara Kullanım Düzeyi)

Kullanılan Girdi	Türkiye	Avrupa Toplulukları
100 hektar tarım alanına düşen traktör sayısı	2.5	6.2
1 hektar tarım alanında kullanılan azotlu gübre	26.6	75.0
1 hektar tarım alanında kullanılan fosforlu gübre	13.1	46.0
1 hektar tarım alanında kullanılan potash gübre	1.0	44.0
1 hektar tarım alanında kullanılan toplam gübre	40.7	165.0

Kaynak: (Anon., 1993, Anon. 1993b).

2.7. Tarımsal Üretim Bileşimi

Türkiye'de tarımsal üretimin % 75.4'ü bitkisel üretim ve % 24.6'sı hayvansal üretim olduğu halde, AT'da % 45.3 bitkisel üretim, % 54.7 hayvansal üretimdir (Güneş, 1988).

2.8. Tarımsal Üretimde Kendine Yeterlilik Durumu

Ülkemiz Dünya'da kendi kendine yeterli yedi ülkeden biri kabul edilmektedir. Ancak ürünler bazında yeterlilik durumu ile ilgili istatistiki veriler olmadığından Tablo 7'de sadece AT için düzenlenmiştir.

Tablo: 7. Avrupa Topluluklarında Bazı Tarımsal Ürünlerde Kendine Yeterlilik Durumu (%)

Ürün Nev'i	1985/86	1991/92
Hububat	110	120
Patates	101	108
Taze sebze	123	128
Taze meyve	107	106
Şarap	104	115
Taze Süt	162	102
Tereyağı	110	121
Peynir	106	107
Yumurta	102	102
Kırmızı Et	102	102

Kaynak: (Anon., 1993 d).

Tablo: 7 de görüldüğü gibi, AT'ın tarımsal ürünler bakımından kendine yeterliliği 1985/86 dönemine göre 1991/92 döneminde artmıştır. Türkiye'de ise tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik konusu gün geçtikçe tartışmalara yol açmaktadır. Yeterliliğin gün geçtikçe ortadan kalktığı vurgulanmaktadır.

2.9. Tarımsal Mevzuat ve Uygulanan Tarım Politikaları

Türkiye ve AT'da, tarımsal mevzuat ve uygulanan tarım politikaları bakımından farklılıkları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1. AT'da fiyat politikası aracılığı ile ve diğer sektörler (sanayi ve hizmetler) arasında gelir dengesi kurulmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de ise fiyat politikası üreticiyi korumak amacıyla yöneliktir.

2. AT'da tarımsal ürünlerin önemli bir kısmı sürekli korunurken, Türkiye'de desteklemeye konu olan ürünler yıldan yıla değişmektedir (Açikel, 1993).

3. AT'da OTP'nin finansmanı sadece Avrupa Toplulukları Tarımsal Garanti ve İstikamet Fonundan (FEOGA) karşılanmaktadır. Türkiye'de ise desteklemenin finansmanı, T.C. Ziraat Bankası ve T.C. Merkez Bankası kaynaklarından gerçekleştirilmektedir.

4. AT'da tarım ürünleri dış rekabete karşı prelevmanlarla korunurken, Türkiye'de gümrük vergileriyle ürünleri dış rekabete karşı korumak yetersiz kalmaktadır.

3. Türkiye Tarımının Avrupa Toplulukları Tarımına Uyumu

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de (1 Ocak 1973), gerek madde bazında ve gerekse bu alandaki yasal düzenlemeler açısından, Türkiye tarımı ile AT tarımı arasında uyum sağlanabileceği vurgulanmaktadır.

Türkiye OTP'a uyum için tarımsal yapı değişmelerini yapma ve işletmeleri optimal şekilde düzenleme ihtiyacındadır. Tarımda entansiteyi artırıcı tedbirleri almaya ve tarımdaki fazla nüfusu diğer sektörlere çekmeye çalışmalıdır. Topluluğa uyum için Türkiye ürün bazında topluluğun kendine yeterliliğin sağlanamadığı sert buğday, çeltik, limon, çay, fındık, lütün, antepfıstığı, pamuk, turfanda üzüm, zeytinyağı, bazı sebzeler, koyun eti, tiftik vb. Topluluk ihtiyacını tamamlayacak üretim faaliyetlerini ve standart ürün hazırlama çalışmalarını gerçekleştirmelidir.

Türkiye tarım ürünleri fiyatlarını, Topluluğun taban fiyatları ile tavan fiyatlarına uyduracak ve Ortak Pazara yönelik tarımsal ürünler dış satımında, serbest dolaşımı sağlayacak durum için çalışmalıdır.

Tarım, kendine özgü özellikleri ve ayrıcalıkları sebebiyle, liberal ekonominin en yaygın uygulandığı AT ülkelerinde bile korunduğuna ve desteklendiğine göre, ülkemiz ekonomisindeki önemi dikkate alınarak korunmalıdır. Oysa son yıllarda izlenen politikalar doğrultusunda tarımda koruma oranları genellikle düşüktür. Türkiye'de tarım sektörü liberalleşme çalışmaları çerçevesinde de korunup desteklenmelidir.

Kısaca özetleyecek olursak, Türk tarımının Topluluk tarımına uyumunu sağlayabilmesi için aşağıdaki hususları ele alıp **incelemesi** gerekir (Ayyıldız, 1992);

A. İşletmecilik ve tarım politikası alanında

1. Tarımın tabiata bağlılığından kurtarılması
2. Objektif kriterlere göre destekleme alımlarının yapılması,
3. İhraç ürünlerinin teşviki,
4. Tarımda çalışabilir nüfusun azaltılması.

B. Tarımsal yapıda gerekli islahatın yapılması

1. Toprak ve tarım reformu,
2. Alt yapının düzenlenmesi,
3. Toprakların maksatlarına göre kullanımı.

C. Kültürel ve kurumsal tedbirlerin alınması

IV. SONUÇ

Araştırmada, Türkiye ve AT tarımının yapısal durumuyla ilgili aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

Türkiye ekonomisinde tarım karakteri, AT ekonomisinde sanayi karakteri hakimdir. Tarımsal ürünler, Türkiye'nin ihracatında AT'ın ithalatında daha büyük paya sahiptir.

Türkiye'de tarım kesimindeki nüfus fazla olmasına rağmen, gün geçtikçe azalış göstermeyip aksine artmaktadır. İktisaden faal nüfusun yarısı tarım sektöründe çalışmaktadır. Kısaca tarımda bir nüfus baskısı sözkonusudur.

Türkiye'nin tarım alanı AT ülkeleri ortalamasından daha fazladır. Orman varlığı bakımından da Türkiye AT ülkeleri ortalamasından daha zengindir.

Türkiye'de tarımsal işletmelerin sayısı fazla ve bu işletmelerin % 62'si küçük köylü işletmeleri karakterindedir. Tarım işletmelerinin sahip oldukları arazi parçalı olup parsel sayısı fazladır. Bir işletmenin sahip olduğu arazi Türkiye ortalaması olarak 6-7 hektar ve bu arazi ise 6-7 parselden oluştuğuna göre her parselin genişliği 1 hektardan oluşmaktadır. 1 Hektarlık parseller ise makina kullanımının ekonomik olmadığı parsellerdir.

Türkiye'de tarımsal üretimde verimlilik, AT ortalamasının yaklaşık 1/3 ü kadardır. Aynı şekilde tarımda verim artırıcı girdilerin kullanımı da AT ortalamasının yaklaşık 1/3 ü kadardır.

Türkiye'de kalori değeri yüksek tarımsal ürünler, AT'da protein değeri yüksek tarımsal ürünler daha fazla tüketilmektedir.

Türkiye'de tarımsal üretimin bileşimi bütünsel ağırlıklı, AT'da hayvansal veya hayvancılık ağırlıklıdır.

Türkiye Dünya'da kendine yeterli 8 şanslı ülkeden biri kabul edilmektedir. Ancak son yıllarda bu konu tartışılmaktadır. AT'da tarımsal ürünlerin çoğunda kendine yeterlilik ve hatta fazlalık vardır. Gün geçtikçe kendine yeterlilik artmaktadır.

Türkiye'de fiyat politikasıyla üreticinin korunması amaçlanmaktadır. AT'da fiyat politikasının amacı, sektörler arası gelir dengesizliğini azaltmaya yöneliktir.

Türkiye'de tarım sektörünün finansmanı sınırlı ve birden fazla kaynaktan sağlanmaktadır. AT'da tarım sektörünün yeterli ve tek finansman kaynağı FEOGA'dır.

Türkiye'de tarımın AT tarımına uyumunu sağlayabilmek için, teknik, ekonomik ve sosyal tarımsal yapıda düzenlemeler yapmak gerekmektedir.

Gerekli düzenlemelerin yapılmasına yönelik politikaların bir an önce belirlenmesi, AT tarımı ile uyum mümkün olmasa dahi, Türkiye tarımının geliştirilebilmesi için zorunluluk arz etmektedir.

V. KAYNAKLAR

- Açikel, S., 1993, AT'da OTP'nin İşleyişi ve Türk Tarım Politikası'nın OTP'ye Uyumu, Atatürk Üniv. Fen Bil. Enst. (YL Tezi Yayınlanmamış), Erzurum.
- Anonymous, 1986, FAO, World Agricultural Statistics, Roma.
- Anonymous, 1993a, Basic Statistics of the Community 29th Edition CEC, Luxembourg.
- Anonymous, 1993b, Tarımsal Yapı ve Üretim, DİE Yay. Ankara.
- Anonymous, 1993c, Agricultural Statistical Yearbook, Luxembourg.
- Anonymous, 1993d, The Agricultural Situation in the Community 1992 Report, CEC, Luxembourg
- Anonymous, 1994a, Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE Yay. Ankara.
- Anonymous, 1994b, Eurostatistics External Trade and Balance of Payments, Statistical Yearbook, Luxembourg
- Anonymous, 1995, Eurostatistics Data for Short-Term Economics Analysis, Luxembourg.
- Ayyıldız, T., 1992, Tarım Politikası, Genel Politikalar ve Türkiye'de Durum, Atatürk Üniv. Yay. Ziraat Fak. Yay. Erzurum.
- Cinemre, H.A., 1991, Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinden Zirai Yapı ve Nüfus, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 94, Ankara.
- Güneş, T., 1988, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye, Kooperatifçilik, Sayı: 81, Ankara.
- Esengün, K. ve Karalar, F. 1989, Türkiye AT Ülkelerinin İşletme Yapısal Farklılıkları Üzerine Bir Araştırma Cumhuriyet Üniv. Ziraat Fak. Dergisi Cilt: 5, Sayı: 1, Adana.
- Ertuğrul, C., 1994, Türkiye-Avrupa Topluluğu Tarım İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı: 47, Ankara.
- Özçelik, A. ve Çetin, B., 1988, Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Gelişme Durumu, Kooperatifçilik, Sayı: 82, Ankara.

İŞÇİ EKONOMALARI VEDA EDERKEN: İŞÇİ TÜKETİM KOOPERATİFLERİNİN EKONOMALARIN YERİNİ İKAME EDEMEMİŞ OLMASI BİR TAHİLSİZLİKTİR

Doç.Dr. Kadir ARICI ()*

GİRİŞ

"Ekonoma" günümüzde adını çoğumuzun bilmediği ancak işçiler açısından hem geçmişte hem de günümüzde anlamı olan bir kelime. Ekonoma adı ile bilinen kurum günümüzde işyeri kantinleri olarak adlandırılmaktadır. Ekonomalar işyerlerinde işçilerin zaruri tüketim malları vb. ihtiyaçlarını karşılamak maksadı ile kurulan ve işletülen kantinlerdir. Ekonomalar, günümüzde gün be gün azalmakta ve bizlere veda etmekte. Bu çalışmamızda, sözkonusu kurumlar hakkında bilgi vermek, fonksiyonlarını değerlendirmek, tarihe karışmakta oldukları bir dönemde bu kurumların hangi kurumlarla yer değiştirebilecekleri konusundaki görüşlerimizi açıklamak istiyoruz. Bu arada ekonomaların işçi tüketim kooperatifleri ile ekonomaların ikame edilip edilemediği sorusu üzerinde bir tartışma açmak ve bunun cevabını vermek istiyoruz.

I — EKONOMA KAVRAMI - TARİHİ GELİŞİMİ - HUKUKİ DAYANAKLARI

Ekonoma kavramı ve ekonomaların tarihi gelişimi ve bu gelişim içinde ortaya çıkan meseleler üzerinde fazla durulmamış ve günümüzde de fazla önemi kalmadığı için genelde yeterince değerlendirilmeyen bir konu olarak kalmıştır.

1- Ekonoma Kavramı:

Ekonoma, işyerlerinde işverenlerin işçilerin ihtiyaç duydukları malları kolayca ve işyerinde temin edebilmelerini sağlamak maksadı ile kurduğu ve bizzat işveren tarafından yönetilen işyeri kantinleri ve satış mağazaları olarak tanımlanabilir.

(*) Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Ekonomaların temel görevi yada açılış gayesi, işçilerin ihtiyaç duyduğu (tüketim malları başta olmak üzere) malları kolay bir şekilde temin etmelerini sağlamaktır. Bu itibarla da ekonomalar günümüzde işyeri kantinleri olarak da adlandırılmaktadır. Kantinin işletilmesi ve malların temin edilerek işçilerin satın alınmasına sunulması işverence gerçekleştirilmekte ve kâr gayesi güdülmeyen gerçekleştirilen bu faaliyette işçiler en fazlasından bu faaliyetin cari giderlerini üstlenmektedirler. Bu suretle hem ihtiyaç duydukları malları işyerlerinde kolayca hem de olabildiği kadarı ile en az maliyet ile karşılamaktadırlar.

Ekonomaların açılmalarındaki temel saik yalnızca ucuz mal temininin sağlamak değildir. Ekonomalar tüketim mallarının satıldığı pazarlardan yahutta bu pazarların bulunduğu yerleşim merkezlerinden uzakta olan ve bünyesinde çok sayıda işçinin çalıştırıldığı işyerlerinde çalışan işçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasını da sağlamaktır.

2- Tarihi Gelişimi

A — Genel Olarak

Ekonomaların ilk defa ne zaman kurulmuş olduğu hakkında yeterli bilgilere sahip değiliz. Ancak ekonomaların sanayileşmenin başlangıç döneminde ortaya çıkışları bilinmektedir. Çünkü ancak sanayileşme ile birlikte çok sayıda işçi yerleşim merkezlerinden uzak bölgelerde toplu olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu sebeple de bu işçilerin tüketim maddeleri ihtiyaçlarının karşılanması bir ihtiyaç olarak belirmiş ve bunun sonucunda işyerlerinde kantin açılması ihtiyacı doğmuştur. Ekonomalar bu ihtiyacı karşılamak düşüncesinin doğurduğu kurumlardır.

Ekonom kavramı Batı ülkelerinden alınmış bir kavram olup uzun bir süre bu isimle kullanılmış hatta 3008 sayılı ve 1936 tarihli İş Kanunu'nu m. 27 de ve yine bu konuda çıkartılmış olan "İşyeri Ekonomaları Talimatnamesi"nde kullanılmış bir kavramdır. Günümüzde yalnızca 1930 lu yıllarda kurulmuş KİT lerde (Mesela ETİBANK'ta) aynı adlarla varlıklarını sürdürmektedirler. Ekonomia kavramı 931 sayılı ve 1967 tarihli İş Kanunu ile yerini "Kantin" kavramına terk etmiş ve bu sebeple de yeni kuşaklar kanundaki bu terimi kullanmaya başladığı için ekonomia kavramına toplum yabancı kalmıştır.

Bilindiği kadarı ile işyerinde kantin açmak suretiyle işçilerin tüketim malları ihtiyacını ucuz bir şekilde temin etmelerini sağlamaya yönelik ilk işveren teşebbüsü İngiltere'de -kooperatifçiliğin de babası olarak bilinen Robert Owen (1771-1858) gerçekleştirmiştir. Owen kendi fabrikasındaki işçilerin daha iyi çalışma şartlarına kavuşmalarını sağlamaya yönelik çalışmaları arasında "işçilerin zorunlu ihtiyaç maddelerini toptan ve müştereken teminle ucuz alışveriş yapmalarını sağlamak için fabrika civarında alışveriş merkezleri açmıştır (1). New Larnaka şehrinde işçilerin ih-

(1) ERKUL, İhsan: sosyal Politika Dersleri., C.I., Yörük Matbaası İstanbul 1983., s. 69

tiyaçlarını karşılamak için ucuz ve kaliteli mal satan dükânlar açan Oven kooperatifçi sosyalist bir ekonomist olarak da bilinmektedir (2).

Kantinlerin özellikle yerleşim bölgelerinden uzak işyerlerinde çalışan işçiler için daha büyük ihtiyaç olarak ortaya çıkmaları gerçeği bunların ilk defa maden işletmelerinde ve yol inşaat için kurulmaları sonucunu ortaya çıkartmıştır.

İşçilerin ihtiyaçlarını karşılayan ekonomalar işverenler tarafından zaman zaman kötüye de kullanılmışlardır. Bu kötü kullanım işçilerin ücret hakkının suistimaline de yol açtığı için bu konu İş Hukuku tarihi içerisinde önemli bir mesele haline gelmiştir. Hatta birçok memlekette ekonomaların açılması yasak edilmişlerdir (3). Bu yasaklamanın arkasındaki temel sebep, işçilerin ücretlerinin aynı olarak ödenmesinin (Truck Sistem) bir aracı olarak ekonomaların kullanıldıklarının gözlenmiş olmasıdır. "Truck system, ekonomalar teşkilatı ile yakından ilgilidir. Zira, işverenler bu sistemi hemen daima kurdukları ekonomalar ile tatbik ederler. İşçi ekonomadan alışverişe icbar edilir ve böylece ücret olarak eline geçen paranın bir kısmını ve hatta bazan tamamını ekonomadan aldığı eşya bedelleri ile takas etmeye de mecbur olur" (4). Kalitesiz mallar yüksek fiyatla satılarak işçiler istismar edilir ve işveren kendisine büyük menfaat sağladı (5). Araştırmacıların bu türlü tesbitleri konu ile ilgili kanuni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

İşçinin korunması çerçevesinde özellikle de işçinin ücret hakkının korunmasını sağlamak için hukuki düzenlemeler ile ekonomaların kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili esaslar tesbit edilmiştir. İş Kanunlarında bunlara dair hükümler vaaz edilmiştir. Bu suretle hem işçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında fonksiyonu bulunan ekonomaların faaliyetlerinin devamı sağlanmış, hem de bunların işçilerin ücret haklarını suistimal için araç olmalarının önüne geçilmiştir.

B - Türkiye'de

Ekonomaların ülkemizdeki tarihi hakkında yapılmış ayrıntılı araştırmalar mevcut değildir. Ekonomaların fonksiyonları ve doğuş sebeplerinden yola çıkılarak ekonomaların ülkemizdeki tarihinin çok eskilere kadar gitmediği inancındayız. Bilindiği gibi ekonomalar sanayileşme sonucu ortaya çıkan kurumlardır. Çünkü ancak sanayileşme ile birlikte çok sayıda işçi kentlerde ve de kentlerden uzak yerlerde bulunan işyerlerinde çalışmaya başlamışlardır.

- (2) Oven'in bu çalışmaları kendisine günümüzde işçi tüketim kooperatifçiliğinin de kurucusu olma sıfatını kazandırmıştır. Geniş bilgi için bkz: GÜVEN, Sami: Endüstriyel İşçi Kooperatifleri (Kuramı ve Sosyal Politikası) Kutay ve Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Bursa 1994, s. 27-28; TUNA, Orhan-YALÇINTAŞ, Nevzat: Sosyal Siyaset, Der Yayınları İstanbul 1981. s. 182-183.; TALAS, Cahit: Toplumsal Politikaya Giriş., S.Yayınları, Sevinç Matbaası Ankara 1981. s. 80-82.
- (3) SAYMEN, F.H.: Türk İş Hukuku, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1954, s. 505.
- (4) ESEN, Bülent Nuri: Türk İş Hukuku, Maarif Matbaası, Ankara 1944., s. 75.
- (5) SAYMEN, F.H.: a.g.e. s. 505.

Hukuki gelişim bakımından mesele incelendiği zaman ekonomaların ilk defa maden işyerlerinde kurulduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Ereğli maden kömürü havzasında çalışan işçilerin korunmasına yönelik mevzuat düzenlemeleri arasında kantin açma yükümlülüğünün de yer aldığı tesbit edilmektedir. Ki bu bizim varsayımımızın da bir delili olmaktadır.

Ülkemiz uygulamasına göre ekonomalar İktisat Vekaletinin izni ile açılabilirdi (İ.K. m. 27/E) (6). Vekalet izin belgesinde ekonomalarda nelerin satılacağı cinsleri ve fiyatları, kar marjlarının da ne olacağı tesbit edilmekteydi. Kanun bazı durumlarda işvereni ekonomaya açma mecburiyetinde bırakmaktaydı.

3 - Hukuki Dayanakları

Ekonomalar kuruluş gayelerinden uzaklaşıp işçilerin haklarının suistimal aracı haline getirilmeleri kamunun meseleye işçinin korunması çerçevesi içinde müdahale etmesi ile hukuki dayanaklara kavuşmuşlardır.

Türk iş hukuku mevzuatında ekonomaların yasaklanmasına dair ilk tasarılar 1340 ve 1932 tarihli kanun tasarılarında yer almaktaydı (7). Türk hukukunda ekonomalarla ilgili ilk kanuni düzenleme 3008 sayılı ve 1936 tarihli İş Kanunudur. 3008 sayılı kanun m. 27 ile getirilen düzenleme ekonomalara dairdir. Buna göre işçiler hiçbir şekilde ekonomalardan alışveriş yapmaya zorlanamazlar (m. 27/C). Mevcut ekonomalar Kanunda öngörülen mehil sonuna kadar (15.9.1937) ekonomalar hakkında Kanunun öngördüğü esaslara uymakla yükümlü idiler.

Merkezi idarenin çalışma hayatı ile ilgili dairesi olan İş Dairesi Kanunu uygulamasına dair tamimler ve genelgelerle meselenin teferruatı düzenlenmişti (8). İş Dairesi tarafından hazırlanan "İş Ekonomaları Talimatnamesi"ne göre ekonomaların gayesi "işçilerin, ellerine geçen ücretlerin satınalma kabiliyetlerinin yükseltilmesi bakımından önemli bulunan ve bu itibarla adeta işçi cüretlerinin, fiilen artırılmasını intaç" etmektir. Talimatname bir satış yeri olan ekonomaların serbest pazarla rekabet edecek olan kurumlardır (m.2). Kâr gayesi güdemez (m.6), tüketim kooperatifine dönüşmeleri tavsiye olunurdu (m.3), fiyatlar toptan satış fiyatlarına göre en fazla % 3-5 kar marjı ile satılabilecekti (m.6). Ki bu da genel masrafları karşılamaya yetecek bir miktar olarak düşünülmüştü (9).

Ekonomalar günümüzde 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu m. 22 de düzenlenmişlerdir. İ.K. m. 2 de "Kantinlerin Açılması" başlığı altında kantinlerle ilgili temel esaslar ortaya konulmuştur. Buna göre şehir ve kasabalardan uzak işyerlerinde işçiler veya bunlarla birlikte işveren tarafından kantin açılmamış ve Bölge Müdürlüğü'nün tetkiki neticesinde açılmasının işçilerin yararına olacağı anlaşılır ise

(6) SAYMEN, Ferit Hakkı: a.g.e., s. 507.

(7) GÜLMEZ, Mesut: Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi), TODAİE Yayını, Ankara 1983.

(8) İş Dairesi Reisliğinin 31.10.1938 tarihli ve 4162 sayılı Tamimi; 13 Temmuz 1938 tarih ve 2517 sayılı Genelge

(9) ESEN, B.N.: a.g.e., s. 76-77

ve de eğer bu işyerinde 150 den fazla sürekli işçi çalıştırılmaktaysa burada işveren kantin açmak mecburiyetindedir.

İşverenlerin açmak mecburiyetinde bulunduğu kantinlerin nasıl açılacağı, faaliyet esasları ve satılacak maddelerin cins, vasıf ve fiyatları v.s. hususlara dair bir yönetmeliğin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Bakanlıkları tarafından çıkartılacak bir yönetmelik ile tesbit edilmesi öngörülmüştür. Adı geçen yönetmelik hazırlanmış ve "İşyerinde Açılacak Kantinler Hakkında Yönetmelik" adı ile yayınlanarak (RG 19.6.1972 tarih ve 14220 No.) yürürlüğe konulmuştur.

Kanunda kantinlerin suistimal edilmesinin önüne geçilmesini sağlamak üzere "İşçiler kantinlerden alışveriş etmeye zorlanamaz" (İ.K. m. 22/3) esasını koymuştur.

Yönetmeliği göre "Kantinlerde işçilerin ve ailelerinin gıda, giyim, yakacak, sağlık ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını (asgari düzeyde) karşılayacak nitelikte (fiyatlara ve ihtiyaçlara uygun kalitede) çeşitli madde ve mallar satılır. (Yön. m. 3) Kantinlerde kar gayesi güdülmez (Yön. m. 4). İhtiyaç maddelerinin ve mallarının mümkün olduğu kadarı ucuza mal edilmesi esastır. Kantin işletmelerinde risturn usulü uygulanmadığı gibi genel masraflarını karşılamak üzere toptan piyasa fiyatlarına ençok % 4 ilave edilir. Kantinlerden alışverişte ödeme şekillerini işveren imkanları ölçüsünde işçilerin faydasına olacak şekilde tesbit etme hakkına haizdir. (Yön. m. 7).

Kantinlerin denetimini Bölge (Çalışma) Müdürlüğü yapmakla yükümlüdür. İşveren kantin açma yükümlülüğünü ifa etmez ise İ.K. m.98/VI hükmüne göre cezalandırılır (Yön. m. 12).

II- GÜNÜMÜZDE İŞYERİ KANTİNLERİ (EKONOMALAR) VE GELECEKLERİ

Sebeplerini aşağıda ayrıntılı olarak açıklayacağımız üzere işyerleri kantinleri günbegün önemlerini yitirmekteler. İşyeri ekonomalarının işyerlerinden peyderpey silinmekte olduğu günümüzde biz ekonomaların yerini mutlaka işçi tüketim kooperatiflerine bırakmış olmalarını umuyoruz. Bu arada da bu sürecin gerçekleşip gerçekleşmediği sorusu üzerinde bir tartışma açmak istiyoruz.

1- Ekonomaların Önemini Azaltan Gelişmeler

Günümüzde ekonomalar günbegün önemlerini yitirmekteler. Bu sonucun hazırlanmasında dünyanın yaşadığı sosyo-ekonomik ve endüstriyel gelişmelerin payı büyüktür. Ekonomaların itibarlarının da kaybolmasına yol açan sözkonusu etkenler muhtelif şekilde sayılabilir. Aşağıda açıklayacağımız faktörler bunlar arasında belli başlıları olarak kabul edilmek lazımdır.

A - Ulaşım İmkanlarının Gelişmesi

Ulaşım sahasında meydana gelen gelişme ve ilerlemeler beraberinde bir dizi etkiler

yaratmıştır. Ekonomaların (kantinlerin) öneminin azalmasında başlıca faktörlerden birisi de ulaşım imkanlarının iyileşmesi ve gelişmesidir.

Ulaşım imkanlarının gelişmesi sonucunda yerleşim merkezlerinin dışında çalışmış olsa da işçi akşam yerleşim bölgelerinde bulunan evine kolay, zahmetsizce ve ucuza gelme imkanına kavuşmuştur. Hızlı ulaşım imkanına kavuşulması günümüzde iskan bölgelerinin dışında sanayi bölgelerinin kurulması ve bu iki yer arasında kolay, çabuk ve ucuz ulaşım imkanının sağlanması sonucunu doğurmuştur. Böylece işçilerin kantin ihtiyacı azalmıştır. Özellikle sanayi bölgeleri planlanırken işçilerin ihtiyaçlarını gideren mağazalar için de yerler ayrılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda eskiye oranla işyerlerinin uzağında bir anlamda mahrumiyet bölgesi niteliğine haiz işçilerin ihtiyaçlarını kolayca karşılamalarına imkan vermeyen işyerlerinin sayısı çok çok azalmıştır. Bu azalmalar kantinlerin önemini de o ölçüde azaltmıştır.

B- Tüketim Kooperatifçiliğinin Gelişmesi

Tüketim kooperatifleri işçilerin ihtiyaçlarını daha ucuz ve daha kolay temin edebilmelerini sağlayan kuruluşlardır. Kooperatifleşmenin özünde kendi kendine yardım mekanizması ve bu mekanizmanın ekonomik gayeli olarak kullanılması yer alır. Bu suretle ortak ihtiyaçlarını insanlar ekonomik dayanışma sağlayarak karşılama imkanına kavuşurlar.

Tüketim kooperatiflerinin gelişmesi özellikle de işçiler arasında günbegün yaygınlaşması, sendikaların tüketim kooperatifçiliğinin geliştirilmesi için çaba göstermeleri kantinlerin gelişmesini etkileyen bir başka faktördür. Tüketim alanında da faaliyet gösteren işçi kooperatifçiliği yaygınlaştıkça kantinlerin de önemi azalmış ve tüketim kooperatifleri aynı görevi yapar hale gelmiştir.

Bilindiği gibi (tüketim) işçi kooperatiflerinin kendisine göre üstünlükleri bulunmaktadır. Bunlar arasında; (i) Emegün sömürülmesini ortadan kaldırmaları, (ii) İşyeri demokrasisinin gelişmesini sağlamaları (iii) Eşitlikçi olmaları (iv) sosyal barışın sağlanmasına katkı sağlamaları sayılabilir (10). Üstelik kooperatifler işverenler hakkındaki geçmişten gelen yerleşik birtakım yanlış değerlerin (mesela ekonomaların ücret hakkını suistimal aracı olarak kullanılması, fahiş fiyatla kantinde satış yapılması ya da kalitesiz mal satışı yapılması gibi) etkisinden işçileri de kurtardığı için kantinler tercih edilmeye başlanmıştır. Bütünüyle kendilerinin hakimiyetinde ve de mülkiyetinde olan tüketim kooperatifleri işçiler için daha cazip görünmüştür.

Aşağıda açıklayacağımız sebeplerle işverenlerin işyerlerinde işçilerin tüketim kooperatifleri için yer vermek suretiyle kantin açma yükümlülüklerinden kurtulmak arayışları da ekonomaların yerlerini tüketim kooperatiflerine bırakmalarında payı olmuştur. Günümüzde işyerlerinde yahut işyerlerinin yakın çevresinde faaliyet gösteren işçi tüketim kooperatifleri ekonomaları geriletmiş ve onların yerini almıştır. Bu gelişme bir süre daha sürecek gibi görünmektedir.

C- Piyasadaki Gelişmeler

Günümüzde ihtiyaç maddelerinin temin edilmesi ve pazarlanması bakımından çok büyük gelişmeler meydana gelmektedir. Ulaşım alanındaki gelişmeler beraberinde pazarlama alanında da gelişmelere yol açmıştır. Günümüzde evden eve pazarlama, gezen marketler, siparişle eve teslim sistemleri yanında dev pazarlama organizasyonları ortaya çıkmıştır. Büyük mağazalar, ulupazarlar yahutta süpermarketler adı altında faaliyetleri günümüzde yalnızca milli seviyede kalmayan milletlerarası sermaye şirketleri olarak ve bu alanda sürdüren kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar arasında başlayan rekabet tüketim ihtiyaçlarının daha ucuza temin için yeni bir alternatif oluşturmaya başlamıştır. Öyle ki bu gelişme tüketim kooperatifçiliğini dahi geriletmektedir (11). Tüketim kooperatifçiliğinin gerilemesindeki temel sebep sahip oldukları yetersizliklerdir. Bu zaafiyetler arasında özellikle küçük ölçekli olmaları, sermaye yapılarının zayıf olması, yönetim ve pazarlama vs. bakımından bilgilerinin yetersiz kalması başta gelmektedir (12). Bu yetersizlikler giderilemediği sürece korkarım ki bu süper marketler tüketim kooperatiflerinin de sonu olacaktırlar. Çünkü fiyat bakımından onlarla rekabet edemedikleri sürece kooperatiflerin varlığının anlamı kalmamaktadır (13).

Bu gelişmeler günümüzde tüketim maddelerinin tüketiciye ucuz bir şekilde ulaştırılmasına imkan sağlamaktadır. Bu gelişme işçilerin tüketim ihtiyaçlarının daha kolay ve daha ucuz temin imkanı vermiş ve sonuçta da işçiler tüketim kooperatifleri ve ekonomalara daha az ilgi göstermeye başlamışlardır.

D - İşverenlerin Tavrı

İşverenler artan rekabet şartları içerisinde maliyetlerini minimum seviyede tutabilmek ve mümkün olabildiğince azaltabilmek amacıyla bir dizi çalışma başlatmış ve bu arada işçi maliyetlerinin en aza indirilmesi için gerekli arayışlara da yönelmişlerdir.

Bu çalışmalar arasında doğrudan üretim sürecine katkı sağlamayan işyeri faaliyetlerine son verilmesi ve bu tür maliyet artırıcı iş ve faaliyetleri terk etmekte yer almaktadır.

İşverenler değişen bu politikalar cümlesinden olmak üzere işyerinde bulunan kan-

-
- (11) Bu varsayım elbette oligopol piyasa durumunun ortaya çıkmadığı ve tam rekabetin yaşandığı ülkeler için sözkonusudur. Bizim ülkemiz için ise bu marketler henüz bütünüyle kooperatiflere alternatif oluşturamazlar. Çünkü bizde hem eksik rekabet halinde çalışmaktadırlar hem de tüketim kooperatifleri için değil ancak henüz özel marketler için birer rakip durumundadırlar. Pek tabidir ki eğer kooperatifler ölçek ekonomisine ulaşacak bir büyüklüğe ulaşamazlar ise süpermarketler kooperatiflerin de yaşamlarına imkan bırakamayabilirler.
- (12) GÜVEN, Sami: a.g.e., s. 12-16
- (13) Süpermarketlerden daha ucuza mal temin edemediği ve daha ucuza satamadığı sürece belki de taksitle satış gibi bir tek avantajları kalmaktadır. Ki o avantajları da günümüzde kredi kartları v.b. vasıtalar ile sağlanan kredili alışveriş imkanlarının tüketiciyi satın almaya teşvik için hazırlanması ile ortadan kalkmıştır.

tinlerin kaldırılması yahut bunların yönetimleri işçilere ait tüketim kooperatiflerine dönüşmelerini teşvik etmek veyahutta işyerindeki kantinleri özel sektöre işletmek için satış veya işletme hakkını devir etmek gibi faaliyetlere yönelmiştir.

2 - Ekonomaların Bugünü

Ekonomalar ya da hukuki adları ile kantinler günümüzde yukarıda ifade edilen sebeplere bağlı olarak hem sayı hem de işçilere sağladıkları fayda bakımından büyük ölçüde gerileme göstermişlerdir.

İşçiler ihtiyaçlarını başka şekillerde karşılama imkanlarına sahip olmuşlar ekonomalar ise işverenin sağladığı imkanlarla daha da ucuz mal temin kuruluşları haline gelmiş ve bu ölçüde varlıklarını korumuşlardır. Hatta özel sektör işverenleri bu kuruluşların mali yüklerinden kurtulmak maksadı ile gerekli kararları almıştır. Yaşayan ekonomaların büyük çoğunluğu Kamu İktisadi Kuruluşlarında Ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinde bulunmaktadır. 5 Nisan 1994 kararları ile uygulamaya sokulan tasarruf tedbirleri ve yeni ekonomik politikalar çerçevesi içinde ekonomaların kamu kuruluşlarında da varlıklarını sona erdirmeye arayışları başlamıştır.

Ekonomalar ile ilgili mevzuat açılıştan işçiler için faydalı olma önşartını ara-maktadır. Kamu ve özel sektör işverenleri Bölge müdürlüğüne başvurarak gelişmelerin işyeri kantinlerinin işçiler için faydalı olmaktan çıktığını kendileri için ise birer masraf kalemi haline geldiğini öne sürerek gerekli izni almakta ve kantinler bu suretle kapatılmaktadır. İşverenler ekonomaların yerlerini işçi tüketim kooperatiflerinin alması için de işyerinde ucuz ya da karşılıksız olarak yer sağlamak yolu ile de tüketim kooperatiflerinin kurulmasını teşvik etmekte ve bu suretle yükten kurtulmaktadır.

İşyeri kantinleri yalnızca yerleşim yerlerinden çok uzakta bulunan ve 150 den fazla işçinin sürekli işlerde çalıştığı işyerlerinde kurulmakta ve yaşamaktadırlar. Mevzuatımıza göre de bu mecburiyet hukuken devam etmektedir.

3 - Kantinlerin (Ekonomaların) Geleceği

Kantin açma yükümlülüğü şartları devam ettiği müddetçe işverenler kanundan doğan bu borçlarını ifa etmek zorunda kalacaklardır.

İşçi ekonomalarının alternatififi işçi tüketim kooperatifleri kurulma çalışmalarında önemli mesafeler alınmış bulunmaktadır. Tüketim kooperatifleri hareketi, tüketim malları ihtiyacının kalite ve fiyat açısından en iyi bir şekilde karşılanmasına imkan veren kooperatif harekettir (14). Tüketim kooperatifleri vasıtası ile üretici ile tüketici arasındaki araçlar en aza indirilmekte ve bu suretle kaliteliyi ucuza alma imkan dahiline girmektedir.

(14) MÜLAYİM, Ziya Gükalp: Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara 1992., s (407-421), s. 407.

21 Aralık 1944 yılında Rochdale (İngiltere) de doğan ve 28 dokuma işçisinin kurduğu tüketim kooperatifi hareketinin günümüzde beklenen gelişmeyi gösterebildiğini söylemek güçtür.

Ülkemizde sendikalar tüketim kooperatifçiliğine ancak son yirmi yıl içinde eğilmeye başlamışlardır. Ancak sendikaların tüketim kooperatifçiliğinin gelişmesine ciddi ölçüde katkı sağladıklarını iddia etmek mümkün değildir. Gelişen kooperatif hareketlere baktığımızda ise özellikle kamu işyerlerinde örgütlenen ve tekel durumunda olan yahutta büyük ölçüde bu nitelik taşıyan işçi sendikalarının başarılı tüketim kooperatifleri (Yol-Koop gibi) kurmuş olduklarını görmekteyiz (15).

Tüketim kooperatiflerimizin büyük ekseriyetinin işyeri bünyesinde faaliyetlerini sınırlamış kooperatifler olmayı tercih etmeleri; sendika kooperatifleri de dahil büyük birlikler halinde örgütlenememeleri sonuçta ölçek ekonomisinin imkanlarından faydalanma şanslarını kaçırmalarına yol açmaktadır. Bu sebeple de piyasada süpermarketler veya büyük marketler karşısında rekabet şansını kaybetmektedirler. Yalnızca taksitli satış imkanları dolayısı ile bir ölçüde cazibesini korur gözükmektedir. Ancak son dönemde ortaya çıkan büyük marketler ve kredili satış imkanları işçinin tüketim kooperatifini tercihini ikinci plana itebilmektedir (16).

Tüketim kooperatifleri hareketimizin mevcut meseleleri işyerlerinde mevcut işyeri kantinlerinin (ekonomaların) yerini tüketim kooperatiflerinin alması şansının hala var olduğu gerçeğini gözardı etmemelidir. Halihazırda işverenler bunları ekonomik birer yük olarak görür iken işçilerin yapmaları gereken şey bir an önce bu imkanı bir fırsat olarak değerlendirmektir. Yapılacak şey hemen sendikaların da öncülüğü ve yardımını alarak bir tüketim kooperatifi kurmak ve işyerindeki ekonominin fonksiyonlarını sağlayacak çalışmalara girişmektir.

Sendikalar kanunen kooperatif kurucusu olamazlar ise de kanun onlara kurulacak sendikalara gelirlerinin % 10 unu geçmemek suretiyle kredi vermek imkanını vermiştir. Bu kredinin tamamen veya belirli bir süre faizsiz yahutta düşük faizli olması tamamen sendika yönetimlerinin elinde ve yetkisi içindedir.

Günümüzde çok büyük ekonomik güç ve imkanlara sahip bulunduğu halde işyerinde işverenin kantin açması kanuni yükümlülüğüne sığınarak eğer sendika "İşverenden bir kıl kopardım" psikolojisi içinde hareket ediyor ise yaptığı yanlış bir hareket olur. İşçilerin kendi ayakları üzerinde kalmalarını dolayısı ile ekonomik bakımdan da bağımsızlıklarına kavuşmalarında işçi kooperatiflerinin rollerinin elbette bilincinde olması ve buna göre hareket etmesi gereken yegane kuruluş işçi sendikaları olmalıdır.

(15) ÖZÇELİK, Ahmet: Türkiye'de Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkanları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını No. 73. Ankara 1989, VARGI, Sinan: "Türkiye'de Sendikaların Tüketim Kooperatifçiliği Etkinlikleri ve Sorunları", Kooperatif Dünyası Dergisi, Sa. 234., Eylül 1990. s. 16-21.

(16) MÜLAYİM, Z. Gökalp: a.g.e., s. 419.

SONUÇ

İşverenler şehir ve kasabalardan uzak ve 150 den fazla işçinin çalıştığı sürekli işlerin yapıldığı işyerlerinde İ.K. m. 22 ve Yön. hükümlerine uygun kantinler açmak mecburiyetindedir. Kanun koyucu bu kantinlerin işçilerin ve ailelerinin ihtiyaçlarını en kolay ve ucuz bir şekilde karşılamaları ve işverenin bunları haksız gayelere kullanmalarının önüne geçmek maksadı ile birtakım esaslar içinde kantinlerin açılması ve işletilmesini öngörmüştür.

Kantinler sosyo-ekonomik gelişmeler, ticaret ve ulaşım imkanlarının artması karşısında anlamını çoğu yerde kaybetmektedirler. Ancak ihtiyacın olduğu yerlerde varlıklarını sürdürmelerinde de büyük fayda bulunmaktadır. Sendikalar kantinlerin yerine tüketim kooperatiflerinin almasını teşvik etmek ve ekonomalar tarihe karışır iken onların tüketim kooperatifleri ile ikame edilmelerini sağlamakla yükümlüdürler. Bu onlar için kanuni bir yükümlülük olmakla birlikte işçilerin ekonomik durumlarını korumak ve geliştirmek adına yapmaları gereken bir iştir.

Elbette işçi tüketim kooperatiflerinin gelişmeleri, rekabet edebilir hale gelmeleri ve ekonomik gelişmelerin gerisinde kalmamaları için de onların kendilerine yenilemeleri gereklidir. Tüketim kooperatif hareketi ülke çapında bir bütünleşmeye gitmediği ve işyeri yahutta işletme seviyesinde kaldığı sürece ayakta kalma şansları ve de işyerlerinde kantinlerin yerini almalarını beklemek mümkün değildir.

Ancak ülkemizde büyük şehirlerin dışında hala bu şans bir süre için olsa da vardır. Özellikle işyeri kantinlerinin şartları içinde tüketim kooperatifleri bu görevi üstlenebilir ve başarı ile götürebilirler. Rekabetin bu derecede zorlaştığı şirketlerinin iş almaları ve başarılı olmaları için ülke devlet başkanlarının dahi mesai sarfettikleri bir ortamda hala işverenin işyerinde kantinler açmasını beklemek ve bunu işverenden kazanılmış bir hak diye hiçbirşey yapmadan beklemek çağdaş işçi hareketi için yakışık alan bir tavır olamaz.

Türk Kooperatifçilik Kurumu Organları YÖNETİM KURULU

- Başkan :** Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Başkan Yardımcısı :** Doç.Dr. Burhan AYKAÇ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye :** Kaplan YILDIZ
T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürü
- Üye :** Doç.Dr. Kadir ARICI
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
EtiBank Genel Müdürlüğü İ. Hukuk Müşaviri
- Üye :** Yrd. Doç.Dr. Nevzat AYPEK
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Mete BAŞÇI
Ziraat Yüksek Mühendisi
- Üye :** Erol DOK
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye :** Prof.Dr. Celal ER
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Dr. Şenol ERDOĞAN
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
- Üye :** Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Kâmil ÖZDEMİR
Pankobirlik Genel Müdürü
- Üye :** Yrd.Doç.Dr. Ahmet TURAN
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Nevzat USLUCAN
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı TÜGEM Değerlendirme ve Koordinasyon Dairesi Başkanı
- Üye :** Dr. Selim YÜCEL
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Şeker Enstitüsü Deneme ve İstatistik Şubesi Şef Uzmanı
- Üye :** Hayri YÜRÜR
D.P.T. Uzmanı

DENETLEME KURULU

- Başkan :** Nail TAN
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosu Uzmanı
- Üye :** Nail ÇELEBİ
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkan Yardımcısı
- Üye :** Dr. Mustafa DOYUK
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı APK Kurul Başkanı

HAYSİYET DİVANI

- Başkan :** Nurettin HAZAR
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye :** Prof.Dr. Orhan ARSLAN
G.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Hüsnü POYRAZ
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMUNUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI
(1995 Yılı için)

1-	1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler)	40.000
2-	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	20.000
3-	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	40.000
4-	Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No. 36)	40.000
5-	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38)	20.000
6-	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	30.000
7-	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	40.000
8-	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	50.000
9-	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	40.000
10-	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 44)	45.000
11-	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	30.000
12-	The Co-operative Movement In Turkey And Its Exposed Development (Yayın No. 46)	30.000
13-	Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No. 47)	40.000
14-	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	60.000
15-	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	60.000
16-	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	40.000
17-	Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	40.000
18-	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	20.000
19-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	40.000
20-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 57)	60.000
21-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	60.000
22-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60)	60.000
23-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	40.000
24-	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No. 63)	60.000
25-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri-Seminer-Tebliğleri (Yayın No. 64)	40.000
26-	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkârlar Kefalati Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	40.000
27-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Semineri Tebliğleri (Yayın No. 66)	40.000
28-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 67)	60.000
29-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 68)	60.000
30-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma (Yayın No. 70)	60.000
31-	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	40.000
32-	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	50.000
33-	Türkiye'deki Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları - Araştırma (Yayın no. 73)	60.000
34-	Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yapısı ve İske Ekonomisindeki Yeni Seminer Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	50.000
35-	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bütçesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	40.000
36-	"Kooperatifler ve Özelleştirme" Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	40.000
37-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	60.000
38-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-İngilizce/Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	70.000
39-	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	80.000
40-	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 80)	90.000
41-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	90.000
42-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce/Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	90.000
43-	Millî Hakimiyetin İktisadi, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğler (Yayın No. 83)	60.000
44-	1993 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 84)	200.000

	KARINCA	KARINCA	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	50,000	Karınca'nın Ekl	50.000	250.000
Adet \$	2	olup parasızdır.	3	6
Adet (DM)	3		3	10
Yıllık (TL)	600.000		200.000	500.000
	(12 sayı ve Ka- rınca Kardeş)		(4 sayı)	(2 sayı)

Yayın İsteme Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Cad. No. 38/A
06420 Kızılay/Ankara
Tel : (312) 431 61 25 - 431 61 26
Faks : (312) 434 06 46

Yayın Bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şb. 30440/4.5 - ANKARA
Not: PTT ile kitap yayın isteyenlerin; PTT masrafı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair
makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri gereklidir. (Behar kitap için PTT gideri: 5.000 TL.)

ISSN 1300-1469